

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Orální historie – soudobé dějiny

„Všichni kolem nich jsou nepřátelé“
– Češi a Češky v izraelském dobrovolnickém
programu Sar-El

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Martin Zelinka

Vedoucí práce: PhDr. et Mgr. Petr Wohlmuth,
Ph.D.

Praha 2024

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně. Všechny prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. 4. 2024

.....

Poděkování

Za ochotu podělit se o své příběhy a vzpomínky děkuji svým narátorkám a narátorům. Dík patří také mému vedoucímu PhDr. et Mgr. Petru Wohlmuthovi, Ph.D., za inspiraci ke zpracování tématu a vedení diplomové práce

Za pomoc se zpracováním rozhovorů děkuji Richardu Š. a Julii M., za korekturu Markovi Z.

Za podporu a zázemí děkuji své ženě Kristýně.

Abstrakt

Práce se zabývá izraelským dobrovolnickým programem Sar-El, který zahrnuje službu beze zbraně na izraelských vojenských základnách v uniformě izraelských obranných sil (IDF), a historickou subjektivitou jeho účastnic a účastníků. Autor pomocí metody orální historie rekonstruuje podobu dílčích aspektů programu a táže se po historické subjektivitě narátorek a narátorů z post-positivistické perspektivy. Věnuje se vnímání času a prostoru na základně, pracovním činnostem vykonávaným dobrovolníky, jejich vztahům s příslušníky IDF, gamifikaci služby nebo obrazům nepřítelů. V části věnované historické subjektivitě autor analyzuje narace spojené s rodinnou historií, holokaustem, československou zbrojnou pomocí Izraeli, německo-židovskými vztahy nebo literární a audiovizuální tvorbou. V závěru práce odpovídá diplomant na otázky týkající se subjektivní zkušenosti dobrovolníků a jejich vnímání programu.

Klíčová slova

Sar-El, dobrovolnictví, militarismus, IDF, historická subjektivita, holokaust

Abstract

The thesis deals with the Israeli volunteer program Sar-El, which includes unarmed service at Israeli military bases in the uniform of the Israel Defense Forces (IDF), and the historical subjectivity of its participants. Using the oral history method, the author reconstructs the form of partial aspects of the program and searches for the historical subjectivity of the narrators from a post-positivist perspective. He deals with the perception of time and space on the base, the work activities performed by the volunteers, their relations with the IDF members, the gamification of the service or the images of the enemy. In the section dedicated to historical subjectivity, the author analyses narratives related to family history, the Holocaust, Czechoslovak arms aid to Israel, German-Jewish relations, and literary and audiovisual works. At the end of the thesis, the graduate answers questions about the subjective experience of the volunteers and their perception of the program.

Key words

Sar-El, volunteering, militarism, IDF, historical subjectivity, Holocaust

Obsah

ÚVOD	7
1. TEORIE A METODOLOGIE	9
Teorie orální historie	9
Vojenská historiografie a různé přístupy k dějinám vojenství	13
Výběr narátorů.....	14
Pozicionalita.....	16
2. STAV POZNÁNÍ PROBLEMATIKY.....	19
3. KULTURNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT VÝZKUMU.....	24
Holokaust československých Židů a proměny jeho obrazu	24
Československo po druhé světové válce a postavení přeživších Židů.....	27
Rozdělení Palestiny a československá role při vzniku Státu Izrael.....	29
Československé zbraně pro Izrael.....	31
4. INTERPRETAČNÍ ČÁST – VZPOMÍNKY NA SLUŽBU	35
Čas, prostor a každodennost na základně.....	35
My, a/nebo oni? Interakce s vojáky IDF	41
Pracovní činnosti vykonávané dobrovolníky	52
Jako na táboře – gamifikace vojenské zkušenosti.....	62
Obrazy nepřítele a mentalita obležení.....	68
5. INTERPRETAČNÍ ČÁST – HISTORICKÁ SUBJEKTIVITA DOBROVOLNIC A DOBROVOLNÍKŮ V PROGRAMU SAR-EL.....	74
Vyprávění o rodinné historii a jejich vztah k subjektivitě.....	74
Němci, (ne)přátelé Židů.....	81
Trauma holokaustu v rodinné a komunitní paměti.....	84
„České“ zbraně pro Izrael a (T.G.) Masaryk	92
Od Treblinky k Faudě – vztah umění a subjektivity	96
ZÁVĚR	103
PRAMENY A LITERATURA.....	106
SEZNAM ZKRATEK.....	113
PŘÍLOHY	114

ÚVOD

„Když se díváš skrze čas,
míváš ten pocit,
co zatlačí tě do židle,
lapáš po dechu.“

Jaromír Švejdík, píseň *Nevěř cizím*¹

Na podzim 2017 se mi jako studentovi Masarykovy univerzity naskytlá příležitost strávit jeden semestr buď na Tchaj-wanu, v Ukrajině nebo v Izraeli. Po zvážení všech možností jsem se rozhodl pro studium na Ben Gurionově Univerzitě v izraelském městě Beerševa. Svou roli nepochybně sehrála má fascinace Státem Izrael a jeho dějinami. Přestože je tato země Česku geograficky vzdálená, v našem veřejném prostoru se o ní hovoří velmi často. Zpětně viděno, moje volba byla silně ovlivněná českým přemýšlením o Izraeli a tamní společnosti. Proto jsem se rozhodl, že představy Čechů a Češek o Izraeli a česko-izraelských vztazích jsou tématem, kterému se chci věnovat a pro jehož zpracování lze využít orální historii. S pomocí jejího metodologického rámce jsem se rozhodl zaměřit na zkoumání vzpomínek a příběhů českých dobrovolnic a dobrovolníků, kteří absolvovali izraelský program Sar-El.² Ten umožňuje občanům jiných států působit jako dobrovolník beze zbraně v Izraelských obranných silách (Israel Defense Forces, IDF).³ Můj základní předpoklad byl, že alespoň u části absolventek a absolventů programu sehrál roli motivačního prvku zájem o historii Státu Izrael, židovskou kulturu obecně nebo jejich aktivní přihlášení se k židovským kořenům a z toho plynoucí ukotvení těchto kategorií v jejich historické subjektivitě. K zájmu o výzkum tématu jsem byl motivován také pragmaticky, protože jsem osobně znal několik lidí, kteří program absolvovali. Díky tomu jsem měl kontakt na základní okruh narátorů a narátorek, který jsem později rozšiřoval.

V duchu orální historie jsem přesvědčen o tom, že náš pohled na minulost nám může prozradit mnohé o přítomnosti. Jistě, na území dnešní České republiky žila početná židovská menšina, která spolu se svými sousedy dalších národností a vyznání spoluvytvářela dějiny tohoto prostoru. Zároveň Československo skutečně sehrálo důležitou roli při vzniku moderního Státu Izrael, jak o tom píšu dále. Podobně nás ale dějiny pojí s řadou dalších zemí a národů, které nám jsou bližší svou politickou kulturou.

¹ ŠVEJDÍK, Jaromír. *Nevěř cizím*. In: YouTube.com [online]. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=4tFvw_6qDLQ

² Sar-El je hebrejský akronym vycházející ze slov „Sherut Le'Yisrael“, tedy „služba pro Izrael“. Viz SAR-EL VOLUNTEERS FOR ISRAEL. History of Sar-El. In: *Sar-el.org* [online]. [cit. 2024-01-17]. Dostupné z: <https://www.sar-el.org/history-of-sar-el/>

³ Tamtéž.

Pro příklady nemusíme chodit daleko. Do poloviny 20. století jsme společný prostor sdíleli s miliony lidí, jejichž mateřštinou byla němčina. Přesto v českém veřejném prostoru nepozorují tak výraznou fascinaci moderními dějinami dnešní Spolkové republiky Německo, ačkoliv poválečná obnova německého státu na demokratických základech je nepochybně podobně inspirativním dějinným příběhem jako je vznik a budování židovského státu na Blízkém východě. Prostřednictvím rozhovorů s narátory a narátorkami jsem chtěl porozumět příčinám zájmu o malou, geograficky vzdálenou zemi, v jejímž založení někteří spatřují spravedlivé vyvrcholení dějinného vývoje, zatímco jiní příčinu nekončící spirály násilí v dané oblasti.

Základem této kvalifikační práce jsou dva pilíře. Prvním je popis a rekonstrukce samotného programu Sar-El, neboť se mu žádná akademická práce dosud soustavně nevěnovala. Ačkoliv program není zcela neznámý, dostupné české prameny mají většinou podobu rozhovorů či blogových článků sepsaných lidmi, kteří jej absolvovali, proto jen výjimečně jejich autoři reflektují svou zkušenost kriticky. Zamýšleným přínosem mé práce je nahlédnutí do této specifické dobrovolnické zkušenosti perspektivou oboru orální historie, jejímž cílem je nejen archivovat příběhy narátorů, ale také je zasadit do společenskovedního kontextu a kriticky interpretovat. Zajímal jsem se proto o vnímání času a prostoru na základně, každodennost, typy pracovních činností vykonávaných dobrovolníky a dobrovolnicemi a také o vztahy mezi nimi a prostředím IDF. Ve druhém pilíři své práce jsem se zabýval historickou subjektivitou absolventek a absolventů programu Sar-El. V jejich vyprávěních jsem si všiml toho, jak se vztahují k vybraným historickým tématům jako například holokaust, role Československa při vzniku Státu Izrael a podobně.

Hlavní výzkumné otázky svojí práce jsem formuloval takto:

- 1) Jaké interakce v rámci programu Sar-El probíhají mezi českými dobrovolníky a dobrovolnicemi a prostředím IDF a jak tyto interakce formují jejich vnímání sebe samých jako účastníků a účastnic programu?
- 2) Jaké historické narativy jsou ukotveny v historické subjektivitě narátorek a narátorů a jak s nimi pracují ve svých naracích?

Cílem práce není vynášet etické soudy, ani zaujmout jednoznačnou pozici k řadě složitých historických a politických problémů, které se v ní promítají, ale zasadit program a jeho účastníky a účastnice do kontextu historického vývoje a společenské reality, která ovlivnila to, že jako čeští občané a občanky oblékli uniformu izraelské armády.

1. TEORIE A METODOLOGIE

Teorie orální historie

Neexistuje obecně přijímaná definice orální historie, která by plně vystihovala její přednosti i limity. Dopracovat se k podstatě orální historie není snadné, protože její postavení v různých zemích se lišilo a její povaha se měnila v průběhu času. Britská historička Lynn Abrams v úvodu své knihy *Oral History Theory* říká, že v širším smyslu můžeme termín orální historie použít jak ve významu metodologie historického výzkumu (vedení a nahrávání rozhovoru), tak procesu analýzy a interpretace rozhovoru.⁴ Upozorňuje na to, že těžiště orální historie se posunulo od faktografického doplnění toho, o čem psané prameny mlčí („recovery history“), k analýze a interpretaci orálních pramenů jako reprezentací kultury internalizované narátorem.⁵ Orální prameny v modernějším pojetí už nejsou vnímány jako statický popis událostí, ale jako specifický kulturní artefakt, který nepodává pouze svědectví o tom, co se stalo, ale vypovídá také o interpretaci událostí ze strany narátora. Orálního historika tak zajímá nejen to, co je řečeno, ale také jak a proč. Smyslem této analýzy je pochopit, jak a proč si lidé určité události pamatují a jak jsou tyto události rekonstruovány ve vztahu k přítomnosti.⁶

Orální historie je vhodná ke zkoumání programu Sar-El a historické subjektivity jeho účastnic a účastníků, protože poskytuje dostatečný prostor pro vyjádření pestré škály vzpomínek, představ a zážitků, se kterými se mi narátorky a nárátoři svěřovali během rozhovorů. Naopak dotazníkové šetření, pokud bych ho pro tak různorodou skupinu vůbec dokázal ve smysluplné podobě sestavit, by svádělo spíše k deklaratorním prohlášením a neumožňovalo by náratory více otevřít sdílením svých vlastních prožitků z pobytu v Izraeli. Navíc právě orální prameny mohou v případě kontroverzních témat, jakým je například izraelsko-palestinský konflikt, přinášet badateli velmi široké interpretační pole pro celou řadu narativních strategií, které nárátoři volí, když se snaží vypořádat s limity jazyka a obvyklým diskurzem, který předem vymezuje jejich komunikační pole.⁷

Druhým důvodem, proč v tomto případě považuji orální historii za vhodný výzkumný rámec, je, že účastníci programu Sar-El jako specifická skupina lidí zatím unikala vědecké pozornosti české akademické obce. Díky rozhovorům s nimi jsem mohl rekonstruovat obsah programu a zaznamenat

⁴ ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. 2. vydání. New York: Routledge, 2016. ISBN 978-1-315-64076-1., s. 2.

⁵ Tamtéž, s. 3-7.

⁶ Tamtéž, s. 7-8.

⁷ Diskurz představuje „užívání jazyka v textech, v dorozumívání a v interakci“, viz SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Vydání 1. (online: pdf). Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 20. ISBN 978-80-246-2971-1.

jejich individuální prožitky. Program by teoreticky šlo zkoumat také pomocí diskurzivní analýzy ego-dokumentů, například deníků, blogů nebo rozhovorů publikovaných v médiích, ale těchto pramenů je v češtině veřejně dostupných málo.⁸ Zde jsem proto využil jedné z výhod orálně-historického přístupu, který badateli umožňuje pramen spolu s narátorem/kou vytvořit tím, že nahraje rozhovor. Jedním z hlavních přínosů mé práce je tudíž vytvoření široké pramenné základny na téma českých absolventek a absolventů programu Sar-El, která v ucelené podobě před pořízením rozhovorů neexistovala.

Při psaní této práce jsem vycházel z post-positivistického směru orální historie, jehož reprezentanty jsou například Alessandro Portelli, Luisa Passerini, Alistair Thomson nebo Lynn Abrams. Jejich přístup se od pozitivisticky orientovaných historiček a historiků liší v tom, že cílem rozhovoru není pouze přinést nová písemným pramenům neznámá fakta, nebo triangulovat pravdivost těch známých. Výše zmínění autoři a autorky se nesoustředí pouze na analýzu faktické správnosti orální výpovědi, ale považují orálně-historický pramen za hodný zkoumání v celé jeho šíři. Portelli ve své publikaci *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy* propaguje myšlenku, že právě různá zkreslení a odchylky orálních výpovědí od psaných pramenů, volba jazykových prostředků vypravěčem, časová osa příběhu nebo vynechání některé jeho části, také mohou mnohé napovědět o narátorovi, jeho vnitřním světě, skupinové příslušnosti nebo vnímání přítomnosti.⁹ Jednou z významných charakteristik orální historie je podle Portelliho interakce mezi historikem a narátorem. Při využití tradičních historiografických metod je interpretace pramene také ovlivněna osobností a názory badatele, ale povaha pramene samotného se nemění. V orální historii naopak pramen, respektive narátor, přímo reaguje na vystupování a předpokládané hodnoty a postoje historika, podle kterých upravuje své vyprávění.¹⁰ O výpovědní hodnotě narace Alessandro Portelli říká, že výpověď narátora nám toho sděluje více o významu událostí než o událostech samotných. Zdůrazňuje, že jedinečný bývá vztah *fabule* (logického sledu událostí) a *syžetu* (jak vypravěč události uspořádá). To, čemu narátor věří, je historickým faktem ve smyslu jeho přesvědčení, ne nutně skutečného průběhu událostí.¹¹ Revoluční myšlenkou Portelliho díla je, že právě víra ve vlastní naraci a verzi událostí je hodná zkoumání a neměli bychom s ní pouze obezřetně počítat jako s možným zkreslením, ale chopit se jí jako nástroje k nahlédnutí do narátorova vnitřního světa a

⁸ Pomocí vyhledávače Google jsem objevil pouze jednotky textů, které by šly k analýze využít. K metodě diskurzivní analýzy více viz SCHNEIDEROVÁ, S. *Analýza diskurzu a mediální text*, s. 17-19.

⁹ PORTELLI, Alessandro. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy: forma a význam v orální historii*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, s. 45-63. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-4550-6.

¹⁰ Tamtéž, s. 45-48.

¹¹ Tamtéž, s. 69-71.

pochopení narátorovy reflexe minulosti. Orálně-historický rozhovor je tedy pramen komparativní a dynamický, který vědomě i nevědomě reaguje na současnost.¹²

Pokud jde o historickou subjektivitu, kterou se v práci zabývám, Luisa Passerini tuto kategorii vymezila již ve své práci z roku 1979 zabývající se italským fašismem jako termín zahrnující kognitivní, kulturní i psychologické aspekty člověka. V praxi se tyto aspekty projevují jako jeho spontánní bytí reprezentované například postoji, chováním nebo jazykem. Mohou se projevit i v podobě intelektuální aktivity jako je cítění identity nebo vědomí sebe sama jako historického subjektu. Podle autorky je termín subjektivita pružnější ve srovnání s koncepty jako mentalita, ideologie nebo kultura, které se zabývají pouze některými z těchto hledisek.¹³ V témže článku Passerini také upozorňuje na nutnost analyzovat a interpretovat nikoliv jen výslovně řečené, ale také (a někdy zejména) to, o čem narátoři mlčí, protože toto mlčení může samo o sobě nést určitý význam.¹⁴ V knize *Memory and Utopia: The Primacy of Intersubjectivity*, Passerini popisuje tři rozměry historické subjektivity. Prvním je subjektivita jako odpověď na otázku, kdo je předmětem zkoumání historie. Součástí této dimenze je také přemýšlení nad tím, jak lidé vnímají v historii sami sebe. Druhým rozměrem je subjektivita jako kolektivní identita a představy sdílené v čase a prostoru. Tato oblast zahrnuje například společně sdílenou mytologii. Třetím rozměrem subjektivity je subjektivita badatele, tedy jeho specifický náhled na zkoumanou problematiku, s nímž vstupuje do interakce s narátorem, přičemž výsledkem je jejich sdílená subjektivita, či jinak řečeno intersubjektivita.¹⁵

Intersubjektivitou se zabývala také Lynn Abrams, která přistupuje k orálně-historickému rozhovoru jako k výsledku komunikace dvou lidí, z nichž oba – tazatel i narátor – do něj vkládají něco ze svých vzpomínek a myšlenkového světa (jinak řečeno subjektivity). Intersubjektivita pak vzniká jako důsledek sdílení subjektivit tazatele a narátora. Abrams subjektivitu specificky popisuje jako vnímání sebe sama a své identity na základě našich zkušeností, jazyka, kultury a podobně. Definice se podle ní posunuly od strukturalistických, které zdůrazňovaly vliv vnějších struktur (rodina, třída) a jejich internalizaci jedincem, k takovým, které více kladou důraz na její podmíněnost a proměnlivost v čase, a to nejen v dlouhodobé perspektivě, ale například i mezi dvěma rozhovory s tímž narátorem. Důležitost subjektivity historika zase podle Lynn vyplývá z prosté skutečnosti, že v případě, kdy se historik tak intenzivně podílí na vzniku pramene (rozhovoru), bylo by naivní

¹² Tamtéž, s. 72-74.

¹³ PASSERINI, Luisa. Work Ideology and Consensus under Italian Fascism. *History workshop*. 1979, č. 8, s. 82-108, zejména s. 85. ISSN 0309-2984.

¹⁴ Tamtéž, s. 90-92.

¹⁵ PASSERINI, Luisa. *Memory and utopia: the primacy of intersubjectivity*. London: Routledge, 2014, s. 1-4. ISBN 1-351-55857-9.

očekávat objektivitu v analytické a interpretační rovině. Shoduje se s Portellim, když zdůrazňuje, že neexistuje narace v čisté podobě, ke které by se správně erudovaná badatelka mohla dobrat jako k objektivnímu a konečnému prameni. Pokud povede rozhovor se stejným člověkem jiný badatel, může o stejných historických událostech získat jinou verzi výpovědi. Dynamika navíc existuje nejen mezi tazatelem a narátorem, ale také mezi narátorem a publikem, které sice není rozhovoru fyzicky přítomno, ale narátor je může mít při svém vyprávění na paměti. Svůj příběh pak upravuje podle toho, ke komu se domnívá, že mluví. Vyprávěné vzpomínky tak nejsou pouhou reprodukcí přesně zaznamenané minulosti, jako bychom přehrávali zvukový či obrazový záznam, ale jsou pramenem tvarovaným v okamžiku vyprávění podle toho, ke komu narátor mluví a jaký cíl sleduje.¹⁶

Existují také konkrétní rámce, které teoretici orální historie nabízejí pro analýzu a interpretaci rozhovorů. Portelli například ve své knize popisuje tři vertikální vrstvy času, které můžeme využít k analýze orálně-historických vyprávění. První je institucionální, druhá komunitní a třetí osobní. Institucionální rovina zahrnuje politiku, strany, vlády, volby, ideologii, mezinárodní kontext (prostorovým referentem je národ a svět). Komunitní rovina obsahuje komunitu, sousedství, pracovní kolektiv i různé rituály, slavnosti, stávky nebo přírodní katastrofy (referentem je město, sousedství, pracoviště). Osobní rovina popisuje životní cyklus (narození, svatba, práce, úmrtí) a osobní účast ve dvou předchozích vrstvách (prostorovým referentem je zde domov). Tyto úrovně nejsou zcela oddělené, vypravěči mezi nimi mohou přecházet a volit různé perspektivy. V některých vyprávěních se životní příběh odvíjí od politických událostí, v jiných naopak jsou významné společenské změny, jako revoluce nebo válka, pouze kulisami v pozadí osobního života.¹⁷ Jiný možný interpretační rámec nabízí Alistair Thomson, když ve své publikaci o australských veteránech první světové války srovnává vyprávění narátorů s kolektivně sdílenou legendou o expedičním sboru ANZAC, která existuje ve veřejném diskurzu, a zamýšlí se nad tím, jak váleční veteráni své vzpomínky tvořili a přetvářeli v důsledku toho, jak se měnil dobový kontext a jejich životní filozofie.¹⁸ Vzhledem k řadě možných přístupů a interpretačních rámců jsem se rozhodl nezvolit si jeden specifický, ale pracovat s různými interpretačními rovinami tak, abych co nejcitlivěji pracovat s jednotlivými rozhovory.

¹⁶ ABRAMS, L. *Oral History Theory*, s. 54-60, alternativní definice orální historie viz VANĚK, M. a MÜCKE, P. *Třetí strana trojúhelníku*, s. 148-150.

¹⁷ PORTELLI, A. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy*, s. 88.

¹⁸ THOMSON, Alistair. *ANZAC Memories. Living with the Legend*. 2. vydání. Victoria: Monash University Publishing, 2013. ISBN 9781921867583.

Vojenská historiografie a různé přístupy k dějinám vojenství

Vzhledem k tomu, že služba Sar-El je dobrovolnická služba vykonávaná ve vojenském prostředí, považoval jsem za důležité seznámit se s různými přístupy k dějinám vojenství. Přehled čtyř základních přístupů dominujících tomuto oboru ve druhé polovině 20. století podává kapitola *Válka* sepsaná Lucií Storchovou v knize *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*.¹⁹ Po druhé světové válce převládalo konzervativní pojetí vojenských dějin, které odpovídalo představě teoretika vojenství Carla von Clausewitze o válce jako pokračování politiky jinými prostředky formulované v jeho klasickém díle *O válce*.²⁰ Předmětem zájmu konzervativních vojenských dějin proto byl především průběh vojenských tažení, různé typy výzbroje, diplomatické a politické souvislosti konfliktu a podobně. Co se týká aktérů, pozornost se soustředila na státníky a vysoké vojenské velitele.²¹ Příkladem může být dílo Henryho Liddell Harta *Dějiny druhé světové války*.²² Od 60. let se v americké vojenské historiografii začalo více prosazovat sociálněhistorické paradigma, jehož předmětem bádání byly společenské a hospodářské okolnosti, například rekruční strategie různých států. V evropské historiografii se tento přístup uplatňoval se zpožděním až od 70. let. Válka již nebyla zkoumána odděleně od dalších společenských dějů, ale naopak jako jev, který souvisí s jinými společenskými pohyby a změnami, jako například industrializací a modernizací.²³ Proti oběma předchozím konceptům se vymezil přístup označovaný jako New Military History, který kladl větší důraz na dějiny války nahlížené zdola a zkušenost marginalizovaných skupin. Příkladem díla řazeného k tomuto proudu je *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme*²⁴ od Johna Keegana, jehož přístup k dějinám vojenství je inspirovaný antropologickými postupy.²⁵

Posledním zmíněným paradigmatickým jsou tzv. kulturní vojenské dějiny, pro něž je dle Storchové typická pluralizace výzkumných témat a z ní až druhotně vyplývající teoreticko-metodologická reflexe. Jako obecný trend, který kulturní vojenské dějiny do jisté míry charakterizuje, označuje

¹⁹ STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014. ISBN 978-80-87271-87-2.

²⁰ CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce: slavná komplexní inspirace vojáků, politiků, intelektuálů, manažerů a organizátorů*. Prameny (Leda). Voznice: Leda, 2020. ISBN 978-80-7335-672-9.

²¹ STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, s. 309-310.

²² LIDDELL HART, Basil Henry. *Dějiny druhé světové války*. Druhé vydání. Literatura faktu a military. Brno: Jota, 2020. ISBN 978-80-7565-469-4.

²³ STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, s. 310-311.

²⁴ KEEGAN, John. *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme*. Penguin Books, 1983. ISBN 978-0140048971.

²⁵ STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, s. 311-312.

změnu perspektivy a častý příklon k mikrohistorii, zejména co se týká zkušenosti „obyčejných vojáků“ a jejich každodennosti. Důležitá je také práce s novými typy pramenů jako jsou orálně-historické rozhovory, ego-dokumenty nebo korespondence, díky kterým mohou badatelé lépe pochopit výše zmíněnou každodennost a vojenskou zkušenost.²⁶ Od 90. let se v rámci kulturních vojenských dějin také vedou teoretické diskuze o genderu jako jedné z možných analytických kategorií na tomto poli, přičemž tyto diskuze navazují na dříve upřednostňované dějiny žen, respektive dějiny mužů. Jako poslední, ale také významnou teoretickou diskuzi popisuje Storchová debatu o pojmu vojenská revoluce, respektive vojenská kultura. Diskuze, jak různé proměny způsobu válčení měnily společnost, se týkají zejména vlivu těchto změn na další oblasti dějinného vývoje, například na vývoj moderního evropského státu.²⁷

Tyto čtyři zmíněné přístupy v současnosti koexistují vedle sebe a žádný z nich nejde prohlásit za jediný správný. Například řada českých historiček a historiků věnujících se dějinám vojenství stále volí perspektivu konzervativních vojenských dějin. Pro účely mé práce jsou ale konzervativní vojenské dějiny a sociálněhistorické paradigma nepoužitelné, protože se nezabývám konkrétním vojenským tažením nebo institucí. Povahou pramenů (orálně-historické rozhovory) a zájmem o dějiny zdola (zkušenost samotných dobrovolnic a dobrovolníků) má moje práce blíže k oblasti New Military History a kulturních vojenských dějin. Z paradigmaticky významných publikací jsem využil zejména monografie *Battle: a history of combat and culture*²⁸ od Johna A. Lynna a *Obrazy války*²⁹ od Richarda Holmese.

Výběr narátorů

Během mého pobytu v Izraeli jsem potkal několik Čechů a Češek, které se programu Sar-El účastnili, a měl jsem na ně tudíž kontakt. Takto jsem pro účast v diplomovém výzkumu získal celkem pět narátorek a narátorů. Zbývající čtyři účastníky a účastnice jsem získal metodou sněhové koule.³⁰ Při výběru jsem se snažil zohlednit zejména skutečnost, že na program z Česka nejčastěji vyrážejí buď mladí dospělí bez rodiny, nebo na druhé straně lidé v seniorním věku. Při oslovování narátorů jsem využíval různé

²⁶ Tamtéž, s. 312-314.

²⁷ Tamtéž, s. 314-316.

²⁸ LYNN, John A. *Battle: a history of combat and culture*. New York: Basic Books, 2008. ISBN 0-7867-2791-8.

²⁹ HOLMES, Richard. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-083-8.

³⁰ Metoda sněhové koule je založena „na výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny“. Viz DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Páté, nezměněné vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021, s. 114. ISBN 978-80-246-5053-1.

komunikační kanály, některým jsem telefonoval, s některými jsem byl v kontaktu přes WhatsApp či Messenger. Většině kontaktovaných účastníků a účastnic jsem před samotným rozhovorem poslal zvací e-mail, ve kterém jsem vysvětloval, proč bych s nimi rád vedl rozhovor a jaká jsou specifika orálně-historického rozhovoru (viz Textová příloha č. 1). Účelem bylo zejména rozptýlit jejich obavy ohledně toho, že si již na svou zkušenost nepamatují přesně, a také jim vysvětlit jejich práva jako účastníků a účastnic výzkumu.

Jelikož jsem se rozhodl všechny narátorky a narátory důsledně anonymizovat formou přidělených jmen hebrejského původu, nemohu o nich sdělovat sociologické detaily, které by mohly prozradit jejich skutečnou totožnost.³¹ Z hlediska obecných demografických kategorií se jedná o šest žen a tři muže. Dále šesti osobám bylo v době pořizování rozhovorů mezi 20 a 30 lety, tři spadaly do kategorie 50 až 80 let. Pro všech devět osob je společné, že byly enkulturovány v českém/československém prostředí, ačkoliv někteří či některé z nich strávili později část svého života také v Izraeli, což mohlo ovlivnit jejich náhled na některá historická témata.³² Šest osob se aktivně hlásí k židovským kořenům.

Nahrávání rozhovorů probíhalo nejčastěji na neutrálním místě, kde jsem ani já, ani narátor nebyli ve známém prostředí. Většinou se jednalo o setkání v uzavřených studovnách v knihovně nebo na univerzitě, se čtyřmi narátory proběhl alespoň jeden rozhovor online přes platformu ZOOM nebo Microsoft Teams, jeden rozhovor proběhl v kavárně a jeden v kanceláři narátorky.³³ Během mého výzkumu se neprojevil příliš velký vliv prostředí na výslednou podobu rozhovoru. Některé z rozhovorů vedených online byly velmi přínosné, naopak z některých rozhovorů vedených osobně jsem příliš informací nečerpal. Má terénní zkušenost tedy nepotvrzuje obecnou skepsi vůči rozhovorům uskutečněným na dálku. To může souviset i se způsobem vedení těchto rozhovorů z mé strany, kdy jsem se před spuštěním nahrávání s narátorem či narátorkou vždy alespoň chvíli bavil neformálně, abych odboural oboustrannou nervozitu. Online rozhovory jsem také vedl pouze s lidmi, které jsem osobně znal. Přesto je dle mého názoru pro výslednou podobu a přínosnost rozhovoru důležitější osobnost narátora, jejich vzájemný vztah s tazatelem a narátorovo i tazatelovo rozpoložení v čase

³¹ Kromě anonymizace jsem také kryptoval některé další údaje, které by mohly vést k dekonspiraci dané postavy, tak, abych nezměnil smysl sdělení. Tyto změny jsou shrnuty v kryptovacím klíči, který má k dispozici vedoucí práce.

³² Enkulturační se nazývá proces osvojení systému a významu symbolů (tj. kultury), jejichž prostřednictvím člověk vyjadřuje své myšlenky a pocity. Tento proces probíhá přímo i nevědomě, a to jak prostřednictvím rodiny a nejbližšího okolí, tak institucí jako například školy. Viz JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003, s. 176. ISBN 80-717-8749-3.

³³ Pro potřeby přepisu jsem v případě online rozhovorů archivoval pouze audiozáznam bez obrazu, jak bylo narátorům a narátorkám přislíbeno.

rozhovoru. Z hlediska následného přepisu rozhovoru se jako jednoznačně nevhodné ukázalo pouze prostředí kavárny.

Co se týká práce s rozhovory, ty jsem za pomoci pana Richarda Š. a Julie M. a s využitím přepisovacího software Beey.io převedl do písemné formy, se kterou jsem dále pracoval.³⁴ Citace z rozhovorů jsou v práci edičně upraveny, snažil jsem se ovšem pouze o minimální ediční zásahy tak, aby výroky narátorek a narátorů byly srozumitelné, ale přitom zůstala v maximální možné míře zachována autenticita mluveného projevu. Nepřeváděl jsem proto ani obecnou češtinu, ani nářečí do spisovné češtiny, někdy jsem ale měnil slovosled tak, aby se text lépe četl. S parazitickými slovy nebo opakování stejných výrazů jsem nakládal spíše intuitivně, většinou jsem alespoň část těchto jevů v citacích ponechal.

Pozicionalita

Můj pohled jako autora je nepochybně ovlivněný tím, že jsem v Izraeli strávil v různých rolích téměř rok a půl života. Zemi jsem proto měl možnost poznat z různých úhlů pohledu a svoje představy o Izraeli konfrontovat s žitou zkušeností. Ačkoliv jsem převážnou část svého pobytu v regionu Blízkého východu strávil přímo v Izraeli, navštívil jsem také některá palestinská města, samaritánskou vesnici a židovskou osadu na Západním břehu.³⁵ Při vyprávění narátorek a narátorů jsem si často byl schopen vybavit pocity spojené s určitými místy nebo situacemi, které mi popisovali. Proto i v textu práce někdy uvádím, že se k dané představě nebo narativu dokážu sám vztáhnout. Přestože se snažím svoji pozici reflektovat, nepochybně jsem ovlivněný tím, že jsem život v regionu vnímal především izraelskou optikou. Moje práce je proto asymetrická v tom smyslu, že zkoumá primárně vztah Čechů k Izraelcům a našim společným dějinným křižovatkám, nikoliv k Palestincům a dalším etnikům žijícím v této oblasti. S přihlédnutím k historickému vývoji nelze pochopitelně Palestince z tohoto příběhu vynechat, proto se objevují i v různých kapitolách, často ovšem jako metaforické zvětšovací sklo, přes které lze detailněji pozorovat česko-izraelské vztahy. Záměrem rozhodně není palestinský dějinný příběh dehonestovat a vývoj česko-palestinských vztahů by stál také za výzkum, musel by ale probíhat s jinak vybranou skupinou narátorů, a proto jej přenechávám dalším autorkám či autorům.

³⁴ Oba pomocníci byli zavázáni k mlčenlivosti stran všech informací, které se z rozhovorů dozví. Díky přepisovacímu software jsem získal pouze velmi hrubý přepis, který poté musel být opraven přepisovatelem. Tento hrubý přepis může ovšem pomoci ve zhodnocení prvního (životopisného) rozhovoru, kdy jde badateli o určení přítomnosti klíčových témat v rozhovoru u jednotlivých narátorů/narátorek, a takto jsem ho také převážně využíval.

³⁵ V Izraeli jsem žil ve městech Beerševa a Tel Aviv, z palestinských měst jsem navštívil Betlém, Dženín, Nábulus, Jericho a také Palestinci nárokováný východní Jeruzalém včetně historického Starého města.

Moje zkušenost se životem ve Státě Izrael byla pro přístup k narátorkám/ům a jejich ochotu podílet se na vzniku této práce jednoznačnou výhodou. Jak už jsem zmínil, část z nich jsem pro práci získal právě tím, že jsem je přímo v Izraeli poznal, některé dokonce přímo během jejich pobytu spojeném se službou v programu Sar-El. V rozhovorech jsem využíval své znalosti místních reálií k lepší formulaci otázek a snaze, aby mě vypravěč či vypravěčka nechali nahlédnout hlouběji do své zkušenosti skryté za oponou deklaratorních vyjádření. Přesto jsem v praxi při vedení rozhovorů často tápal, zejména v oblasti terminologie. Spíše instinktivně jsem se snažil odhadnout, jestli mám například používat označení Palestinec, Arab či muslim v otázkách směřujících k pochopení obrazu nepřítel nebo hodnocení izraelsko-palestinského konfliktu. Podobně u teritoriálních označení jsem zvažoval, zda používat výraz palestinská území, (Stát) Palestina, Západní břeh, okupovaná teritoria či nějakou další variantu. Ať už se jednalo o obyvatele nebo území samotné, snažil jsem se využívat terminologii, kterou v konkrétním rozhovoru zavedl narátor či narátorka. Za ožehavou pokládám otázku terminologie zejména proto, že může naznačovat pozicionalitu ohledně izraelsko-palestinského sporu. Pokud tedy terminologii nepředurčili narátoři a narátorky svým vyjadřováním, přikláněl jsem se většinou k výrazům, které jsou blíže neutrální pozici. Hovořil jsem proto o palestinských městech a územích (nikoliv o Palestině či Státu Palestina), případně o Západním břehu Jordánu (nikoliv okupovaných územích na jedné straně názorového spektra, nebo Judsku a Samaří na druhé). Důsledně jsem se vyhýbal pojmenováním zatíženým náboženskými souvislostmi, jako Svatá země nebo Země zaslíbená.

Za největší výzvu jsem považoval doptávání se na názory na izraelsko-palestinský, případně širěji izraelsko-arabský, konflikt. U narátorů a narátorek jsem narážel na vyhýbavé odpovědi, snahu od tématu uhnout a na hranice jazyka v popisování komplexních společenských jevů. Toto také reflektuji v příslušných kapitolách, zejména v *Obrazech nepřítel*. Na podobnou terminologickou obtíž jsem narazil také u tématu masového vyhlazování obyvatel židovského původu během druhé světové války, které jsem při rozhovorech označoval střídavě *holokaust* a *šoa*. Druhý termín je považován za citlivější, zatímco první může být vzhledem k významu považován za neuctivý.³⁶ Zejména v rozhovorech s narátorkami a narátory, u kterých jsem tušil, že jejich rodina byla postižena antisemitskou nacistickou politikou a někteří její členové během této genocidy zahynuli, jsem se snažil používat pojmenování *šoa*, ačkoliv ani tyto narátorky a narátoři, jak se později ukázalo, se termínu *holokaust* nevyhýbali a užívali oba výrazy jako synonyma. Co se týká pravopisu, v češtině je podle Ústavu

³⁶ Oba termíny vycházejí z bible, nicméně *holokaust* může být vykládán také jako zápalná oběť k boží počtě. Viz PAVLÁT, Leo. *Šoa, nebo holokaust?* In: *Rozhlas.cz* [online]. 1. 5. 2016 [cit. 2024-01-29]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/leo-pavlat-soa-nebo-holokaust-7992609>

pro jazyk český možné používat jak variantu holokaust, tak holocaust.³⁷ Tento termín využívaný běžně v populárně-naučné i vědecké literatuře vychází z řeckého výrazu pro úplné spálení (hólokautóma). Pro variantu holokaust jsem se rozhodl, protože gramaticky lépe odpovídá původnímu řeckému výrazu. Ačkoliv nacisté kromě židovských komunit systematicky perzekvovali také dalších skupiny osob (hendikepované, homosexuály, Romy, atd), v rozhovorech narátorky a narátoři hovořili výhradně o holokaustu Židů, což také rozebírám v příslušné podkapitole, proto jsem v praxi nemusel řešit, zda je například vhodnější hovořit o romském holokaustu či porajmos.

³⁷ ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ. holocaust/holokaust [online]. In: *Ujc.avcr.cz*. [cit. 2023-07-28]. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0004.html>

2. STAV POZNÁNÍ PROBLEMATIKY

Dějiny vývoje česko(slovensko)-izraelských vztahů se již zabývala řada českých i zahraničních historiků a historiček. Poválečnému období a raným 50. letům se věnují dvě publikace historiků Karla Kaplana, Jiřího Dufka a Vladimíra Šlosara. První z nich se jmenuje *Československo a Izrael 1945-1956: Dokumenty*³⁸ a je edicí pramenů různého původu, které se tematicky týkají československo-izraelských vztahů v daném období, například telegramů, zápisů z jednání, stanovisek různých institucí k rozličným problémům a podobně. Na publikaci se editorsky podílela také Marie Bulínová. Na tuto důkladnou rešeršní práci navazuje kniha těchto autorů *Československo a Izrael v letech 1947-1953: studie*³⁹, ve které popisují podobu československé vojenské pomoci Izraeli včetně výcviku dobrovolníků na československém území. Obě publikace byly na počátku 90. let zásadním příspěvkem ke zkoumání počátku vzájemných vztahů ze dvou důvodů. Zaprvé byly sepsány po změně režimu, během něhož bylo zkoumání československo-izraelských vztahů z konce 40. let tabu, tudíž taková literatura v československé historiografii chyběla. Zadruhé se věnují období, které je zásadní pro českou kolektivní paměť, protože zachycuje jak první fázi vzájemných vztahů, ve které již lidově-demokratické Československo podpořilo Izrael zbrojnými dodávkami, tak postupné ochlazování vztahů s jeho průvodní jevy, například zatčení izraelských občanů Orena a Orensteina či proces s tzv. protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského.

Časově ještě širšímu rozpětí se věnuje Eva Taterová ve své knize *Československo a Izrael v letech 1948-1967: Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství*⁴⁰. Ta často navazuje na výše zmíněné publikace Kaplana a kol., zároveň ale přidává nové poznatky založené na svém výzkumu realizovaném v Archivu MZV a Archivu bezpečnostních složek (ABS). Díky tomu, že se věnuje vzájemným vztahům až do druhé poloviny 60. let, popisuje jejich dynamiku v období důležitých dějinných křižovek, jakými byla suezská krize, proces s Adolfem Eichmannem či šestidenní válka. Pro můj výzkum je tato kniha důležitá zejména ve vztahu k tomu, o čem narátoři nemluví, tedy jedné z interpretačních rovin, které zdůrazňují post-positivističtí autoři a autorky jako výše zmíněný Portelli či Abrams.

Historii židovské komunity v českých zemích se v několika publikacích věnovala historička Kateřina Čapková. Ta vytvořila spolu s historikem

³⁸ KAPLAN, Karel, DUFEK Jiří a VLADIMÍR ŠLOSAR, BULÍNOVÁ, Marie, ed. *Československo a Izrael v letech 1945-1956: Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1993. ISBN 80-852-7012-9.

³⁹ KAPLAN, Karel; DUFEK, Jiří a ŠLOSAR, Vladimír. *Československo a Izrael v letech 1947-1953: studie*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Doplněk, 1993. ISBN 80-857-6526-8.

⁴⁰ TATEROVÁ, Eva. *Československo a Izrael v letech 1948-1967: od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství*. Druhé, přepracované vydání. Studená válka - nové dějiny. Praha: EPOCH, 2022. ISBN 978-80-278-0092-6.

Hillelem J. Kievaľem editorskou dvojici pro knihu *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*⁴¹, která popisuje vývoj společného soužití od příchodu prvních židovských komunit do Čech až po období po sametové revoluci. Autorsky v této knize Čapková zpracovala kapitolu věnující se vývoji židovské komunity v Československu po roce 1945 až do současnosti, na které je pozoruhodné to, že nekončí změnou režimu v roce 1989, ale sleduje vývoj až do desátých let 21. století a nebojí se tak širšího pojetí soudobých dějin. Další publikací, kterou autorka přispěla k poznání problematiky, je monografie *Češi, Němci, Židé? : Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*.⁴² Ta je důležitá zejména proto, že poukazuje na složitý trojúhelník vztahů mezi českou, německou a židovskou etno-jazykovou identitou v období první Československé republiky, na jehož ozvěny jsem v několika naracích také narazil. Do třetice se Čapková věnovala také tématu postavení německy mluvících Židů (nejen) v Československu po druhé světové válce ve sborníku *Židé, nebo Němci?: Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu* spolu s Davidem Rechterem.⁴³

Dějínám moderního antisemitismu, etnického násilí, holokaustu a uprchlictví v Evropě 20. století se věnuje Michal Frankl, který jednak přispěl do výše zmíněné publikace *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*, zároveň se podílel na dalších monografiích. Přínosné je, že se ve svých knihách také věnuje národnostní dynamice mezi českým, židovským a německým fenoménem, zároveň se zamýšlí nad jejími projevy v různých dějinných etapách. Například v knize *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz lojality a vznik Československa*, kterou napsal se slovenským historikem Miloslavem Szabó, zkoumá různé formy antisemitismu a jeho praktické projevy v období první republiky.⁴⁴ Spolu s Julií Jenšovskou napsal také čtyřsvazkovou publikaci *Naši nebo cizí? : Židé v českém 20. století*.⁴⁵ Také vydal řadu článků, ve kterých se věnuje české historiografii s tematikou holokaustu a také způsobu, jakým se o něm vyučuje na českých školách. Příkladem může být článek *Die „Endlösung der Judenfrage“ und die Narrative der Tschechischen Geschichte 1945–1989* („Konečné řešení židovské otázky“

⁴¹ ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. (ed.). *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. První vydání. Praha: NLN, 2022. ISBN 978-80-7422-815-5.

⁴² ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-718-5695-9.

⁴³ ČAPKOVÁ, Kateřina a David RECHTER (ed.). *Židé, nebo Němci?: Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*. NLN, 2019, 6. ŽIDÉ – DĚJINY – PAMĚŤ. ISBN 978-80-7422-576-5.

⁴⁴ FRANKL, Michal a SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz lojality a vznik Československa*. Židé - dějiny - paměť. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-422-5.

⁴⁵ FRANKL, Michal a JENŠOVSKÁ, Julie. *Naši nebo cizí? : Židé v českém 20. století*. Praha: Židovské muzeum v Praze - Institut Tereziňské iniciativy, 2013. ISBN 978-80-87366-28-8.

a narativy českých dějin 1945-1989)⁴⁶, který rozebírá vývoj diskurzu o holokaustu od druhé světové války až do konce komunistického režimu nebo jeho příspěvek „Konečné řešení židovské otázky“ v *současných učebnicích dějepisu*⁴⁷ ve sborníku Terezínské studie a dokumenty, který si všímá toho, jak holokaust jako historický fenomén prezentují české porevoluční učebnice dějepisu.

Československou historiografií ve vztahu k holokaustu se zabývá Tomáš Smiegoň ve své knize *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*.⁴⁸ Popisuje v ní vývoj různých narativů, které se v Československu a později v obou samostatných republikách ujaly. Důležité je, že kniha se velmi důkladně zabývá tím, jak se tyto narativy proměňovaly v souvislosti s vývojem české a slovenské společnosti. Za výchozí narativ považuje ten, který se ustavil bezprostředně po konci druhé světové války a pod ideovým vlivem KSČ pak přetrval až do roku 1989, přičemž k jeho významnému narušení došlo až při rozpadu společného státu Čechů a Slováků, kdy se projevila odlišná zkušenost prožitku druhé světové války v protektorátu Čechy a Morava a na Slovensku. Autor si na různých příkladech všímá toho, jak vzniká historické vědomí, které je dle něj širší než samotná historická věda a naplňuje různé společenské potřeby.

Knihou, která významně přispěla k pochopení generačního prožitku českých a slovenských Židů ve druhé polovině 20. století, je monografie *Ve stínu holocaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*.⁴⁹ Autorka se v knize zabývá otázkou formování identity dvou generací, které označuje jako rodičovskou a poválečnou, k čemuž využívá různé typy pramenů, včetně pro historii ne zcela typické metody dotazníkového šetření, dále rozhovorů, korespondence i fokusovaných skupinových diskuzí. Není jasné, jestli Heitlingerová využívala specificky orálně-historickou metodologii, nebo spíše interview v sociologickém slova smyslu. Tím zajímavější ale eventuálně může být porovnání jejích závěrů se mnou nahranými orálně-historickými rozhovory a narativy, které se v nich objevují. Ač se autorka soustředí převážně na starší generace mužů a žen židovského původu narozených po druhé světové válce, v knize se nevyhýbá ani období obnovování židovských institucí po roce 1989 a následnému vývoji zejména pražské židovské obce.

⁴⁶ FRANKL, Michal: Die „Endlösung der Judenfrage“ und die Narrative der Tschechischen Geschichte 1945–1989. In: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik Karl – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (ed.): *Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert: Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse*. München, Oldenbourg 2006.

⁴⁷ FRANKL, Michal. „Konečné řešení židovské otázky“ v současných učebnicích dějepisu. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 338-361.

⁴⁸ SNIEGOŇ, Tomáš. *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*. Historické myšlení. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2265-7.

⁴⁹ HEITLINGEROVÁ, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Přeložil Dagmar LIEBLOVÁ, přeložil Petr LIEBL. Praha: G plus G, 2007. ISBN 978-80-86103-97-6.

Skvělým a neocenitelným příspěvkem k formování kolektivní paměti a vývoji česko-izraelských vztahů je kniha německého historika působícího na Telavivské univerzitě Martina Weina nazvaná *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*.⁵⁰ Ta se věnuje jak česko-židovským vztahům na území historických českých zemí, tak pozdějším česko(slovensko)-izraelským vztahům. Časově pokrývá dějiny od konce 18. století až po současnost. Tematicky se Wein věnuje významným křižovatkám českých a židovských/izraelských dějin od národního obrození přes hilsneriádu a postoje Tomáše G. Masaryka k sionismu, vztahy lidově-demokratického a socialistického Československa s Izraelem, až k období po sametové revoluci. Silnou stránkou Weinovy publikace je, že není pouhým pozitivisticky pojatým souborem faktů, ale zabývá se kolektivní pamětí jako zásadním dějinnotvorným fenoménem a táže se po smyslu příběhů, které si Češi o Izraeli (a naopak) vyprávějí. Naopak slabinou je autorova někdy až příliš příkrá osobní pozice, čímž kniha stylisticky připomíná spíše publicistický útvar než historické pojednání. Zcela zásadní pro mě byla pátá kapitola, která se věnuje roli Československa v založení Izraele, protože právě tento ústřední mýtus našich vzájemných vztahů zmiňovala celá řada narátorek a narátorů. Z dalších Weinových prací zmíním knihu *Dějiny Židů v českých zemích: Od Hitlera po Slánského*⁵¹ nebo jeho příspěvek "*Masaryk a Židé: konec romantizace?*"⁵² ve sborníku *Náboženství a národ: Češi, Němci a Slováci ve 20. století*, ve kterém se věnuje postavě prvního československého prezidenta jako jedné z ústředních postav mýtu česko-židovského přátelství.

Dalším autorem píšícím opakovaně o tématice Izraele a židovské kultury byl také Miloš Pojar, první velvyslanec České republiky v Izraeli po pádu komunismu. Zmíním například jeho publikace *T.G. Masaryk a židovství*⁵³ nebo autorský podíl na sbornících věnujících se vývoji židovské menšiny v Československu v různých epochách. Zpracoval také dějiny Izraele v edici *Stručné dějiny států*⁵⁴. Z pozice politologa a právníka, ale s nezbytným přesahem do historie, se česko-izraelským vztahům věnuje také Marek Čejka, který sepsal *Dějiny moderního Izraele*⁵⁵ a k otázce izraelsko-palestinského konfliktu vydal publikaci *Izrael a Palestina: minulost*,

⁵⁰ WEIN, Martin Joachim. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael. Historie* (Academia). Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2795-5.

⁵¹ WEIN, Martin Joachim. *Dějiny Židů v českých zemích: od Hilsnera po Slánského*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021. ISBN 978-80-244-5779-6.

⁵² WEIN, Martin Joachim. "Masaryk a Židé": konec romantizace? In: KAISEROVÁ, Kristina; NIŽŇANSKÝ, Eduard a SCHULZE WESSEL, Martin (ed.). *Náboženství a národ: Češi, Němci a Slováci ve 20. století*. Ústí nad Labem: Kristina Kaiserová - Albis international, 2015, s. 90-103. ISBN 978-80-86971-59-9.

⁵³ POJAR, Miloš. *T.G. Masaryk a židovství*. Historie (Academia). Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2571-5.

⁵⁴ POJAR, Miloš. *Izrael. 2., aktualiz. vyd. Stručná historie států*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-435-7.

⁵⁵ ČEJKA, Marek. *Dějiny moderního Izraele*. D (Grada). Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2910-7.

*současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*⁵⁶ stejně jako řadu publicistických textů⁵⁷.

Tématem česko(slovensko)-židovských vztahů po druhé světové válce, které také ovlivnily postoj československých představitelů ke vzniku židovského státu, se zabývají dizertační práce Magdaleny Sedlické a Petra Sedláka. Sedlická se věnovala dějinám židovské komunity v období třetí republiky ve své práci *Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945–1948*.⁵⁸ Zajímavá je zejména její schopnost tuto problematiku přesvědčivě nahlédnout dobovou optikou vznikajícího „národního státu Čechů a Slováků“. Tím odkrývá jednu z možných motivací československých představitelů pro vznik židovského státu. Petr Sedlák se ve své práci *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)*⁵⁹ zabývá také obdobím třetí republiky s přesahem do raných 50. let, oproti Sedlické se více zabývá přemýšlením o židovských dějinách a teoretickou konceptualizací práce. Pro oba je společné, že jádrem jejich práce je problematika integrace a rehabilitace židovských obětí nacistické perzekuce v poválečném Československu.

Závěrem poznamenám, že tato část mé práce poskytuje pouze přehled základní literatury k tématu. V dalších kapitolách využívám také monografie, články, sborníky a další sekundární literaturu vyjadřující se k různým dílčím problémům. Naopak s některými z výše zmíněných publikací jsem se seznámil kvůli pochopení kontextu, ale v práci jsem je nakonec přímo nevyužil.

⁵⁶ ČEJKA, Marek. *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Čtvrté, aktualizované vydání. Brno, 2015. ISBN 978-80-87474-90-7.

⁵⁷ Za zmínku stojí jeho pětidílná série článků o česko-izraelských vztazích, která je v českém mainstreamovém mediálním prostoru neobvyklá tím, že se věnuje i obecně spíše zamlčované normalizační epoše. Viz ČEJKA, Marek. *Historie česko-izraelských vztahů* [online].

⁵⁸ SEDLICKÁ, Magdalena. *Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945–1948*. Dizertační práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018.

⁵⁹ SEDLÁK, Petr. *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)*. Dizertační práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2008.

3. KULTURNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT VÝZKUMU

Jelikož se moje práce nezabývá konkrétní historickou epochou, bylo pro mě obtížné přesněji vymezit kulturně-historický kontext výzkumu. Pokud vnímáme Izrael jako stát, jehož vznik byl kýženým výsledkem světového sionistického hnutí, nelze jeho dějiny s chirurgickou přesností oddělit od dějin diaspory v českých zemích i jinde. Proto jsem se nakonec rozhodl v této kapitole postupovat induktivně a soustředit se na historická období, která se opakovaně objevovala v naracích mých vypravěčů. Jedná se o šoa jako genocidu evropské židovské populace, poválečný vývoj Československa se zřetelem ke vztahu státu k přeživším Židům, poválečný vývoj v britské mandátní Palestině, založení Státu Izrael a role Československa v tomto procesu. V jednotlivých naracích se některé narátorky a narátoři zmiňovali také o jiných epochách či dílčích historických tématech, jejich kontext zpravidla více rozvádím v příslušných tematických kapitolách a nikoliv samostatně. Z hlediska periodického členění dějin všechna témata popisovaná v této kapitole spadají do dějin 20. století. V rozhovorech totiž žádná narátorka či narátor nezmiňovali historické narativy zasahující do středověku a pouze u jedné narátorky jsem se setkal s příběhem, který se odvolává na události z období raného novověku.⁶⁰

Holokaust československých Židů a proměny jeho obrazu

Ke konci 30. let se v důsledku německé expanzivní politiky udávané režimem vládnoucí NSDAP zhoršila bezpečnostní situace také v Československu. Vzhledem k již probíhající perzekuci Židů v Německu se zejména českoslovenští občané židovského původu obávali o svou budoucnost. Obsazení Sudet na podzim roku 1938 vyvolalo velkou emigrační vlnu asi 200 000 osob, kterou tvořili převážně Češi, ale také němečtí demokraté a německy hovořící lidé židovského původu. Téměř všichni Židé pak z území Sudet uprchli nejpozději po tzv. křišťálové noci, tedy rozsáhlém pogromu z listopadu 1938 při kterém jen na území Německem obsazených Sudet útočníci podpálili 47 židovských modliteben.⁶¹

Pro mnoho Židů znamenal sice útek do Československa ochranu před bezprostředním ohrožením života, nikoliv však před antisemitismem. Ten naopak v pomnichovské druhé republice sílil. Uprchlíci se setkávali s odporem založeným na zdánlivě racionálních stížnostech ohledně bytové

⁶⁰ To nutně neznamená, že narativy týkající se starších dějin nejsou pevnou součástí jejich historické subjektivity. Vzhledem k povaze orální historie můžu pouze konstatovat, že se neobjevily v rozhovorech. U několika narátorek a narátorů hlubší znalost starších židovských či evropských dějin dokonce předpokládám vzhledem k jejich vzdělání či profesnímu zaměření.

⁶¹ FROMMER, Benjamin. Holokaust v Čechách a na Moravě, s. 245. In: ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. Praha: NLN, 2022, s. 241-292. ISBN 978-80-7422-815-5.

krize, zároveň začaly československé profesní asociace a úřady uplatňovat oficiální antisemitská opatření, například propouštění lidí židovského původu ze státní správy nebo omezení jejich počtu v kvalifikovaných profesích jako jsou lékaři, advokáti, inženýři nebo notáři.⁶² Různá antisemitská opatření se dále stupňovala po obsazení zbytku Čech a Moravy německými vojsky a zavedení německé okupační správy. Těchto opatření bylo mnoho a byly různého typu, jejich obecným smyslem nicméně bylo připravit židovské občany o majetek a přinutit je k emigraci.⁶³

Podle Benjamina Frommera žilo v roce 1938 v českých zemích asi 118 000 lidí hlásících se k židovské víře a asi 14 000 dalších osob, které odpovídaly nacistické definici Žida. Asi 39–44 000 Židů se podařilo ze země emigrovat mezi lety 1938 a 1941. Židovská náboženská obec Čech a Moravy tak v létě 1941 čítala 88 868 osob označených jako Židé dle nacistických rasových kritérií. Z území protektorátu bylo do táborů za hranicemi bývalé republiky deportováno 68 000 Židů, z nich se vrátilo pouze 3371.⁶⁴ Sniegoň uvádí čísla i pro další území Československé republiky, počet obětí z protektorátu odhaduje na 80 000, z území Slovenského státu 70 000, z oblastí okupovaných Maďarskem na 42 000 a z území Podkarpatské Rusi na 80 000. Celkem tedy bylo zavražděno asi 270 000 židovských občanů Československa, což představuje tři čtvrtiny československých občanů, kteří se stali oběťmi druhé světové války.⁶⁵ Památník obětí holokaustu pocházejících z území protektorátu umístěný v Pinkasově synagoze připomíná 77 297 obětí nacistické politiky.⁶⁶ Ačkoliv se udávané počty mírně liší, panuje napříč publikacemi shoda, že naprostá většina československých obětí druhé světové války byla židovského původu a byla zavražděna v průběhu holokaustu.

Vnímání holokaustu se v desítkách let následujících po samotné události měnilo a souviselo nejen s narůstajícím poznáním o této epoše, ale také s politickým a společenským vývojem v různých státech. Podle Heitlingerové měli být Židé ve středovýchodní Evropě v období socialismu připomínáni pouze jako oběti fašismu, případně jako bojovníci proti němu, ale nikoliv jako skupina specificky likvidovaná nacistickou politikou na základě jejich původu. Autorka také upozorňuje, že Židé byli nadprůměrně

⁶² FROMMER, B. *Holokaust v Čechách a na Moravě*, s. 245-248. Toto opatření, známé jako *numerus clausus*, je dobře probádáno především v kontextu meziválečného Maďarska, kde bylo zavedeno roku 1920 a značně omezilo možnosti Maďarů židovského původu studovat. První diskriminační opatření tohoto druhu bylo zavedeno roku 1887 v carském Rusku, mezi světovými válkami byly kvóty pro židovské studenty uplatňovány také v Polsku a Rumunsku. Viz KOVÁCS, Mária M. *The Beginnings of Anti-Jewish Legislation : The 1920 Numerus Clausus Law in Hungary*. Budapest: Central European University Press, 2023. ISBN 978-963-386-621-4. Specificky k ruskému precedentu zejména s. 53-54, k situaci v Rumunsku a Polsku např. s. 40.

⁶³ FROMMER, B. *Holokaust v Čechách a na Moravě*, s. 249-268.

⁶⁴ Tamtéž, s. 244-245.

⁶⁵ Sniegoň, T. *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*, s. 15.

⁶⁶ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holokaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*, s. 60.

zastoupení nejen mezi oběťmi rasových perzekucí, ale také v československých zahraničních vojenských jednotkách, což také nebylo nijak připomínáno. Jako dva hlavní projekty ovlivňující podobu československé kolektivní paměti na holokaust pak zmiňuje památník židovských obětí v Pinkasově synagoze a Národní památník Terezín.⁶⁷ Tomáš Sniegoň analyzuje připomínání holokaustu z pozice čtyř dominantních historických narativů, které podle něj v české a slovenské společnosti existovaly či existují. Ty označuje jako československý komunistický narativ, český národně-liberální narativ, slovenský národně-katolický narativ a slovenský národně-evropský narativ. Základem pojetí holokaustu v komunistickém narativu byla třídní perspektiva, zdůrazňování utrpení a odboje Čechů a Slováků, ve vztahu k Židům pak popírání jedinečnosti rozsahu jejich perzekuce ve srovnání s nežidovskými Čechoslováky. Po pádu režimu pak v rámci slovenských emancipačních snah docházelo k rozporuplným snahám se vyrovnat se slovenským podílem na holokaustu a celou epochou Slovenského státu, což je typické pro slovenský národně-katolický narativ. Podle Sniegoňe ani jeden z těchto narativů nebyl příliš ovlivněn samotnou židovskou komunitou, což autor vysvětluje tím, že se po druhé světové válce vlivem následných vln emigrace neustále snižoval počet Čechoslováků hlásících se ke svému židovství, a také tím, že panovala nepříznivá politická situace. Dominantním historickým narativem, kterým byla ovlivněna naprostá většina československé společnosti, byl komunistický narativ, který židovským obětem holokaustu ve srovnání s jinými oběťmi druhé světové války obecně nepřiznával žádný speciální status.⁶⁸ Pokud během období komunismu došlo k připomínání perzekuce Židů, pak se tak dle autora dělo spíše v oblasti kultury, jmenovitě zmiňuje film Alfréda Radoka *Daleká cesta* z konce 40. let nebo filmy tzv. nové vlny 60. let jako *Obchod na korze* Elmara Klose či *Démanty noci* Jana Němce. Jako jednu z mála výjimek, kdy došlo k připomínání holokaustu s posvěcením oficiálních politických míst, zmiňuje podobně jako Heitlingerová památník v Pinkasově synagoze.⁶⁹

Po pádu komunistického režimu pak tento dominantní komunistický narativ nahradily dva narativy národní, v Česku národně-liberální a na Slovensku národně-katolický. Slovenský národně-katolický narativ se holokaustem zabýval především v tom smyslu, že se snažil o vyvinění Jozefa Tisa a potažmo válečného Slovenského státu z podílu na deportacích židovských obyvatel. Přitom používal různorodou argumentaci od popírání rozsahu holokaustu přes využívání antisemitských stereotypů obviňujících Židy ze „zrady národní věci“ až po obrácení rolí, kdy Jozef Tiso je prezentován jako člověk, který se Židy snažil před perzekucemi chránit.⁷⁰

⁶⁷ Tamtéž, s. 57-58.

⁶⁸ SNIEGOŇ, T. *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*, s. 50-65.

⁶⁹ Tamtéž, s. 65-81.

⁷⁰ Tamtéž, s. 84-94.

Zatímco ve slovenském narativu byla přítomna potřeba vyrovnání se slovenským podílem na holokaustu (přičemž toto vyrovnání mohlo mít i formu popření), pro český národně-liberální narativ je podle Sniegoně typická absence holokaustu jako výraznějšího tématu a mlčení o roli českých úřadů a bezpečnostních složek v procesu genocidy. To je podle něj pozoruhodné proto, že Charta 77 a její představitelé, které považuje za mluvčí tohoto narativu, se na sklonku komunismu vyjádřili k perzekuci židovské komunity a zanedbávání péče o židovské kulturní památky v Československu, z čehož obvinili vládnoucí KSČ ve svém dokumentu *Kritika devastace židovských kulturních památek a zamlčování úlohy Židů* z dubna roku 1989. Sniegoň se proto zamýšlí nad tím, zda je toto mlčení nezáměrné a způsobené tím, že historické břímě bylo ve srovnání se Slováky menší nebo bylo účelem zapomenout na cokoliv, co by zpochybňovalo roli Čechů jako jednoznačných obětí, případně se místo minulosti soustředit na budoucnost a přestat dějiny instrumentalizovat.⁷¹

Československo po druhé světové válce a postavení přeživších Židů

Druhá světová válka měla samozřejmě obrovský dopad na demografii židovské komunity v Československu, nejen co se týká celkových čísel. Poválečná židovská komunita v českých zemích čítala asi 23 000 osob, z nichž 8 000 představovali přistěhovalci z Podkarpatské Rusi, kteří ji opustili po připojení tohoto území k Sovětskému svazu. Dále v Československu pobývalo asi 2 000 původem polských Židů, kteří byli osvobozeni z pracovních táborů v Sudetech a rozhodli se v zemi zůstat. Díky těmto pohybům obyvatelstva se výrazně zvýšil počet vyznavačů ortodoxní formy judaismu proti reformovaným.⁷² Kromě v zemi usazených Židů také přes československé území procházely tisíce židovských uprchlíků směřujících z Polska přes Rakousko do americké okupační zóny.⁷³ Tím bouřlivé změny zdaleka nekončily, protože mezi lety 1945 a 1950 emigrovalo z celého Československa do Palestiny 22–24 000 lidí židovského původu, 3–5 000 potom do dalších zemí. Na začátku 50. let tak v Československu zůstávalo asi 15–18 000 Židů, což představovalo asi desetinu předválečné populace.⁷⁴ Jak vyplývá z předchozích řádků, poválečný vývoj nepřinesl československé židovské komunitě klid, ale naopak velmi bouřlivé časy.

⁷¹ Tamtéž, s. 105-114.

⁷² ČAPKOVÁ, Kateřina. Periferie a centrum: Židé v českých zemích od roku 1945 do současnosti, s. 26-298. In: ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. KIEVAL (ed.). *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. První vydání. Praha: NLN, 2022, s. 293-346. ISBN 978-80-7422-815-5.

⁷³ ČAPKOVÁ, K. *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*, s. 30.

⁷⁴ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*, s. 30.

Z hlediska národnostní politiky bylo dle Košického vládního programu cílem poválečného Československa stát se národním státem Čechů a Slováků. Za oficiální nepřátelské menšiny byli hromadně označeni Němci a Maďaři.⁷⁵ V dobovém kontextu šlo především o to, aby se zabránilo opakování iredentistických snah těchto menšin připojit se ke svým sousedním národním státům. Menšinová problematika, která do značné míry ovlivňovala politiku první republiky, tak měla být upozaděna. Těmito kroky se ovšem dostali do velmi problematické situace českoslovenští Židé, z nichž nezanedbatelná část používala jako svůj mateřský jazyk němčinu nebo maďarštinu. Jak uvádí Kaplan a kol., zejména situace německy hovořících Židů, často navrátilších se z nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů, byla tragická a v důsledku vyhrocených protiněmeckých nálad se mohli stát dokonce obětmi odsunu německého obyvatelstva. Zároveň na Slovensku docházelo k antisemitským excesům, jmenovitě autoři zmiňují pogrom v Topolčanech v září 1945 a protizidovské násilnosti ze srpna 1946, které vypukly v souvislosti se sjezdem slovenských partyzánů v Bratislavě.⁷⁶ Problémům se ovšem nevyhnuli ani jinak než německy mluvící lidé židovského původu v poválečném Československu. Z výše zmíněných 23 000 Židů v českých zemích mělo asi 10–11 000 problém se znovuzískáním československého občanství, zejména přistěhovalci z Podkarpatské Rusi, protože podle smlouvy mezi Sovětským svazem a Československem měli právo optovat pro československé občanství pouze občané české a slovenské národnosti.⁷⁷

Překážky čekaly také československou židovskou komunitu jako celek. Rozdílem, který třetí republiku odlišuje od první a ukazuje značný posun vnímání národnostní problematiky, byla nemožnost přihlásit se k židovské národnosti. V předválečné republice tato možnost existovala, a to dokonce nezávisle na obcovacím jazyku, nebylo tedy třeba prokázat znalost jidiš nebo hebrejštiny. Po válce k obnovení této možnosti nedošlo, přestože za to byla československá vláda kritizována různými židovskými organizacemi. Ačkoliv to nepochybně řada jedinců mohla vnímat velmi úkorně, Rada židovských náboženských obcí (ŽNO) jako zastřešující organizace usilovala v první řadě o zachování, případně získání občanských práv pro německy mluvící Židy a židovské přistěhovalce z Podkarpatské Rusi. Za to byla ochotna slíbit vládním představitelům ústupek, že napříště se čeští a slovenští Židé budou hlásit jen k české či slovenské národnosti a nebudou pro sebe požadovat menšinová práva. V poválečném Československu se tak měli Židé v národnostním smyslu buď plně asimilovat,

⁷⁵ NÁRODNÍ ARCHIV ČR. Košický vládní program. [online]. In: *Nacr.cz* [cit. 2023-12-14]. Dostupné z: <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>

⁷⁶ KAPLAN, K., DUFEK, J. a ŠLOSAR, V. *Československo a Izrael v letech 1947-1953: studie*, s. 9.

⁷⁷ ČAPKOVÁ, K. *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*, s. 15.

nebo emigrovat. Jako náboženská kategorie ovšem židovství zůstalo i v tomto „asimilačním“ modelu zachováno.⁷⁸ Nejasné postavení Židů ve třetí republice, která usilovala o národnostní homogenitu, pravděpodobně bylo jedním z důvodů československé podpory vzniku židovského státu, který by tak umožnil problém z hlediska československých úřadů elegantně vyřešit.⁷⁹

Rozdělení Palestiny a československá role při vzniku Státu Izrael

Výsledek druhé světové války, které se Československo prostřednictvím své exilové vlády a zahraničních jednotek zúčastnilo na straně Spojenců, vedl k obnovení československé státnosti. Za účelem zajištění nové bezpečnostní architektury byla založena Organizace spojených národů (OSN), jejímž cílem mělo být zajištění mezinárodní bezpečnosti a míru.⁸⁰ Zakládajícím členem se 24. října 1945 stalo také Československo.⁸¹ Právě na této platformě sehrála obnovená republika důležitou roli při prosazování rozdělení Palestiny na dva samostatné státy. Po válce zůstávala oblast dnešního Izraele, Západního břehu Jordánu a Pásmo Gazy pod správou Velké Británie jako mandátní území. Přestože Británie byla součástí vítězné koalice, čelila v důsledku války prohlubujícím se ekonomickým i politickým potížím a dekolonizačním tlakům. Zároveň s tím, jak se vztahy mezi Araby a Židy v Palestině stále více vyhrocovaly, vzrůstala nespokojenost obou stran s britskou správou, která přerůstala i v ozbrojený odpor. V reakci na zatčení vedoucích představitelů Židovské agentury spáchala například organizace Irgun v červenci roku 1946 bombový útok na hotel Král David, při kterém zemřelo 91 osob.⁸² Podle Michaela Kruppa se poválečná situace v Palestině podobala válečnému konfliktu se třemi pomyslnými frontami, kdy Židé bojovali s Brity za účelem umožnění židovské imigrace, Arabové usilovali naopak o zastavení imigrace a rozšiřování židovského osídlení a Britové se snažili udržet v oblasti moc.⁸³ Situace, kdy arabská i židovská strana sporu vinily Brity z nadržování protistraně a roztáčející se spirála násilí destabilizovala společnost, přispěla k britskému rozhodnutí ukončit svůj mandát nad územím Palestiny. Při nově ustavené Organizaci spojených národů byla proto vytvořena Zvláštní komise OSN pro Palestinu (UNSCOP), jejímž členem bylo také Československo a dalších deset převážně menších (např. Jugoslávie) nebo

⁷⁸ SEDLICKÁ, M. *Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945–1948*, s. 116-127.

⁷⁹ WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 246-247.

⁸⁰ Viz článek 1 Charty OSN. UNITED NATIONS. United Nations Charter. In: *Un.org* [online]. [cit. 2023-12-14]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>.

⁸¹ UNITED NATIONS. Czechoslovakia and Successor States: Czech Republic, Slovakia. In: *Un.org* [online]. [cit. 2023-12-14]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/member-states/czechoslovakia>.

⁸² TATEROVÁ, E. *Československo a Izrael v letech 1948-1967: Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství*, s. 74-76.

⁸³ KRUPP, Michael. *Dějiny Státu Izrael*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 13. ISBN 978-80-7429-295-8.

nově dekolonizovaných (např. Indie) zemí. Hlavním výstupem komise byl *Plán na rozdělení Palestiny*, který předpokládal vznik dvou států – arabského a židovského – a mezinárodní správu Jeruzaléma pod patronátem OSN.⁸⁴ Při hlasování o plánu, které se uskutečnilo 29. listopadu 1947, se Československo spolu s dalšími 32 státy vyslovilo pro jeho přijetí, zatímco 13 států bylo proti a 10 se zdrželo. Takto schválený plán arabská strana jednoznačně odmítla, židovští představitelé jej s výhradami přijali. V důsledku přijetí rezoluce se v dalších měsících stupňovaly střety mezi arabskými a židovskými jednotkami, přičemž docházelo i k excesům, z nichž nejznámější jsou zřejmě útok pravicových sionistických organizací Lechi a Irgun na arabskou vesnici Deir Jásín nebo arabský útok na konvoj autobusů mířících se zdravotníky a pacienty do jeruzalémské nemocnice.⁸⁵

Britský mandát nad Palestinou formálně skončil 15. května 1948, v předvečer tohoto termínu David Ben Gurion vyhlásil nezávislost Státu Izrael. Československo setrvalo na kurzu podpory vzniku samostatného židovského státu v Palestině a již 19. května československá vláda rozhodla o uznání nezávislosti Izraele *per rollam*. Toto rozhodnutí pak 25. května potvrdila ve svém usnesení.⁸⁶ Československo bylo jedním z prvních států, které tak učinily. Rychlejší byly v tomto ohledu pouze Spojené státy a Sovětský svaz.⁸⁷ Po vyhlášení nezávislosti vypukl vojenský střet, který později vešel ve známost pod různými názvy. Za neutrální označení je považován název první izraelsko-arabská válka, v Izraeli je tento konflikt známý jako válka za nezávislost, zatímco napříč arabským světem se označuje jako an-Nakba (katastrofa). Válka se odehrála mezi Izraelem a koalicí arabských zemí mezi 14. květnem 1948 a 20. červencem 1949 a měla několik fází přerušovaných příměřími.⁸⁸ První fáze konfliktu trvala od 14. května 1948 do 11. června a již během ní použili Izraelci zbraně dodané Československem. Mezi 9. červencem a 18. červencem probíhala druhá fáze bojů, při kterých se obě strany snažily získat kontrolu nad řekou Jordán, Izraelci dobyli Nazaret a Arabové úspěšně ubránili Latrun. Na tuto fázi konfliktu navázalo druhé příměří, které trvalo podstatně déle, od 18. července do 15. října 1948. Právě během něj, konkrétně 12. srpna, nařídila československá vláda zastavit zbrojní pomoc Izraeli.⁸⁹

⁸⁴ TATEROVÁ, E. *Československo a Izrael v letech 1948-1967: Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství*, s. 77-78. Též WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 245.

⁸⁵ Tamtéž, s. 77-80.

⁸⁶ KAPLAN, K., DUFEK, J., a ŠLOSAR, V. *Československo a Izrael 1947-1953: studie*, s. 9.

⁸⁷ Zhruba ve stejné dny jako Čechoslováci uznaly Izrael ještě Nikaragua, Jugoslávie, Polsko, Guatemala a Uruguay. Viz JEWISH VIRTUAL LIBRARY. Israel International Relations: International Recognition of Israel. In: *Jewishvirtuallibrary.org* [online]. [cit. 2023-12-15]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/international-recognition-of-israel>

⁸⁸ TATEROVÁ, E. *Československo a Izrael v letech 1948-1967: Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství*, s. 89-100.

⁸⁹ Tamtéž, s. 91-97.

V době druhého příměří se rovněž odehrály v obou táborech, židovském i arabském, důležité události z hlediska jejich vnitřního uspořádání. Po atentátu na švédského diplomata a mírového vyjednavče OSN, hraběte Folke Bernadotta, provedeném zřejmě sionistickými radikály z organizace Lechi, dal předseda prozatímní izraelské vlády David Ben Gurion ultimátum Menachemu Beginovi, aby se jeho bojovníci začlenili do Hagany, k čemuž nakonec došlo. Na arabské straně došlo zase k roztržce mezi zajordánským králem Abdalláhem a jeruzalémským velkým muftím al-Husajním, oba se totiž považovali za reprezentanty palestinských Arabů.⁹⁰ Poslední fáze bojů trvala do 29. prosince 1948, kdy na popud Rady bezpečnosti OSN a pod nátlakem Velké Británie Ben Gurion přistoupil na jednání o příměří s Egyptem. To bylo nakonec podepsáno 24. února 1948. V následujících měsících došlo k uzavření příměří s Libanonem, Jordánskem a Sýrií. Datum podpisu příměří mezi Izraelem a Sýrií, 20. července 1949, bývá uváděno jako konec první arabsko-izraelské války.⁹¹

Československé zbraně pro Izrael

Základním stavebním kamenem česko-izraelské kolektivní paměti jsou československé zbrojní dodávky Izraeli, v menší míře také výcvik vojáků pro izraelskou armádu. Pro pochopení počáteční fáze vývoje československo-izraelských vztahů je zásadní si uvědomit, že pro oba státy se jednalo o přechodové období, ačkoliv v různém smyslu. Ve dnech, kdy David Ben Gurion vyhlašoval Stát Izrael, mělo již lidově demokratické Československo několik dní novou ústavu a chystalo se na první formalizované volby. Obě události se navíc neodehrály v mezinárodním vakuu, ale zapadaly do rámce nově se utvářejícího bipolárního světa a počínající studené války. Sovětský svaz si budoval nárazníkový pás satelitních zemí a kromě střední a východní Evropy se pokoušel o totéž i v regionu Blízkého východu. Ačkoliv sověští představitelé udržovali v rámci dekolonizačních hnutí styky i s arabskými nacionalisty, nakonec se rozhodli vsadit na sionistickou kartu.⁹² Je však nesporně zajímavé, že pro rozdělení Palestiny na dva státy hlasoval na Valném shromáždění OSN jak Sovětský svaz, tak Spojené státy americké. Z toho můžeme usuzovat, že na Izrael jako svého případného regionálního spojence tou dobou ještě spoléhaly obě supervelmoci, situace tak byla otevřená různým variantám vývoje.

Dle Martina Weina bychom měli nahlížet na vojenskou spolupráci Československa a Izraele nikoliv jako na osu, ale jako na trojúhelník, jehož třetím vrcholem byl Sovětský svaz. Jaké byly v tomto trojúhelníku zájmy jednotlivých aktérů? Sionistické hnutí se ocitlo v situaci, kdy jeho ozbrojené síly v Palestině byly v jasné nevýhodě proti armádám okolních arabských

⁹⁰ Tamtéž, s. 98-99.

⁹¹ Tamtéž, s. 99-100.

⁹² WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 240-246.

států a čelily embargu. Pro Československo byl lákavý zisk z prodeje zbraní a také možnost vyřešit „menšinový problém“, kdy emigrace Židů do Palestiny by zbavila zemi skupiny lidí (národnostně se identifikujících Židů) narušujících charakter země jako národního státu Čechů a Slováků. Sovětský svaz pak mohl svou podporou československo-izraelských vztahů demonstrovat dobrou vůli odškodnit svou satelitní zemi (Československo) za neúčast na tzv. Marshallovu plánu a přimět ji přezbrojit na sovětskou vojenskou techniku, což by usnadnilo spolupráci armád v rámci východního bloku.⁹³ Došlo tedy k situaci, kdy vzájemná spolupráce byla prospěšná pro všechny tři strany z hlediska jejich zájmů a ani jednu z nich tedy nelze podezírat z přílišného altruismu, ale zároveň ani cynismu vymykajícího se prostředí mezinárodní politiky.

Československo už v letech 1946-1947 prodávalo zbraně v regionu, a to sionistům i Egypťanům. Význam československého importu vzrostl v okamžiku, kdy Spojené státy uvalily embargo na zbrojní dodávky do oblasti.⁹⁴ V situaci, kdy okolní arabské státy měly vojenskou převahu, americké embargo znamenalo silnou nevýhodu pro židovskou stranu. Výzbroj Hagany, tedy předchůdce izraelské armády, v roce 1947 představovaly převážně lehčí pěchotní zbraně (10 073 pušek, 1 900 samopalů, 444 lehkých a 186 těžkých kulometů) a asi sedm stovek minometů různé ráže. Naprosto chyběly letecké a námořní síly, stejně jako protitankové a protiletadlové zbraně.⁹⁵ Vedení Hagany rozhodlo o její reorganizaci na pravidelnou armádu, která by měla disponovat i těžkými zbraněmi a technikou, ještě před vyhlášením Státu Izrael. Kvůli politické citlivosti a pozdějšímu embargu bylo nutné vytvářet krytí zbrojních dodávek, takže oficiálně směřovaly zbraně do Etiopie. Zároveň nebylo vždy jasné jestli zbraně směřují pouze k Haganě, nebo i jiným sionistickým organizacím jako Irgun či Lechi.⁹⁶ Právě tyto dvě organizace se již před únorem 1948 těšily pozornosti československé Státní bezpečnosti, která je považovala za teroristické. Zejména po převzetí moci KSČ docházelo k silnějšímu rozlišování mezi pravicovými a levicovými sionistickými skupinami, přičemž organizace Irgun a Lechi byly označovány dokonce za fašistické.⁹⁷

Zbraně pro sionistické organizace, později již pro Izrael jako stát byly dopravovány převážně přes Jugoslávii zprvu s využitím Dunaje jako vodní cesty, později už výhradně leteckým mostem s mezipřistáním v Podgorici. Přestože dodávky zbraní jakékoliv straně arabsko-izraelské války byly na konci května 1948 zakázány rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 50, československé dodávky s tichým souhlasem Moskvy pokračovaly.

⁹³ Tamtéž, s. 245-247.

⁹⁴ WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 248.

⁹⁵ TATEROVÁ, E. *Československo a Izrael v letech 1948-1967*, s. 85.

⁹⁶ KAPLAN, K., DUFEK, J., a ŠLOSAR, V. *Československo a Izrael 1947-1953: studie*, s. 111-119.

⁹⁷ Tamtéž, s. 18-19.

Spolupráce byla dokonce rozšířena na výcvik dobrovolníků, kdy od září do listopadu 1948 bylo na severní Moravě vycvičeno asi 1300 dobrovolníků. Dne 14. července 1948 dokonce zakoupené bombardéry přímo při přeletu z Československa do Izraele bombardovaly arabské pozice v Káhiře, Gaze a Aríši.⁹⁸

Z hlediska pozdější interpretace narací je zajímavé se podívat spolu s Weinem ještě na původ zbraní, které byly Československem Izraeli dodávány. Podle něj se totiž často jednalo o pozůstatek zbrojní výroby z protektorátu nebo jinou formu česko-německé zbrojní spolupráce. O pěchotních puškách vz. 24 se například zmiňuje jako o modelu vycházejícím z německého modelu Mauser Kar 98k. Zbrojovky na území protektorátu navíc pokračovaly v její výrobě pro německé ozbrojené síly. Právě Izrael nakoupil až 50 000 těchto pušek pod označením P-18. Letouny Avia S-199 byly upravenou verzí německého letounu Messerschmitt Bf 109 G, přičemž dvacet pět těchto letadel zakoupil právě Izrael.⁹⁹

Příběh československé vojenské pomoci Izraeli je nesmírně zajímavou ukázkou vztahu mezi historickou událostí samotnou a jejím umístněním v kolektivní paměti. Pokud budeme brát v úvahu dva dominantní historické narativy vyskytující se dle Sniegoně v současné české společnosti, totiž československý komunistický a český národně-liberální narativ, příběh „českých zbraní pro Izrael“ nezapadá ani do jednoho. Pokud bychom jej zasadili do národně-liberálního narativu, budeme mít problém s významnou rolí Sovětského svazu v celém procesu, stejně jako s podporou československých komunistických politiků. Velkou mentální výzvou bude vyrovnat se s kontinuitou, kdy po únorovém převzetí moci KSČ nedošlo k zastavení pomoci, ale naopak jejímu zintenzivnění. V národně-liberálním narativu je totiž únor roku 1948 bodem diskontinuity, kdy demokratické Československo podlehl cizímu nenárodnému živlu – komunismu. Jak tedy z tohoto pohledu vysvětlit kontinuitu mezi „národní a demokratickou“ třetí republikou a „cizí“ implantovanou komunistickou diktaturou po únoru? Na potíže narazíme také, pokud bychom chtěli příběh zasadit do československého komunistického narativu. I z tohoto pohledu není jasné, co si počít s kontinuitou mezi třetí republikou, kdy návrh na pomoc Izraeli podpořili také „reakční“ strany a ministři, a navíc je zde silný nesoulad mezi počáteční podporou Izraele a pozdější oficiální antisionistickou a v některých případech také antisemitskou politikou zemí východního bloku. Jak vysvětlit, že komunistické Československo pomohlo vzniknout státu, který byl později komunisty označován za produkt imperialistické politiky západních mocností? Příběh české, respektive československé, pomoci Izraeli oba tyto narativy překlenuje tím, že poukazuje na jejich schematičnost. Narátoři a narátořky tak měli dvě možnosti – buďto vyprávět příběh v celé jeho složitosti, pak by museli využívat obou těchto v řadě

⁹⁸ WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 248-250.

⁹⁹ Tamtéž, s. 252-254.

ohledů si odporujících narativů a jejich vysvětlení zároveň, nebo mohli zvolit pouze jeden narativ a podle toho upravit událost samotnou, například vynechat některé její aspekty. Ke které z těchto možností se přikláněli a proč, popisují v interpretačních kapitolách.

Wein upozorňuje na to, že ani v Izraeli samotném nebylo během studené války jasné, co si s československou pomocí počít vzhledem k antisionistické politice sovětského bloku. Dobré československo-izraelské vztahy tak začaly být opět připomínány až po pádu komunismu a to stylem, který označuje za nacionalistickou apologetiku, která v podstatě odpovídá Sniegoňovu národně-liberálnímu narativu. Například v rámci oficiální výstavy *Důvěrné Izrael* pořádané roku 2006 byla vynechána role Sovětů a izraelských komunistů v navázání vztahů a dojednání zbrojních dodávek. Autor v tom nespatřuje pouze historickou interpretaci, ale vědomou manipulaci ze strany českých vojenských institucí a izraelské kurátorky, která poskytovala ideový základ pro budoucí spolupráci české a izraelské vlády a národních ozbrojených složek.¹⁰⁰ Pro všechny výše zmíněné důvody je tento příběh velmi zajímavým interpretačním polem, jak uvidíme v interpretačních kapitolách.

¹⁰⁰ WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 254-259.

4. INTERPRETAČNÍ ČÁST – VZPOMÍNKY NA SLUŽBU

V následující části práce jsem zkoumal vzpomínky na službu v programu Sar-El pomocí různých kategorií jako čas, prostor, práce nebo obrazy nepřítelů. I zde jsem využíval postupy post-positivistické orální historie k analýze a interpretaci zkušeností dobrovolnic a dobrovolníků, abych se neomezil pouze na faktografický popis programu, ale vnímal také významy vyprávění. Kromě metod orální historie využívám také některé pojmy z dějin vojenství, jako militární kultura, militární praxe a militární mechanika, s jejichž pomocí zasazují vyprávění narátorek a narátorů do kontextu tohoto oboru.

Čas, prostor a každodennost na základně

Z rozhovorů s účastníky a účastnicemi programu Sar-El vyplynula obecná struktura typického dne dobrovolnic a dobrovolníků, která se může mírně lišit podle základny, typu vojska nebo roku služby, ale v základních rysech je velmi podobná. Jako příklad jsem si vybral naraci Hany, která typický den na základně popsala takto:

No tak ráno byl budíček, pak se šlo k vlajce, pak se šlo, myslím, na snídani, pak jsme se rozdělili, ty půjdeš tam, ty půjdeš tam (...) přidělili nám nějakou práci, něco jsme dělali, pak se šlo na oběd. Po obědě byla pauza, to jsme se vysprchovali, nebo kdo chtěl, tak si lehnul. No – a zase ve dvě hodiny jsme šli na tu práci tak do půl čtvrtý. Pak byla pauza, pak se šlo na večeři a po večeři tam byly různé programy, třeba přednášky o tý armádě, o těch hodnostech.¹⁰¹

Také z vyprávění ostatních dobrovolníků a dobrovolnic vyplynulo toto základní schéma dne: budíček následovaný nástupem a vztyčováním vlajky, společná snídane, dopolední pracovní blok, společný oběd a pauza, odpolední pracovní blok, eventuální druhá pauza, večeře a večerní společenský program. Nejvíce vzpomínek narátorek a narátorů se váže k pracovním činnostem, o kterých pojednává samostatná kapitola. Další výraznou částí dne, která se zapsala do paměti dobrovolníků, bylo společné jídlo (zejména snídane). Narátor Daniel například vzpomínal na snídani, která probíhala ve společné jídelně s vojáky IDF formou samoobslužného rautu, jako na opulentní hostinu s velkou možností výběru.¹⁰²

¹⁰¹ Rozhovor s Hanou, 14.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁰² Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

Narátor Ariel dokonce přikládá i určitý význam rozdílům mezi českou a blízkovýchodní kuchyní:

Teda musím říct, že jsem milovník (..) české kuchyně, ale řekl bych, že jsem býval mnohem víc. Ta vojenská strava mě hodně ovlivnila. Nikdy nedostanete tučné jídlo, který by vyžadovalo dlouhé trávení, že by tam člověk dostal kachnu se zelím, se jako nestane. Ale často to funguje tak, že si člověk vezme táč a může si spíš vybrat, co si dá. Jestli si dá masitý jídlo, (nebo) bez masa, takže si to tak lze navolit. Já osobně jsem byl s tou kuchyní velmi spokojenej, protože člověka to nasytilo, ale zároveň opravdu byl schopen se zvednout od toho stolu a za dvacet minut pracovat a neměl takový to, jako když si u nás člověk dá kachnu a pak dvě hodiny tráví (..).¹⁰³

Zajímavé je, že klasikové geografického determinismu jako Henry Buckle přisuzovali společně s dostatkem jídla spíše negativní vlastnosti jako lenost, protože kulturní nadřazenost zemí s chladnějším klimatem tuto deterministické zdůvodňovali právě větším úsilím nutným k uživení populace.¹⁰⁴ Z výpovědi Ariela však nezaznívá odsudek, ale spíše obdiv k tamní kuchyni. Ariel tento determinismus dokonce obrací naruby tím, že tamní kuchyně je lehčí, méně tučná a lépe stravitelná, takže do jisté míry předurčuje větší akceschopnost místních lidí.

Snídaně, oběd, nebo večeře jsou také místem setkávání s vojáky IDF, ačkoliv vzájemné interakce nezmiňovali narátoři příliš často. Právě proto, že i jídelna je součástí základny, a tudíž vojenského prostoru, je i zde nepřímou přítomen prvek nebezpečí, což zmiňuje Ariel:

Takže nám bylo řečeno, (že) to jídlo, než se dostane k vojákům na stůl, protože my jsme jedli v jídelně s dalšími vojáky, který normálně tam vykonávají tu vojenskou službu a střežili třeba poblíž ty hranice u tý Gazy a tak dál, tak se přijdou vlastně najíst s náma. Sedíme třeba u jednoho stolu. A nám bylo řečeno, (že) ty potraviny (..) projdou jakoby trojfázovou kontrolou, aby se jim nedostalo nic, co by je nějakým způsobem mohlo (ohrozit, moje pozn.), ať už to je zkažený nebo prostě by to mohlo být otrávený (..)¹⁰⁵

Narátor zdůrazňuje sdílenou povahu prostoru dvěma narativními prvky – zdůrazněním fyzického sdílení prostoru („protože my jsme jedli v jídelně s dalšími vojáky“, „sedíme třeba u jednoho stolu“) a tím, že jsou dobrovolníci i vojáci potenciálně vystaveni stejnému nebezpečí („tak se přijdou vlastně

¹⁰³ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁰⁴ KALYNOVSKYI, Yurii Yuriiovich a kol. *Geographical determinism: history and present. Notas históricas y geográficas*. 2023, č. 31, s. 303-318, zejména s. 307. ISSN 0719-4404.

¹⁰⁵ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

najíst s náma“). To je na základně poblíž Pásma Gazy neustále skrytě přítomné i během společného stolování.

Co se týká aktivit, které vyplňují dopoledne po nástupu a snídani, jedná se především o práci, ale zmíněny byly i další aktivity, například výuka arabštiny.¹⁰⁶ Kategorie práce není vždy jednoznačně oddělená od vlastního prožívání pobytu. Tato hranice se stírá například ve vyprávění narátorky, která jeden z pobytů strávila jako pomocná síla v kuchyni:

Byly jsme třeba v tom Mišmar ha-Negev, v té poušti jsme byly v kuchyni ještě asi tři dámy. Tam to bylo nádherný, tam jsme ráno už prostě něco dělaly, plnily jsme džbány takovou šťávou růžovou. Před obědem už nám tloukli na dveře, tak to jsme měly výbornej pocit, že jako (ať) už otevřeme. Byl tam výbornej kuchař a z melounu udělal takovou krásnou kyticí a my jsme mu pak zpívaly český písničky a oni zase zpívali ty svoje, to bylo jako nádherný.¹⁰⁷

Tento příběh je důležitý pro chápání role dobrovolníků a dobrovolnic na základnách IDF. Ačkoliv oni sami často svou roli chápou jako symbolickou podporu IDF a například vykonávané práce hodnotí jako pomocné, nikoliv stěžejní pro chod základny, najdeme ve vyprávěních i epizodické momenty důležitosti. Příkladem je právě vyprávění Hany, kdy vojáci tlučou na dveře kuchyně, jejíž chod pomáhají zajišťovat dobrovolníci. Naplnění potřeb izraelských vojáků tak závisí na práci dobrovolnic, dochází tedy k obrácení rolí, protože většinou jsou naopak dobrovolníci závislí na pokynech udílených vojáky základní služby.

Jako zvláštní kategorie působí na narátorky a narátory nejen plynutí času ve vojenském prostředí, ale také samotný prostor základny. Narátorka Ráchel zmínila, že se jakožto dobrovolníci bavili s izraelskými vojáky a vojačkami i spontánně: „Tam to bylo takový vtipný, že třeba když oni (..) tam hráli nějaký volejbal, tak všichni ty svoje ‚em-šestnáctky‘ jako naházeli na takovou hromadu (..)“¹⁰⁸ Sdílený prostor se Ráchel jeví jako zvláštní, protože pohodová atmosféra hraní volejbalu je narušena přítomností útočných pušek jako smrtící zbraně, což narátorka z hlediska středoevropského kontextu hodnotí jako bizarní. Ještě příměji to zmiňuje v dalším vyprávění, když jsem se ptal, jak na ni základna esteticky působila:

No prostě to byl takový bizár, takový psycho, jako že, ty tam jedeš, je to prostě oplocený, jakože ostatnýma drátama, ten areál, teď tam vejdeš do toho areálu, je to tam takový opuštěný, jako kdybys byl prostě uprostřed ničeho a jsou tam takový věci, který asi slouží k nějakým výcvikům, jako že je tam třeba převrácený nákladák, nebo prostě jako auto úplně

¹⁰⁶ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

¹⁰⁷ Rozhovor s Hanou, 14.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁰⁸ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

převrácený, vyhozený z nějakýho jakože srázu a je to tam jako takový opuštěný, takový jako zchátralý, vybydlený dá se říct.¹⁰⁹

I z estetického hlediska tedy Ráchel projevila spíše kritický odstup, kdy základnu vnímá jako ambivalentní místo, kde člověk zároveň narazí na prvky modernity a pořádku a zároveň i na rozklad a zanedbanost. I bezpečnostní prvky jako například ostnatý drát nahlíží spíše evropskou optikou jako něco bizarního a nepatřícího k modernitě. Domnívám se, že jde o vliv enkulturace v českém prostředí, kdy zejména mladá generace narozená po revoluci roku 1989 považuje specificky ostnatý drát za prvek spjatý se socialistickým Československem a studenou válkou. Zatímco jiní narátoři tak o některých aspektech Izraele a Blízkého východu hovoří s jistou shovívavostí ve smyslu regionální odlišnosti, Ráchel o těchto prvcích neváhá hovořit jako o „psychu“ a „bizáru“, který z jejího pohledu vybočuje z normality.

Zvláštnost prostoru základny pocítili někteří také prostřednictvím pravidel, která bylo nutné dodržovat. Pravidla se přitom mohla týkat i tak spontánní lidské činnosti jako je pohyb, což dokládá vyprávění narátora Daniela:

(..) já jsem si šel pro nějaký nástroj (..) já nerad chodím pomalu, (..) tak jsem popoběhnul. Když mě viděl (izraelský voják, moje pozn.), tak (řikal, moje pozn.) „No, no, no! Slow motion! Only slow motion!“ No, byl zděšený, když mě viděl běžet. Já pak jsem si na to dával pozor, díval jsem se tam po tý základně a neviděl jsem tam nikoho, kdo by udělal pár rychlých kroků, všichni opravdu zvolna.“¹¹⁰

Základna ve vyprávěních představuje poměrně členitý prostor. Několik narátorů se zmínilo o vnitřním členění základny, její velikosti, nebo diferenciaci úkolů v prostoru:

Já jsem si to taky těžko jakoby představil, člověk si řekne, že to není tak velký, ale tam jezdí třeba vlastní autobus, který sváží do jídelny, protože jít pěšky z toho ubytování na tý základně, i když je to všechno(..), jedna lokalita, která je oplocená, takový území, ale je to takový městečko v městečku. Najdete tam obchod prostě, takzvaný šekem, kde se prodávají věci jako v trafice (..) ¹¹¹

V představách lidí bez vojenské zkušenosti je základna primárně vojenským prostorem, a civilní prvky jsou proto vnímány jako něco překvapivého a neočekávaného. V realitě se potom setkávají s tím, že základna musí poskytovat i zázemí pro běžné potřeby a obstarávání věcí, které nejsou

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹¹¹ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

automaticky přidělovány, například „věci, který v jídelně nedostanete, takže nějaký sladkosti, Coca Colu, Fantu si tam člověk koupí nebo zmrzlinu, ale taky takový věci jako podpultový, já nevím, třeba kondomy, i když jsou zakázaný (..)“, jak vzpomíná Ariel.¹¹² Na tento prvek, tedy obchod s možností nakoupení nadstandardního zboží, si vzpomněla i narátorka Ráchel, takže jde zřejmě o běžnou věc na více základnách. Pro narátory symbolizují tyto prvky narušení řádu, viz zmíněná dostupnost prezervativů, které by v obchodě správně být k sehnání neměly. Přitom právě řád může být něco, co dobrovolníci oceňují a vnímají jako bonus a protipól civilního života. Narátor Ariel si tak pochvaloval, že „všechno má řád, tak jako to v armádě bývá, takže všechno má přesný harmonogram (..)“.¹¹³ a jak uvedl v dalším rozhovoru, kdy jsme se k tématu vrátili, tento řád mu vyhovuje, protože „cítím, že to tělo funguje líp, když v pravidelnou dobu jde spát, v pravidelnou dobu vstává, v pravidelnou dobu jí, což se mi prostě v Česku v pěti ze sedmi dní v týdnu nedaří.“¹¹⁴ To, že čas neplyne narozdíl od běžného dne nahodile, ale v předem naplánovaném rytmu, narátor nevnímá jako nežádoucí omezení, ale jako žádoucí disciplinaci, které sám není schopen.¹¹⁵

S prostorem a jeho pojetím souvisí také téma ubytování, které hodnotí narátorky a narátoři různě, Ráchel například zmiňovala absenci soukromí jako něco, co jí velmi vadí, ale zároveň s tím počítala.¹¹⁶ Pro narátorku Sáru byl diskomfort naopak tím, co ji lákalo a motivovalo se programu zúčastnit. Ve výsledku pak byla spíše zklamaná, že její zkušenost nebyla tak drsná, jako zkušenost jejich známých, kteří se programu účastnili dříve:

A pak jsem vlastně tu „challenge“ vůbec nemusela podstupovat, protože my jsme to měli úplně jinak než oni, takže nakonec jsem nedostala zakrvavený spacáky a nelítali mi šváby po zemi tak jako jim, ale přišlo mi to jako zajímavý (smích).¹¹⁷

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Rozhovor s Arielem, 2.6.2023, vedl Martin Zelinka.

¹¹⁵ Dobrovolnická vojenská zkušenost se v tomto směru zřetelně liší od vzpomínek narátorů, profesionálních vojáků ČSLA, na jejich vojenské počátky, z nichž je naopak často patrný šok ze setkání s přísnou armádní disciplínou. To je vysvětlitelné krátkou dobou, kterou dobrovolníci na základně stráví, stejně jako tím, že řád uplatňovaný na dobrovolníky je zřejmě mnohem mírnější než ten, kterým se řídí vojáci základní služby i profesionálové v IDF. Viz HLAVÁČEK, Jiří. *Vzestup a pád ČSLA?: vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru : (1960-1970)*. PDF (Online). Orální historie a soudobé dějiny. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 49-51. ISBN 978-80-246-4440-0.

¹¹⁶ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

¹¹⁷ Rozhovor se Sárou, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

Nehostinnost vojenského prostoru narátorku lákala, protože představovala možnost vystoupení z komfortní zóny. Otevřeně to vyjádřil narátor Eitan, který mluvil o tom, že si na základně museli sami prát uniformy, což nebylo vždycky možné:

A na tři týdny jsme nafasovali jednu uniformu, to znamená jedny kalhoty, jednu tu blůzu a museli jsme si to pak jakoby mezitím nějakým způsobem prát, jenomže pračka tam nebyla žádná, takže jsme to prali v umyvadle no, takže jsme pak jako taky trochu smrděli. No ale tak možná to byla ta přidaná hodnota toho zážitku (..) vojenskýho.¹¹⁸

Podobně jako u Sáry je zmíněná nedostatečná hygiena a z ní vyplývající diskomfort narátorem pocíťován jako kladná stránka pobytu, neboť zážitku dodává autenticitu. Holmes toto psychické nastavení označuje jako „atmosféru sdílené nouze“, jejímž účelem je budování skupinové identity. K vyvolání této atmosféry může sloužit právě nepohodlí, které není náhodné nebo způsobené materiálním nedostatkem.¹¹⁹

Čas a prostor na základně jsou tedy ve vyprávění narátorů a narátorek přítomny v různých formách a to často nikoliv jako pozadí událostí, ale jako fenomény samy o sobě, jejichž zvláštností si všímají a hodnotí je. Zároveň svou zkušenost často konfrontují s představami a porovnávají, zda realita byla odlišná, nebo jim odpovídala. Kategorie prostoru a času nám také mohou více napovědět o narátorech samotných, protože je srovnávají se svou běžnou zkušeností z civilního prostředí. Obecně můžeme říct, že jak čas, tak prostor na základně vnímají jako strukturovanější a více svázaný pravidly, což ale vesměs oceňují. Častým přístupem narátorek a narátorů je určitá distance, kdy si velmi pozorně všímají i porušování tohoto řádu. Tím se potvrzuje jejich specifická role jako někoho, kdo je zároveň uvnitř systému (řád musí dodržovat) i mimo něj (pozoruje a hodnotí, zda je dodržován). Pokud se zaměříme na přítomnost vertikálních časových vrstev dle Portelliho typologie, většina narátorek a narátorů se při vyprávění zahrnujících čas a prostor pohybovala na osobní a komunitní/kolektivní úrovni (ve smyslu širšího vojenského kolektivu, vzácněji kolektivu dobrovolníků), přičemž prostorovým referentem byla většinou samotná základna jako dočasný domov. Jako cyklický časový úsek se v naracích objevuje den s poměrně jasně danou strukturou času.

¹¹⁸ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

¹¹⁹ HOLMES, Richard. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 48. ISBN 978-80-7422-083-8.

My, a/nebo oni? Interakce s vojáky IDF

V této kapitole jsem se zabýval setkáváním dobrovolnic a dobrovolníků s příslušníky a příslušnicemi IDF. Jako zcela zásadní téměř ve všech rozhovorech zmiňována postava *madrichy*.¹²⁰ Madricha je pověřená vojačka či voják IDF mající na starosti skupinu dobrovolníků. Dle vypovědí narátorek a narátorů v naprosté většině případů tuto funkci vykonávají vojačky. Madricha funguje jako prostředník mezi dobrovolníky a vojenskými strukturami IDF, takže například zadává vojákům práci, informuje je o průběhu dne a organizuje pro ně večerní program. První setkání s madrichou probíhá hned po příjezdu, kdy madrichy rozdělí účastníky do předem určených skupin: „(..) sešlo se na tom místě třeba padesát lidí a tam přišly ty jednotlivé madrichy, který se o nás staraly (...) naložily nás do autobusů a prostě říkaly potom jednotlivé jména, pod jakou madrichou budou a kdy maj vystupovat.“¹²¹ Madrichy jsou vojačkami základní služby, jak vyplynulo z rozhovorů, a většinou se také o skupinu starají po celou dobu jejich pobytu. Někteří narátoři a narátorky zmiňovali madrichy také v roli těch, jež přidělují pracovní úkoly, ale při výkonu pracovní činnosti už má většinou dobrovolníky na povel voják či vojačka odpovědný za dané pracoviště.

Důležitou roli madrich popsal Daniel, který je vnímal také jako osoby zodpovědné za celkovou spokojenost dobrovolníků:

Madrichy jsou děvčata, taky základačky, jejichž úkolem je opečovávat nás. To znamená, jednak jsou to holky, který umějí buďto anglicky nebo rusky nebo oboje. Všechny teda uměly anglicky vždycky, takže s nima byla domluva. A ty nás tam jako jaksi hýčkaly, prostě nás opečovávaly, pomáhaly při tom rozdělení (práce, moje pozn.), obcházely, když nás bylo pět a každý jsme byli na jiným místě, tak ona to přes den obcházela (..) No a jejich povinností bylo, když něco potřebujeme, nějakou informaci k programu třeba, (..) tak ony měly za úkol to zjistit.¹²²

Madricha je tedy klíčová postava a některým narátorům utkvěly v paměti nejen jména, ale také jejich životní příběhy. Jako velmi zajímavé se mi jeví, že funkci madrichy zřejmě často plní vojačky, které v IDF slouží jako *lonely soldier*, což znamená voják bez rodinného zázemí v Izraeli, většinou Žid či Židovka z diaspory. Tato skutečnost může působit motivačně na obě strany.

¹²⁰ Madricha (v ženském rodě) či madrich (v mužském rodě) v hebrejštině znamená průvodce. Nejedná se o termín související výhradně s armádou, může být používán i v prostředí školy nebo volnočasových klubů. Jako synonyma bychom mohli použít slova jako tutor, mentor či prostě vedoucí. Viz JEWISH ENGLISH LEXICON. MADRICH. In: [Jel.jewish-languages.org](https://jel.jewish-languages.org) [online]. [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://jel.jewish-languages.org/words/328> nebo UNION FOR REFORM JUDAISM. Madrich. In: [ReformJudaism.org](https://reformjudaism.org) [online]. [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://reformjudaism.org/glossary/madrich>

¹²¹ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

¹²² Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

Dobrovolníci jednak k takovým vojačkám a jejich rozhodnutím pocítují větší respekt, zároveň tento respekt utvrzuje vojačky ve správnosti jejich volby. Ariel vzpomíná na svou madrichu a její příběh takto: „Jedna moje madrichotka, tak ta byla z Egypta. Ona byla nějak napůl Američanka, maminku snad měla z Egypta a tatínka z Ameriky, myslím, nebo naopak. A ta sloužila normálně u IDF.“¹²³ Právě koncept osamělých vojáků je dobrovolníkům často zmiňován a to se zřejmým apelem na ty, jež mají dle izraelské legislativy právo návratu. Pro dobrovolníky židovského původu může být účast v programu Sar-El podnětem k tomu, aby v Izraeli vykonali prezenční vojenskou službu. Narátorka Sára zmiňuje, že první zkušenost její madrichy s Izraelem byla právě prostřednictvím Sar-El. Program má evidentně rekrutační potenciál a na některé může zapůsobit tak silně, že je nejen přesvědčí ke službě v IDF, ale přímo k vykonávání funkce madrichy. Výstižně vyjadřuje tento potenciál Adina:

Ten program (Sar-El, moje pozn.) z mého pohledu se snaží tak nějak dělat podobnou věc jako (..) program ‚Birthright‘ (..) ta myšlenka za tím je, že když ukážeme těm mladým Židům naši krásnou zemi, tak třeba se jeden z nich rozhodne sem přijet. Myslím, že ta myšlenka se Sar-El je podobná (..) samozřejmě pokud se ti tady líbí, tak tady můžeš zůstat. Je to pod čarou, že jo, ten podtext.¹²⁴

S madrichami se ještě blíže setkáme v kapitole o gamifikaci dobrovolnické zkušenosti, kde se vrátíme k jejich funkci při zajišťování večerního programu.

Za symbolicky velmi silnou interakci mezi vojáky a dobrovolníky považují společný ranní nástup, zpěv izraelské hymny a zejména vyvěšování vlajky. Význam tohoto rituálu potvrzuje, že si tuto část dne mnoho narátorek a narátorů vybavilo. Zároveň tyto vzpomínky variovaly od nadšení přes neutrální vztah až po mírný odstup. Ukázkou nadšené vzpomínky je rozhovor s narátorem Danielem na toto téma, který vzpomínal: „(..) byl budíček a ta snídaně a mezitím byla vlajka, vztyčování vlajky a zpěv HaTikvy.“ Na mou otázku, zda se jednalo o zástavu jednotky, nebo izraelskou státní vlajku reagoval jednoznačným určením:

Státu Izrael. Všude to bylo bez výjimky. Všude vysoké stožár a tam jeden z těch opravdových tamních vojáků si vždycky vybral nebo si nechal, abysme se my přihlásili jako (..) s modřejma páskama, to byli ty „sar-elisti“, ty dobrovolníci, tak jeden se vždycky přihlásil a s ním tam šponoval nahoru tu vlajku, pak se zaspívala HaTikva.¹²⁵

¹²³ Rozhovor s Arielem, 2.6.2023, vedl Martin Zelinka.

¹²⁴ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

¹²⁵ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

Svěření vztyčování vlajky dobrovolníkům můžeme vnímat jako gesto vyjadřující respekt dobrovolníkům, přičemž prokazování vyššího respektu dobrovolníkům je typické pro řadu militárních kultur a lze jej označit za kulturní univerzálii. Na druhou stranu se ale sám narátor o vojácích IDF vyjadřuje jako o „opravdových vojácích“, hranice mezi oběma skupinami (dobrovolníky a vojáky IDF) tedy zůstává zachována.¹²⁶ U jiných narátorů sice vzpomínka na vztyčování vlajky přítomná je, ale už ne v tak jasných konturách, jak vyplývá z následujícího úryvku rozhovoru s Juditou, jejíž postoj k rituálu je spíše vlažný:

Každý den byl nástup. Jestli se vždycky vztyčovala vlajka, už nevím, ale myslím si, že jo. (..) Že ji na noc stahovali. U toho jsem nebyla. To byla asi nějaká místní. Nevím, jestli to byla přímo izraelská vlajka, nebo vlajka tý jednotky. To už si nepamatuju. Ale bylo to u stožáru, kde se něco dělalo s nějakou vlajkou.¹²⁷

Zatímco Daniel si jasně vybavil, že se jednalo o izraelskou vlajku, Judita zmiňuje pouze „nějakou vlajku“, se kterou se „něco dělalo“. U narátorky Sáry se projevila ještě větší distance, když si vztyčování vlajky sice vybavila, ale pouze jako činnost, které se mohli vyhnout. „(..) my jsme tomu snad nemuseli být účastní (..) bylo tam vztyčování vlajky, ale já si fakt myslím, že my jsme tam nemuseli být každý ráno (..)“ Na přímou otázku, jestli stála o to, aby jako dobrovolnice byla tím, kdo vlajku vytáhne na stožár, odpověděla: „Vůbec. Já si na to úplně nepotrpím.“¹²⁸ Vztyčování vlajky jako výrazný moment dne neutkvěl tedy pouze těm, kteří by se na něj těšili a případně se ho přímo účastnili. Jako pevný a opakující se bod dne se objevuje i ve vzpomínkách těch, kteří k němu zachovávali odstup. Naopak oproti mým očekáváním si narátorky a narátoři neuchovali silné vzpomínky spojené s oficiálním udílením modrých výložek dobrovolníkům. Ačkoliv se také jedná o rituál symbolického přijetí do vojenského společenství, zřejmě nebyl tak výrazný či emotivně zabarvený, aby si jej zapamatovali.

Mezi specifické interakce patří srovnávání militárních kultur a militární praxe. Původ termínu militární kultura je připisována Johnu Keeganovi jako vysvětlení pro skutečnost, proč se různé armády chovají různým způsobem, aniž by to bylo vynuceno realitou. John A. Lynn tento

¹²⁶ Za civilní dobrovolníky považuje české absolventy programu také Ministerstvo obrany ČR (dále MO ČR). Na to jsem se obrátil jako na gestora v problematice služby českých občanů v cizích ozbrojených silách s dotazem, zda služba v programu Sar-El bez souhlasu prezidenta republiky je v souladu s právním řádem České republiky. Ten problematiku služby v cizích ozbrojených silách upravuje například v § 34 branného zákona nebo § 321 trestního zákoníku. Podle vyjádření MO ČR nemusí absolventi Sar-El žádat o svolení ke službě v IDF prezidenta republiky, protože „nejsou považováni za vojáky a nepoužívají zbraně“ a Sar-El je „služba v ‚obraných silách‘ a tak tento druh služby nenaplňuje skutkovou podstatu trestného činu služba v ozbrojených silách podle § 321“. Celá odpověď viz Textová příloha č. 3.

¹²⁷ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

¹²⁸ Rozhovor se Sárou, 8.6.2023, vedl Martin Zelinka.

termín přebíral a rozšířil jako vyjádření pro to, jakým způsobem o sobě armády přemýšlejí a jak konceptualizují boj a válku. Termín „kultura“ je v Lynnově podání reprezentován hodnotami, přesvědčeními, předpoklady, předsudky a podobně.¹²⁹ Militární praxi pak definuje výčtem zahrnujícím směsici různých prvků od výstroje přes organizaci až po provádění operací.¹³⁰ Srovnávání militární kultury či praxe není vyhrazeno pouze těm, kteří jsou k němu teoreticky kvalifikovaní, takže k němu docházelo i ze strany narátorek a narátorů, kterým chybí přímá zkušenost s fungováním Armády České republiky (AČR) či jiných ozbrojených složek, ale díky své blízkosti izraelskému prostředí mohli zase hlouběji nahlédnout do jeho souvislostí. Některé narátorky například měly či mají partnera nebo přítele, kteří absolvovali vojenskou službu v IDF. Jediným z narátorů, který absolvoval povinnou vojenskou službu v Československu, byl Daniel. Pro několik dalších nicméně platí, že jejich blízký příbuzný byl či je vojákem z povolání v československé nebo české armádě nebo studovali obory související s bezpečností.

Začneme u Daniela, který komentoval konkrétní prvek izraelské militární praxe, pochodovou techniku izraelských vojáků, jejímž svědkem byl na svém prvním pobytu v rámci programu Sar-El:

(..) to byl takový zvláštní útvar, tam byli nějaký ajťáci (..), který neuměli vzít flintu do ruky a pochodovali špatně, to jsem viděl, ale byli to velký hlavy, dělali ty vojenský softwary, a tak vyvíjeli. Prostě spíš takový, no, ajťáci.¹³¹

A dále v témže rozhovoru uvedl: „(..) i když to byli ajťáci, tak byli povinný projít tím jejich přijímačem, což pro ně teda bylo asi hodně těžký, protože to byli povětšinou takový nešikoví, zato hlavy.“ I když narátor obecně chová k IDF velký respekt, konkrétně v tomto vyprávění působí vojáci IDF, respektive konkrétní jednotka, jako ti, kteří pochodovou techniku ovládají spíše hůře. Nabízí se vysvětlení, že v ČSLA se více kladl důraz na zvládnutí formální stránky vojenské služby, například pochodové techniky, a z toho pramení narátorovo hodnocení.¹³² V kontextu celkového Danielova narativu a vnímání sebe sama jako vojáka československé armády se ale k této interpretaci spíše nepřikláním, protože narátor sám hodnotil svou vojenskou službu jako netypickou, jelikož ji absolvoval ve vojensko-výzkumné instituci jako voják beze zbraně, a tudíž ani neprošel klasickým přijímačem. Z jeho vyprávění nevyplývá, že by se v této roli vnímal nějak heroicky, a ke své vojenské zkušenosti zaujímal spíše kritický odstup. Dokonce se vyjádřil v tom smyslu, že jeho zkušenost z československé armády nestačí ke kvalifikovanému srovnání obou militárních kultur či

¹²⁹ LYNN, J. A. *Battle : a history of combat and culture*, s. 20.

¹³⁰ Tamtéž, s. 23.

¹³¹ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹³² IDF zmiňuje Richard Holmes jako příklad „osvícené“ armády, která klade minimální důraz na formální disciplínu. HOLMES, Richard. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*, s. 48.

jejich praxe. Příběh tak může vypovídat spíše o konfrontaci narůstajícího významu kybernetického boje s tradiční představou ideálního vojáka jako maskulinního válečníka, jehož hlavním cílem je přímý boj s nepřítelem.¹³³ Přetrvávání této představy je zajímavé zejména v kontextu narůstajícího významu hybridních operací, propagandy a vůbec kyberprostoru jako páté dimenze válčiště.¹³⁴ Zároveň se zde nabízí zajímavé srovnání s jiným narátorovým vyjádřením týkajícím se jeho vlastní vojenské služby: „(..) to byl výzkumák, tam byla taková intelektuální elita té armády, (to) nebyli opravdu žádný tankový šilenci, ale to byli opravdu takový intelektuálové se kterými byla řeč o leccems. To byly dobrý dva roky.“¹³⁵ K orálním pramenům patří vnitřní rozpor a například zde vidíme, jak narátor vlastní zkušenost vojenské služby ve výzkumné instituci hodnotí z pozic osobní zkušenosti a smysluplnosti, když oceňuje, že ji nemusel absolvovat mezi „tankovými šilenci“, zatímco v předchozí naraci hodnotí izraelské vojáky optikou archetypu maskulinního kombatanta, která vychází z kolektivního pohledu na armádu a její smysl.

Spontánně začala srovnávat českou a izraelskou vojenskou praxi narátorka Sára. Její pracovní náplní bylo čištění zbraní a třídění munice ve zbrojnici (detailněji viz další kapitola). Narátorka je držitelkou zbrojního průkazu, absolvovala vysokoškolský obor související s bezpečností a má velké zkušenosti z prostředí bezpečnostní komunity v ČR. Z našeho rozhovoru usuzuji, že byla za možnost pracovat přímo s výzbrojí ráda, zároveň však tuto praxi zhodnotila velmi kriticky jako neprofesionální:

Takže de facto (..) na lidech, co tam dobrovolníci, stojí to, že si nikdo nenarve do pušky špatnej náboj. To mi už přišlo trochu „wow“, protože já bych nedala nikomu svoji zbraň a ani bych nikomu nedala prostě, aby mi to někdo roztřídil. (..) A oni to tam dali jako nám, dobrovolníkům, tak to mi přišlo trochu zvláštní. Ale bavilo mě to.¹³⁶

¹³³ John A. Lynn rozebírá v této souvislosti válečný diskurz, který často oslavuje bojové akce, které jsou projevem militarizované maskulinity vyžadované společností. LYNN, J. A. *Battle : a history of combat and culture*, s. 363. Podobně i Holmes hovoří o „mocném stereotypu muže-válečníka“ a o bitvě, tedy přímém střetu s nepřítelem, jako o „vrcholném testu mužnosti“. HOLMES, Richard. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*, s. 95.

¹³⁴ Severoatlantická aliance od roku 2016 uznává kyberprostor jako pátou dimenzi válčení. Viz NATO. *Cyber defence*. In: *Nato.int* [online]. [cit. 2024-01-19]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm

¹³⁵ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹³⁶ Rozhovor se Sárrou, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

Ve druhém rozhovoru, který jsem s narátorkou vedl, došlo ze strany Sáry k zajímavému srovnání nejen militární praxe, ale i kultury:

Českej voják by si nenechal ani od jinýho vojáka vyčistit pušku, prostě puška je tvoje druhá ruka a ty musíš vědět, jak šlape, jak jede, jak jí máš vyčištěnou... a tam se to všechno odevzdá do zbrojnice, vyčistí to tam dobrovolníci, kteří třídí munici.¹³⁷

Zde jde ze strany narátorky nejen o vyjádření racionálních bezpečnostních obav, ale i o srovnání militární kultury. Podle narátorky má voják AČR ke své zbrani osobnější vztah, čemuž odpovídá užitá metafora o pušce jako druhé ruce. Tím už se dostává na pole hodnocení militární kultury, protože srovnává hodnoty a přesvědčení.¹³⁸

Na zajímavý rozdíl mezi militární kulturou českých a izraelských ozbrojených sil upozornil narátor Ariel a několik dalších, podle nichž je český vojenský model exkluzivní (ve smyslu požadavků na vynikající zdravotní stav nebo čistý trestní rejstřík), zatímco ten izraelský vnímají jako inkluzivní (opět ve smyslu zdravotních požadavků či případných prohrěšků proti zákonu). Ariel si všiml právě toho, že v IDF mohou sloužit i lidé, které by jejich zdravotní stav pro službu v jiných armádách diskvalifikoval:

Druhá věc, co mě nadchla na základně v Tel Avivu, že jsme byli v jídelně a teď tam přišli v uniformě, stejně jako všichni na základně, viditelně hendikepovaní jedinci. A často tam měli jako doprovod buď rodiče nebo jinýho vojáka. Ti naši vojáci, kteří s námi byli u stolu, Izraelci, se zvedli a třeba jim pomohli vzít tác, naložili jim jídlo a tak. My jsme se jich ptali, „tady i oni jako choděj povinně do armády?“ (..) Tak oni říkali, oni to nemají povinný, ale můžou jít, když chtějí. A když dostanou tu práci, kterou oni zvládnou. (..) Nehledě na to, že má závažný hendikep, kterej by byl vlastně, si myslím, téměř skoro v jakýkoliv zemi úplná stopka pro to vypomáhat v armádě nebo něco a tam je to normálně možný. A to mě nadchlo, že zkrátka ty devatenáctiletý vojáci, kteří opravdu měli, jako bych řekl, do toho oběda mnohem fyzicky náročnější práci, tak se zvedli a mile, ochotně vzali jim tác, řekli „hele, co chceš za jídlo? Udělám ti to.“ Odnese ke stolu, povídá si s ním, plácne ho po zádech a chová se k němu úplně jako k rovnýmu. A oni jim tam neříkají, že by byli postižený nebo tak, oni jim vždycky říkají, prostě to jsou ty jako „special“, jako že prostě Bůh je obdařil něčím, co my jako nemáme, a to mi přišlo jako velmi zajímavý. Musím říct, že to byl takovej moment, který mi trochu jako vehnal slzy do očí, když jsem to viděl, kde zhruba deset nebo dvanáct takhle jako autistických, člověk by řekl dětí, protože člověk, když má nějaké takové onemocnění, tak vypadá mnohem mladší, než je. Muselo jim být víc jak osmnáct, ale člověk by jim řekl třeba i čtrnáct, patnáct let a bylo to fakt jako v tomhle strašně zajímavý a vidět, že je tam třeba i s

¹³⁷ Rozhovor se Sárrou, 8.6.2023 vedl Martin Zelinka.

¹³⁸ Viz definice militární kultury výše.

nima ten rodič. I pro ten jeho pocit, že jako ostatní, že taky chodí do armády, že mu není nic odepřeno, takže když chce, tak jako může, tak to mi přišlo fakt jako srdcervoucí záležitost.¹³⁹

Tato narace je poměrně rozsáhlá a zároveň je možno ji interpretovat v několika rovinách. Jak jsem psal výše, první rovinou je inkluzivita izraelské militární kultury, kterou narátor vnímá jako něco výrazně odlišného nejen od české armády, ale armádního prostředí ve všech zemích kromě Izraele obecně. Druhou interpretační rovinou je dynamika mezi hendikepovanými (respektive dle narace speciálními) a ostatními vojáky IDF. Vojáci bez hendikepu zde nevnímají ty druhé jako na méněcenné jedince, naopak je berou jako rovné a zároveň jsou ochotní těmto lidem pomáhat. Jejich postoj je daný i tím, že na ně nahlíží jako na jinak disponované, nikoli méně disponované lidi. Třetí rovinou, ze které se dá na příběh nahlížet, je zamyšlení se nad tím, proč si jej narátor vybavuje v tak ostrých konturách a s řadou detailů. Domnívám se, že za to může silný emocionální náboj, který příběh nese. Zároveň se opět setkáváme s tím, že je to příběh začlenění lidí s hendikepem do společnosti, který bychom si dovedli (možná mnohem spíše) představit v jiných než armádních kulisách, a proto do určité míry zmenšuje kontroverze, které se pojí se službou v IDF.

Fenoménem začleňování lidí s hendikepem do izraelských ozbrojených sil se zabýval James Eastwood ve svém článku, kde upozornil na existenci speciálních programů a dokonce speciální Jednotky 9900, jejímiž členy (v menší míře jsou zastoupeny i ženy) jsou lidé s poruchou autistického spektra a jejich úkolem je např. analyzovat satelitní snímky.¹⁴⁰ Členové jednotky jsou rekrutováni díky programu *Ro'im Rachok*.¹⁴¹ Eastwood se na problematiku dívá z hlediska dvou disciplín, critical military studies (CMS) a critical disability studies (CDS). Výsledkem jeho analýzy je, že začleňování jedinců s postižením do IDF nelze jednoznačně prezentovat jako jev, který buď upevňuje stávající vnímání hendikepovaných jedinců včetně různých stereotypů, nebo naopak pomáhá hendikepovaným lidem tyto stereotypy bořit. Izraelská armádní inkluze se dle autora neodehrává ve vakuu, takže inkluzivní potenciál týkající se hendikepu je limitován tím, že hendikepovaní členové jinak definované skupiny, například Palestinci, se stávají cílem vojenských aktivit IDF.¹⁴² Od Eastwooda tak zaznívá kritika vnímání IDF jako inkluzivní instituce bez ohledu na širší kontext. Nepovažuje nicméně výše zmíněnou praxi nutně za čistě propagandistickou aktivitu bez upřímné snahy začlenit lidi se zdravotním hendikepem do společnosti. Z hlediska interpretace je zajímavé, že narátor Ariel velmi silně

¹³⁹ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁴⁰ EASTWOOD, James. Enabling Militarism? The Inclusion of Soldiers with Disabilities in the Israeli Military. Online. *International political sociology*. 2019, roč. 13, č. 4, s. 430-446. ISSN 1749-5679. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ips/olz022>. [cit. 2024-02-04].

¹⁴¹ Tamtéž, s. 430.

¹⁴² Tamtéž, s. 442-443.

vnímá právě inkluzivní potenciál těchto praktik, ale nikoliv s nimi spojená rizika a kontroverze, jako například možné propagandistické využití tohoto začlenění pro zmírnění kontroverzí týkajících se aktivit IDF.

Inkluzivní rozměr zmínily také narátorky Ester a Sára, které si všimaly sociálního původu vojáků na základnách, kde působily.

(..) v tom baráku přímo, kde jsme byli my, tak jsme pak zjistili, že tam jsou ti základáci, kteří nesmí sloužit se zbraní, protože mají kriminální anebo nějakou problematickou minulost. Proto dělají ty hasiče a řada z nich prostě měla zákaz nosit pušku.¹⁴³

Zmínka o brancích s kriminální minulostí mě zaujala, a proto jsem se na ně doptával ve druhém rozhovoru, kdy se o nich narátorka vyjádřila ještě takto:

Dělali tam bordel, prali se tam, měli tam pořád tresty, porušovali pravidla, rozbíjeli věci a tak, ale jako v duši mně přišli v pohodě. Nebyli to zlí týpci, byli prostě rebelové, ale a priori bych neřekla, že to byli zlí grázlové.¹⁴⁴

V témže rozhovoru jsme se ještě bavili právě o tom, že v profesionální české armádě by člověk se záznamem v trestním rejstříku sloužit nemohl.¹⁴⁵ Sociální inkluzi a mezigenerační sblížování zmínila narátorka Ester jako jeden z benefitů programu Sar-El, když jsme se bavili o jeho dnešním významu:

Ano, ten program dodnes je (..) takový, řekla bych i „melting pot“, že na ty základny chodí i lidé, kteří mají nějaký hendikep, nebo tam vozí lidi z domovů pro starší lidi, aby přišli mezi mladé, mezi cizince (..) ze všech zemí světa a je to velice zajímavé a vlastně i ta práce, bych řekla, že je nutná, ale není to to hlavní.¹⁴⁶

Na jiném místě téhož rozhovoru pak přímo zmínila osobní zkušenost z jejího pobytu.

(..) vozili tam mladé lidi, nechci říct z nějakých výchovných ústavů, jo, prostě aby si, aby poznali práci, byli tam dvakrát za ten týden, tam byli

¹⁴³ Rozhovor se Sárou, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka

¹⁴⁴ Rozhovor se Sárou, 8.6.2023, vedl Martin Zelinka

¹⁴⁵ Trestní bezúhonnost jako podmínku přijetí do služebního poměru stanoví Zákon o vojácích z povolání č. 221/1999 Sb., stejná podmínka platí v případě dobrovolné účasti vojáků v záloze na vojenském cvičení podle branného zákona č. 585/2004 Sb. Viz ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon o službě vojáků v záloze. In: *Sbírka zákonů*. 2016, částka 17, číslo 45, s. 450-459. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-45>. [cit. 2024-01-13] a ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon o vojácích z povolání. In: *Sbírka zákonů*. 1999, částka 76, číslo 221, s. 3722-3754. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-221>. [cit. 2024-01-13].

¹⁴⁶ Rozhovor s Ester, 6.3.2023, vedl Martin Zelinka.

dvakrát starší lidé, kteří prostě tam taky něco pomáhali a měli pocit, že jsou platní (..).

Když Ester hovoří o „melting potu“, tedy tavícím kotlíku, zmiňuje tím téma, které se objevuje v české debatě o případném obnovení základní vojenské služby a jejím smyslu jako integračního prvku společnosti, kde se potkávají lidé z různých vrstev, kteří by se za jiných okolností nesetkali. Stejně tak Ester IDF staví do světla instituce, kde mladí lidé, zejména s problematickou minulostí, můžou „poznat práci“, což je opět argument, který se objevuje i v české diskuzi.¹⁴⁷ Začleňování mladých lidí s problematickou minulostí do IDF a vliv toho, jestli službu absolvovali, na jejich budoucnost, zkoumal ve své studii Mosher Sherer. Ten upozorňuje mimo jiné na to, že vojenská služba je v Izraeli jednak vynucována zákonem, zároveň je ale také vynucována neformálně za pomoci normativních očekávání společnosti. Pokud tedy jedinec z jakéhokoliv důvodu službu neabsolvuje, jedná se o stigma, které si nese v dalším životě.¹⁴⁸ Závěrem Shererovy studie je, že ze tří zkoumaných skupin vykazovali v dalším životě nejhorší výsledky rekruti s horším socioekonomickým pozadím, kteří vojenskou službu nastoupili, ale nedokončili. Naopak nejlepších výsledků dosahovali ti, kteří službu nastoupili a dokončili ji. Sherer tudíž nepopírá, že absolvování vojenské služby může být pro mladé lidi důležité z hlediska nabytí praktických dovedností prospěšných v civilním životě nebo pro formování jejich identity. V diskuzi se ale zamýšlí nad tím, jestli není na místě změnit kritéria vstupu do IDF tak, aby bylo rekrutováno méně lidí, kteří službu nedokončí. Tato varianta se projevila jako horší, než kdyby ji ani nezapočali.¹⁴⁹ Výsledky Shererovy studie zvedají řadu otázek, jestli například IDF dokáže adekvátně pracovat s lidmi trpícími duševními problémy, jaké důsledky má stigma způsobené nedokončením vojenské služby pro budoucnost mladého člověka a podobně. Tyto kontroverze, včetně sociálního nátlaku na absolvování vojenské služby a důsledků jejího neabsolvování, narátorky ve svém vyprávění nezmiňují, a zatímco vyprávění Sáry je spíše popisné a její sympatie míří k vojákům samotným a jejich minulosti, tak od Ester zaznívá kladné hodnocení vojenské služby jako disciplinační praxe.

¹⁴⁷ Příkladem za všechny může být debata PRO a PROTI na webu iRozhlas.cz, kde se poslanec za ANO Milan Brázdil vyjadřuje pro obnovení základní vojenské služby, díky níž by podle poslance „narostl dobrý vztah k naší vlasti, ale i fyzická, sounáležitost, poslušnost, nějaká míra umravňování.“ Viz KOUBKOVÁ, Karolína. Povinná vojna naučí mladé to, co s telefonem v ruce nepochytí, tvrdí poslanec ANO Brázdil. In: *iRozhlas.cz* [online]. 24. 7. 2023. [cit. 2024-01-13]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/povinna-vojna-sluzba-armada-brazdil-2307242059-har>

¹⁴⁸ SHERER, Moshe. Rehabilitation of youth in distress through army service: Full, partial, or non-service in the Israel defense forces - problems and consequences. Online. *Child & youth care forum*. 1998, roč. 27, č. 1, s. 39-58, zejména s. 40-43. ISSN 1053-1890. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/BF02589527>. [cit. 2024-02-04].

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 39-40 a 53-56.

Zajímalo mě, jak se dívali vojáci a vojačky IDF přímo na dobrovolníky Sar-El. Ptal jsem se proto narátorek a narátorů, zda se s nimi na toto téma bavili. Dozvěděl jsem se, že ano a většina narácí obsahovala vyjádření respektu k tomuto rozhodnutí, někdy kombinované s určitou mírou překvapení. Pokud reakce příslušníků IDF nebyly vyloženě pozitivní, pak se jednalo spíše o lhostejnost. Příkladem může být vyprávění Ariela:

Musím říct, že jsou takový dvě skupiny vojáků, jedni jsou strašně vděčný a vždycky děkují (...) a jedna skupina, ta to vůbec nedokáže pochopit. A kroutí hlavou a říkají prostě jako „jste úplně blázni, že jste sem přijeli jako dobrovolně jako a vy jste ještě zaplatili za letenky.“ (...) a ty druhý jsou jako vždycky strašně vděčný, děkují a říkají, že to je? jako obdivudný a že si toho strašně jako váží, že jim to dodává jako sílu energií, když jako viděj tu podporu jako ze zahraničí, že při nich stojí.¹⁵⁰

Narátor tak sice dělí vojáky na dvě skupiny podle možné reakce, ale protipóly zde nejsou respekt na jedné straně a nesouhlas či odmítnutí na druhé, ale respekt a lhostejnost. Lhostejnost a zájem jako dva druhy reakcí, se kterými se setkal, popisuje i Daniel:

Byli tací, kterým to bylo úplně fuk. Ti se bavili chytáním vážek nebo nějakých hadů, ty to nezajímalo, ale část byla těch, který se rádi o tom pobavili, rádi se něco od nás dozvěděli, a dokázali to dokonce i ocenit.¹⁵¹

Dokonce i narátorka Ráchel, která často volí jako narativní strategii distanci, se v tomto případě také zařadila k těm, kteří ze strany izraelských vojáků základní služby vnímali respekt k jejímu rozhodnutí stát se dobrovolnicí:

Oni (vojáci, moje pozn.) se pak jako ptají, co tě k tomu vedlo a jsou jako takový, jakože že úplně nadšení, že to jako sami nemůžou pochopit, protože oni, kdyby mohli, tak tam třeba vůbec nejdou. To je ten paradox. (...) A oni kdyby si mohli vybrat, tak by tam nešli. Oni by neztráceli dva nebo tři roky života na nějaké základně, kdy třeba nemáš tam to tak hrozný, jako je tady tahleta logistická základna, ale pak třeba můžeš vyfasovat nějaký úkol a můžeš se tam třeba zranit, nebo dokonce přijít o život, že jo.¹⁵²

V těchto narácích přicházely jinak poměrně vzácné chvíle, kdy prostřednictvím respektu smíšeného s údivem ze strany Izraelců narátorky a narátoři vyjadřovali kritiku ve smyslu kritiky neustále napjaté situace v regionu a desítky let trvajících konfliktu s Palestinci.¹⁵³ Ve chvíli, kdy

¹⁵⁰ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁵¹ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁵² Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁵³ Volba narativních strategií vedených s určitým cílem je typickým interpretačním polem post-positivistické orální historie, viz kapitola *Teorie orální historie* výše.

dobrovolnice a dobrovolníci kritizují Izrael skrze vojáky IDF, volí legitimizující narativní strategii, protože je to kritika zaštitěná zkušeností a autoritou vojáků IDF, jejichž legitimita vyplývá z vojenské služby. Tento kritický postoj některých vojáků, se kterými dobrovolníci mluvili, lze shrnout formou krátkého vyprávění dobrovolníka Ariela:

Bylo to takový rozporuplný, jak spousta jako Izraelců má jinej třeba pohled na tu vojenskou službu. Jeden říkal, že (ji) prostě bere jako samozřejmost a jasnou věc, že ty předci zkrátka budovali tu zemi, že jí teď bude bránit jako tu rodinu. A naopak jiných jsme se ptali a (on) říkal, že vlastně nemá rád ten systém a nemá rád tu zemi a že zkrátka ta jeho vidina je, jak dokončí tu vojenskou službu, tak by chtěl jako studovat a pracovat do zahraničí.¹⁵⁴

Na emotivně velmi silnou interakci s konkrétním člověkem si vzpomněl narátor Daniel, který popsal své setkání s generálem Aharonem Davidim, zakladatelem programu Sar-El:

Tam jsem měl to štěstí, že jsem v tom prvním mém ročníku se seznámil s Aharonem Davidim. (..) noblesní chlap, který potom objížděl (..) ty útvary a setkával se s dobrovolníky a jako hovořil s nima. No, udělal si na mě – skoro tři čtvrtě hodiny to trvalo, když jsme mezi čtyřma očima, mezi sebou takhle konverzovali. Noblesní člověk. Do smrti na něj nezapomenu. Bohužel dva roky na to zemřel. No to byl opravdu krásnej rozhovor s ním. A mimo jiné, a co bylo důležité, proč o tom mluvím, že jak jsem měl pochybenství, že jako árijec, co tam mám co dělat, tak on mě ujistil, že, že právě Izrael a IDF, obranné síly, že si, že si váží toho, že ty lidi i nežidovští, prostě cizinci, že tam přijíždějí pomáhat. A i když je ta pomoc taková trochu symbolická, k tomu se asi ještě dostaneme. Takže si toho vážej a že je úplně jedno, jakého vyznání ten dobrovolník je.¹⁵⁵

Na tomto příběhu je nápadné, do jakých detailů si narátor setkání pamatuje, což evidentně souvisí se silným emočním nábojem, který pro Daniela setkání mělo. Pakliže i mladší narátoři často používají vyjádření respektu ze strany vojáků IDF jako legitimizační vyprávění, pak Daniel jakožto zkušený starší účastník má nespornou výhodu, že jeho legitimizační vyprávění je zaštitěno autoritou absolutní – zakladatelem programu, generálem Aharonem Davidim.¹⁵⁶ Narátor sám přiznává, že měl pochyby o vhodnosti své účasti na programu stran toho, jestli jej může absolvovat jako člověk, který není Žid. Ohledně vyjadřovacích prostředků je zajímavé, že se narátor potýká s obtížností negativního vymezení identity, tedy jak vyjádřit svou identitu

¹⁵⁴ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁵⁵ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁵⁶ SAR-EL VOLUNTEERS FOR ISRAEL. *History of Sar-El*. In: *Sar-el.org* [online]. [cit. 2024-01-17]. Dostupné z: <https://www.sar-el.org/history-of-sar-el/>

člověka, který někým není, konkrétně není Židem. V jednu chvíli přitom použije dokonce výraz „árijec“, který je z hlediska moderních dějin spjatý s německou rasovou perzekucí. Z narátorovy strany se nejedná o vyjadřování sympatií k nacionálně-socialistickému režimu (to bych v kontextu jeho sionistického přesvědčení považoval za velmi zvláštní), ale o ukázkou toho, jak mohou lidé historicky zatíženým pojmům přikládat nové významy, případně je využívat v novém kontextu.

Na základě rozhovorů tak lze říct, že interakce mezi vojáky a dobrovolníky na základnách probíhá třemi způsoby. Zaprvé dochází ke kontaktu při výkonu práce na jednotlivých pracovištích a při společných aktivitách jako snídane nebo nástup. Zadruhé skupiny dobrovolníků mají přidělenou svou madrichu, která je sama vojákem IDF a jako „gatekeeper“ zároveň zprostředkovává kontakt s dalšími vojáky skrze organizovanou zábavu nebo kontrolu jednotlivých pracovišť. Třetí možností kontaktu je pak spontánní zábava, například společná hra volejbalu. Pokud jde o postoj, který vojáci IDF vůči dobrovolníkům programu Sar-El zauímají, nejčastěji se v naracích objevuje respekt k jejich rozhodnutí se programu dobrovolně a s vlastním finančním příspěvím účastnit, v některých vyprávěních se objevuje také lhostejnost nebo překvapení, nikdy však vyloženě nesouhlas či jiná negativní reakce.

Pracovní činnosti vykonávané dobrovolníky

V této kapitole jsem se zabýval pracovními činnostmi, které dobrovolnice a dobrovolníci účastníci se programu Sar-El vykonávali po dobu své služby. Jak už bylo zmíněno, služba v programu Sar-El je služba beze zbraně, tudíž dobrovolníci nedisponují žádnou služební zbraní ať už palnou, nebo chladnou. To ovšem neznamená, že by dobrovolníci se zbraněmi nemanipulovali, nebo s nimi alespoň nepřišli do kontaktu. žádnou zbraní do kontaktu. „No, já jsem byla celé tři týdny ve zbrojnici, což bylo úplně skvělý. S tím jsem nepočítala ale vůbec, protože jsem počítala, že budu třídít boty, dělat nějaký jako věci s uniformama,“ říká narátorka Sára a dále popisuje svěřený úkol:

(...) zeptali se na začátku, jestli vyloženě má někdo nějaký kladnej vztah ke zbraním. To zní tak zvláštně, ale prostě jestli s tím má někdo zkušenosti, tak jsem se přihlásila a oni mě poslali do té zbrojnice. (...) já jsem tam byla de facto celý ty tři týdny a tam jsem prostě rozkládala zbraně, čistili jsme zbraně po střelbách, pak jsme třídili náboje do třech balíčků, to si do teď pamatuju, úplně ty nový, pak starý, ale použitelný a pak už ty, který prostě měly nějaký vady.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Rozhovor se Sárrou, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

Na moji námitku, že jako dobrovolnice by neměla mít přístup k nabitě palné zbraní, odpověděla: „Jo, samozřejmě, ale kdybych chtěla, tak si ju nabiju, že jo. Jakože, byly tam náboje, byly tam zbraně, reálně kdybych jako chtěla, tak jdu, nabiju a prostě...“¹⁵⁸ Na práci ve zbrojnici vzpomíná mezi jinými svěřenými úkoly také Eitan: „(..) vo to byl samozřejmě největší zájem, tak jsme byli v tý zbrojnici, tý se říkalo ‚niškia‘, myslím, a dva týdny jsme čistili zbraně. A třídili munici.“¹⁵⁹ Ten naopak zažil údajně důkladnou kontrolu toho, aby dobrovolníci nemohli manipulovat s nabitou palnou zbraní:

(..) kontrolovali nás fakt pečlivě a věděli jsme, že prostě nesmíme třeba nabitý zásobník vložit do zbraně. To prostě bylo úplně zakázaný ‚no go‘, jako fakt nás v tomhleto kontrolovali, že buďto nám vydali zbraně a ty jsme čistili, nebo nám vydali munici, ale zbraně měli zároveň zamčený.¹⁶⁰

Z vyprávění Eitana i Sáry je každopádně znát, že právě práce se zbraní je pocívaná jako atraktivní a v rámci možných svěřených úkolů jako prestižnější a vyjadřující vyšší stupeň důvěry vůči dobrovolníkům ze strany IDF. Jak ostatně poznamenává sám Eitan: „Ta (zbrojnice) byla vždycky nejoblíbenější, protože jsem mohl šahat na zbraně, že jo.“¹⁶¹ Různými imaginacemi souvisejícími se zbraněmi se ve své práci zabývali autoři knihy *Up in Arms: Gun Imaginaries in Texas*.¹⁶² Ti zkoumali, jak zbraně a příběhy o nich fungují v identitárním kontextu, kdy zbraň již není jen skutečným předmětem určeným tradičně k lovu nebo sebeobraně, ale také symbolem určitých hodnot a kolektivních identit (v texaské realitě například strážců hranic).¹⁶³ Butters, jeden z autorů, přitom hovoří o sociální síle zbraní, která spočívá v tom, že vlastnictvím zbraně (či manipulací s ní jako v naracích dobrovolníků) se stáváte součástí komunity hrdinů, kteří brání svou zemi a národ.¹⁶⁴ Atraktivita práce se zbraněmi proto nevyplývá, dle mého názoru, z jejich samotné podstaty, protože dobrovolníci z nich pálit nemohou, ale právě z možnosti stát se díky práci se zbraněmi součástí symbolické komunity izraelských obránců národa a státu.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Rozhovor s Eitanem, 17.2.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁶² KOLEHMAINEN, Pekka M.; BUTTERS, Albion M. a HEISKANEN, Benita. *Up in Arms: Gun Imaginaries in Texas*. Leiden: Brill, 2022. ISBN 978-90-04-51467-6.

¹⁶³ Tamtéž, 213-215.

¹⁶⁴ Tamtéž, 242-243.

K hierarchizaci úkolů z hlediska atraktivity přistupuje také narátor Ariel, když srovnává svou zkušenost ze dvou základen, na kterých působil:

Na první základně, ta byla poblíž Tel Avivu, jednalo se o zdravotnickou základnu, tudíž ta práce spočívala v nějaký přípravě zdravotního materiálu. Rozdělení léků a připravení různých balíčků a medikamentů pro potřebu nouze nebo doplnění různých nemocnic (...) druhá základna, tam jsem měl jako daleko větší respekt, protože se nacházela zhruba třicet kilometrů od Pásma Gazy. Ale tam přece jenom to už byla základna, kde se vlastně připravovaly věci pro tanky a další jako bojovou techniku, se kterou se počítá, že prostě v brzký době nastoupí do akce nebo ve chvíli, kdy se něco bude dít, tak zrovna tyhle vozidla prostě vyjedou jako první a musejí být připravený na ten zásah. Takže ta práce se hodně liší ohledně toho, kde člověk je, někde může nabíjet tank a někde může zkrátka třídit zdravotnický materiál.¹⁶⁵

Na této naraci je zajímavé, že hierarchizuje nejen svěřené úkoly, ale i základny podle fyzické blízkosti nepříteli. Podobně jako u Sáry a Eitana, i narátor Ariel popisuje jako zajímavější práci tu, při které se dostává do kontaktu s vojenskou technikou. Svou roli může sehrát i genderové hledisko, kdy zdravotnická práce může být vnímána jako úkol tradičně svěřovaný i ve vojenském prostředí spíše ženám, zatímco pro muže je určená role válečníka.¹⁶⁶ Na můj přímý dotaz, jestli on sám nabíjel tank, uvedl:

Já vyloženě ne, ale vím, že někteří (dobrovolníci, moje pozn.) třeba to za úkol měli. (...) samozřejmě to dělali vždycky pod dohledem těch dalších (...) Ale může to být taky pouze to, že ten tank je potřeba natřít barvou nebo olejem, jsou potřeba natřít nějaký součástky k tomu tanku a tak dále. Takže zrovna já jsem třeba připravoval asi dva dny kamiony, kterejch byl jako velkej počet a všechny musely mít, dá se říct, takovou povinnou výbavu, aby mohly naložit tank de facto v pár minutách. Takže u každýho tanku musel být v pořádku takovej a takovej řetěz, takovej a takovej hák na hasící přístroj a tak dále, takže všechny ty nákladáky se musely vybavit, aby v případě nouze oni přijeli, naložili tank a mohli odvézt poblíž toho bojiště, odkud ten tank vyjede zkrátka. Takže někdo se staral vyloženě o ty tanky, někdo o ty nákladáky, který ty tanky tahaly a tak.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁶⁶ Přitom působení žen specificky v roli zdravotních sester či ošetřovatelek je zajímavé z hlediska genderu také proto, že bylo vnímáno nejen jako možné, ale přímo žádoucí, neboť na vojáky ženy v těchto rolích mohly působit až mateřsky. Viz HOLMES, R. *Obrázky války: chování člověka v bitvě*, s. 92-93. Zároveň pozice zdravotnic (spolu s pozicemi švadlen a pradelen) obsazovaly ženy již dlouho před tím, než se začaly objevovat na jiných armádních postech. Viz LYNN, J. A. *Battle : a history of combat and culture*, s. 157 a 363.

¹⁶⁷ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

Narátorky a nárátoři si tedy více pamatují činnosti, při kterých přišli do kontaktu se smrtící technikou. Zároveň důvodem může být předpoklad, že tyto příběhy jsou atraktivnější pro tazatele a potenciálně širší publikum. Právě zde narážíme na interaktivitu jako typickou vlastnost orálních pramenů. Při druhém rozhovoru s Arielem jsem se vrátil k jeho náplni práce na základně poblíž Pásma Gazy, kterou dokázal popsat velmi konkrétně a zároveň ji zařadit do širšího kontextu v rámci fungování armády. Zaměřil jsem se na nárátorovu militární fascinaci a zeptal jsem se, jestli se zajímá o vojenskou techniku také ve svém běžném životě.

To ne úplně, jako že bych byl jako fanda do techniky, se říct nedá, ale samozřejmě mě udivuje, co všechno dneska ta technika už umí (...) Dneska jsou prostě velký téma drony a dřív, když prostě byl dron, které jako lítal nejdřív jako hračka, potom že to mělo kameru a začalo se s tím filmovat a teď, že už je to vlastně věc, která jako může zabíjet. A je poměrně těžký s ní jako bojovat, tak to mně přijde fascinující. Na jednu stranu strašidelný, na druhou stranu fascinující.¹⁶⁸

Militární fascinace je tedy reflektovaná a do jisté míry také zmírněná tím, když nárátor popisuje potenciál vojenské techniky a její překotný vývoj v oblasti mechanizace a automatizace boje jako děsivý. Fascinace se tudíž neprojevuje pouze jako nekritický obdiv či neschopnost spojit si vojenskou techniku s jejím smrtícím účelem. Korektiv v poslední větě, tedy zmínka o ambivalentním vztahu k prudkému vývoji vojenské techniky, může být upřímný. Zároveň ho ale lze vnímat jako narativní strategii, kterou nárátor volí, protože nechce působit nekriticky či naivně. O práci s vojenskou technikou se zmiňuje také nárátor Daniel:

Kolikrát jsme dělali i práce, který byly zajímavý, tak měli jsme rozebraný ,em-šestnáct', no, tak to je taková legendární flinta, že jo, jsme tam pucovali, no. (..) Už v tom prvním ročníku jsem (...) měl šablony a sprejem jsem stříkal na tanky a na děla a na obrněný transportéry nějaký čísla, který už byly takový ošuchaný, (...) aby tam byly hezký, viditelný ty čísla. Plazil jsem se po těch tankách nahoru, dolů, dovnitř. Pro mě to byla zábava, a hlavně bylo to v mém milovaném Izraeli.¹⁶⁹

Z výpovědi nárátora je patrný zájem o svěřený úkol a nadšení technikou. Zde chci odstoupit od pouhé analýzy textu a opět se zamyslet nad rozhovorem jako specifickým pramenem. Prostřednictvím vyprávění nárátor převádí svou prožitou zkušenost do formy řeči, což s sebou nese řadu možných zkreslení. Například není jisté, kdy se ve vyprávění jedná o řečnickou figuru a kdy o doslovný popis skutečnosti. Příkladem může být Danielovo prohlášení o tom, že se plazil po tancích nahoru a dolů, na které můžeme

¹⁶⁸ Rozhovor s Arielem, 2.6.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁶⁹ Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.

nahlížet dvojím způsobem. Buď jako vyjádření toho, že zadaná práce vyžadovala fyzickou aktivitu, nebo je druhý způsob náhledu ten, že člověk, který se ve skutečnosti setká s obrněnou vojenskou technikou, například tanky, samohybnými děly a podobně, může snadno podlehnout fascinaci mohutností těchto strojů. Podobný pocit jsem sám zažil v muzeu Izraelských obranných sil v Tel Avivu, kde jsem se poprvé setkal s řadou modelů obrněné techniky, které jsem znal pouze z literatury. Při pohledu na rozměrné stroje jsem cítil potřebu je ze všech stran fotograficky zachytit a s některými si pořídit i takzvané „selfie“. Proto na Danielovo prohlášení o tom, že se plazil po tancích nahoru a dolů, nemusíme nahlížet nutně jako na popis skutečné fyzické aktivity, ale lze ho interpretovat jako nadšení ze setkání s touto technikou, které vedlo k potřebě stroj ze všech stran „pojmut“. Z hlediska militární mechaniky pak mohl tento svěřený úkol Danielovi imponovat také tím, že právě schopnost izraelské armády vést za pomoci mobilní vojenské techniky manévrovací válku a využívat všech jejích předností zajistila Izraeli v šestidenní i jomkipurské (říjnové) válce navzdory početní převaze oponenta vítězství.¹⁷⁰ Další činnost, kterou Daniel vykonával, se netýkala práce s vojenskou technikou, přesto byla narátorem hodnocena jako zajímavější:

Jednou jsme třeba, to bylo několik dní, skládali mapy. Byli jsme v nějakým super utajeným (místě, moje pozn.) v rámci útvaru, kterej byl oplocenej ještě vevnitř, nějaká podmnožina, takovej dále oplocenej, nějakaj malej pozemek, kde byla taková nízká budova, tam měli mapy. Že nás tam pustili, to se dost divím. A naším úkolem bylo ty mapy vytahat z těch fochů a přeskládat.¹⁷¹

Na stejný úkol vzpomíná také narátorka Judita:

Jenom pár lidí nás dali na práci uvnitř, kde jsme skládali mapy. To bylo taky zajímavý. Nechtěli nám říct, čeho to mapy jsou. Byly to vojenské mapy, ale já si myslím, že to byly různý arabský vesnice na Západním břehu a oni prostě měli složky těch map a, nebo role a my jsme je skládali.¹⁷²

Zajímavé je, že jak Judita, tak Daniel byli překvapeni tím, že tento úkol byl svěřen dobrovolníkům, protože práci s vojenskými mapami považují za něco, co by mělo podléhat většímu stupni utajení. Daniel, který jako jediný z mých narátorů absolvoval základní vojenskou službu v socialistickém Československu, srovnává tuto „lehkovážnost“ s militární praxí československé armády: „To mě zarazilo. Člověk, kterej byl zvyklej, to už jsem teda tak dávno vnímal za socialismu, že se někde, když se jelo kolem

¹⁷⁰ LYNN, J. *Battle : a history of combat and culture*, s. 281-316, zejména s. 281-283 a 285.

¹⁷¹ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁷² Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

nějakýho útvaru tady v Československu, tak běda vytáhnout dalekohled nebo nějaký foťák.“¹⁷³

Mezi dalšími pracovními činnostmi, které se objevily ve vzpomínkách mých narátorek a narátorů, jsou často různé pomocné úkoly v logistice a zásobování. Zajímavé je, že také u logistických úkolů dochází ze strany narátorů k hierarchizaci. Narátorka Ráchel tak například vypráví o výpomoci ve skladech: „(My) jsme tam prostě třeba i organizovali věci v těch skladech. My jsme nebyli přímo taková ta skupina, která reálně jakože balí třeba nějaké medicínské potřeby. Nebo jako balíčky první pomoci. (...) Dělali jsme tam jako pořádek v těch skladech.“¹⁷⁴ Z její výpovědi se dá vyvodit, že balení sad první pomoci by považovala za atraktivnější, respektive důležitější. Je možné, že důležitost je hodnocena buď podle využitelnosti, nebo podle toho, jak blízko život ohrožující situaci se dobrovolnice prostřednictvím svěřené práce ocitla. Ráchel se k tomuto příkladu vrátila ještě jednou v závěru rozhovoru, kdy jsme se bavili o smyslu programu jako takovém a kdy zmínila:

(..) spíš mi přijde, že to je tak, že to (program Sar-El, moje pozn.) je spíše takový to popularizační, že se popularizuje ta Izrael (..) ale zase jsem slyšela právě příběhy, kdy tam byli opravdu nějací lidé, shodou okolností balili ten zdravotnický materiál a opravdu tam třeba díky tomu (..) zachránili nějakým vojákům život.¹⁷⁵

Tento případ jí evidentně silně utkvěl v paměti jako příklad důležité a smysluplné práce, možná v protikladu k úkolům, které byly svěřeny její skupině. Zároveň si můžeme všimnout, že Ráchel hodnotí balení zdravotnického materiálu jako atraktivní. To můžeme interpretovat tak, že jako žena netouží po úkolu vhodném pro konstrukci role muže-válečníka. Dalším možným vysvětlením je, že atraktivitu hodnotí skrze kritérium užitečnosti. To se projevilo také u Eitana, který zmiňoval přípravu batohů pro vojáky IDF také jako smysluplnou práci:

(..) nebo když jsme dělali tu logistiku, tak to jsme připravovali batohy s polním vybavením, který bylo potřeba (..) v rámci výcviku prostě vysadili vojáky (..) na cvičení do pouště, tak jsme jim připravovali ty batohy, který voni jakoby nafasují.¹⁷⁶

¹⁷³ Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁷⁴ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

U narátora Ariela pak dochází ke spojení obou prvků, užitečnosti a blízkosti život ohrožující situaci, v pozoruhodné naraci:

(..) na tý základně jsem usínal a probouzel se s neskutečnou jako energií a strašně dobrým pocitem. Protože ten pocit z toho je, člověk vnímá, že jako pomáhá nebo opravdu ta práce, když připravoval zdravotní balíčky (...) který jsme označovali určitou vlajkou, a ten zdravotní materiál, ať to byly prostě různé obvazy na vážný krvácení, ale potřebný jako medikamenty a šití na různé jako střelný zranění a tak, tak se balilo a označovalo se to jednou konkrétní vlajkou jiný země, jinýho konfliktu, který v tu dobu probíhal ve světě a posílalo se to tam. A ten pocit, že jsem jakoby usínal s tím, že vlastně ty věci, který mně prošly rukama, tak možná za pár hodin nebo pár dní někomu zachrání život a že jako jsem toho součástí, tak to mě naplňovalo tak dobrým pocitem ještě k tomu, že za to nejsem zaplacen, že se mi fakt usínalo krásně.¹⁷⁷

Práce dobrovolníka programu Sar-El tak Arielovi dle jeho vyjádření umožnila se zapojit do pracovního řetězu, díky kterému se zprostředkovaně účastnil reálně probíhajícího vojenského konfliktu. Zde se naopak vytrácí motiv pomoci Izraeli, protože dle výše uvedeného tvrzení nebyly balíčky první pomoci ve výsledku určeny pro IDF, ale pro využití v jiném konfliktu. Zdůrazněn je naopak dobrovolnický aspekt, tedy práce vykonávaná zadarmo, která vede k vyššímu pocitu spokojenosti. Zároveň se na základě této narace můžeme přiklonit spíše k vysvětlení hierarchizace úkolů na základě kritéria smysluplnosti práce než tradičního rozdělení genderových rolí, o kterých jsem jako o hypotetické možnosti psal výše.

Mezi další logistické úkoly, na které narátoři vzpomínali, patřily různé pomocné práce ve skladech nebo kuchyni. Už jsem zmínil pomocné práce v kuchyni, na které vzpomínala při prvním rozhovoru narátorka Hana. U této narátorky jsem si v kontextu jejího celého vyprávění všiml absence čehokoliv, co by jen vzdáleně připomínalo militární fascinaci. V jejích denících se někdy naopak objevují pacifistické motivy. Proto mě nepřekvapilo, že nejraději a nejbarvitěji vzpomíná na práci v kuchyni, která by se teoreticky mohla odehrávat při dobrovolnickém pobytu kdekoliv, například v libovolném kibucu. K této pracovní činnosti jsem se proto vrátil ještě při druhém rozhovoru v naději, že se třeba narátorka, jinak spíše uzavřená, možná rozhovoří o něco více alespoň při otázkách na toto nekontroverzní téma, které nesouvisí s typicky vojenskými činnostmi. Bohužel, tento předpoklad nevyšel, narátorka se už o dalších detailech nezmínila a mohu tak pouze domýšlet, že se zřejmě jednalo o pomocné práce v kuchyni.

¹⁷⁷ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

U některých činností je důležité se podívat, v jakém kontextu jsou narátorkami a narátory zmiňovány z hlediska hodnot. Judita třeba u jednoho z úkolů zmiňuje jeho ekologickou smysluplnost.

My konkrétně (..) jsme na začátku třídily odpad. To bylo takový (smích). Oni říkali, že zrovna v té době, co my tam jsme, že ta izraelská armáda začíná být zelená ve smyslu ekologická a byly tam obrovské hromady pytlů s odpadkami. Oni se rozhodli to roztřídit podle druhu odpadu, aby se to nějak zpracovalo. Takže jsme otvíraly pytle s odpadem a třídily jsme plasty zvlášť, papír zvlášť a tak.¹⁷⁸

Ochrana přírody je v české společnosti deklaratorně velmi silnou hodnotou.¹⁷⁹ Vyprávění o pomocných pracích v armádě, které jsou vykonávány za účelem snížit dopad její činnosti na životní prostředí, může být narativní strategií, jak snížit kontroverzi plynoucí ze služby v armádě, která vykonává reálné vojenské operace. Zatímco práce s municí může být posluchačem vnímána jako přímý podíl na tom, že ve výsledku je touto municí zabit člověk, u práce spojené se tříděním odpadu chybí přímé zapojení v řetězci vedoucím k bojovému nasazení. Tato aktivita také může být pochopitelnější pro neizraelské publikum, protože se odvolává na sdílenou univerzální hodnotu ochrany životního prostředí, která navíc v posledních letech sílí na významu. IDF dokonce zřídila jednotku zvanou Nature Defense Forces, jejímž cílem je ochrana divokých zvířat nebo sbírání odpadků v přírodních lokalitách.¹⁸⁰ Zároveň je ale izraelská armáda kritizována za ničení životního prostředí na Západním břehu a v Gaze či v sousedních zemích způsobené vypalováním olivových sadů či používáním bílého fosforu.¹⁸¹ Tato kritika tak problematizuje vnímání IDF jako „environmentálně citlivých“ ozbrojených sil bez zohlednění širšího kontextu, který chybí také v Juditině naraci.¹⁸² Setkáváme se tak s podobným vztahem narace a aktivit IDF jako u Arielova vyprávění o inkluzi.

¹⁷⁸ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

¹⁷⁹ K tomuto výsledku dospěla např. komplexní studie *Vztah české veřejnosti k přírodě a životnímu prostředí*, která se kromě vlastního šetření odvolává i na předchozí výzkumy realizované jako součást Eurobarometru a další. Viz KRAJHANZL, Jan; CHABADA, Tomáš a SVOBODOVÁ, Renata. *Vztah české veřejnosti k přírodě a životnímu prostředí*. Online (pdf). Brno: MuniPress, 2018, s. 23-31. ISBN 978-80-210-8967-9.

¹⁸⁰ ISRAELI DEFENSE FORCES. Nature defense forces. In: *IDF.il* [online]. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://www.idf.il/en/mini-sites/directorates/technological-and-logistics-directorate/nature-defense-forces/>

¹⁸¹ BARTHELDI, Layla. Destrukce životního prostředí. Páchá Izrael v Gaze a Libanonu „ekocidu“? In: *Voxpot.cz* [online]. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://www.voxpot.cz/destrukce-zivotniho-prostredi-pacha-izrael-v-gaze-a-libanonu-ekocidu/>

¹⁸² Vzhledem k účelu armády nelze pochopitelně obecně žádné ozbrojené síly považovat za „zelenou“ instituci, protože velké množství odpadu a znečištění vzniká jak během vojenských operací, tak během přípravy na bojové nasazení. Viz RENO, Joshua O. *Military*

U Judity, podobně jako u Hany, jsem nepozoroval výrazné nadšení z práce s bojovou technikou, a proto ani nehovořila s lítostí o tom, že se těchto prací neúčastnila. Program Sar-El navíc absolvovala pouze jednou a dle kontextu jejího životního příběhu soudím, že pro ni měla spíše druhotný význam, protože Izrael předtím i potom navštěvovala z mnoha různých příčin. Zatímco u jiných narátorů (především Hany, Daniela a Ariela) byl pobyt v Izraeli téměř vždy spojen se službou Sar-El, u Judity se jedná pouze o střípek v mozaice. Zřejmě také proto se u ní nevyskytovaly příliš silné narace spojené s vlastní službou, druhým důvodem bylo, že program Sar-El absolvovala již před delší dobou.

Zcela specifický typ pracovní činnosti, o kterém se ještě chci zmínit, vykonávala Ráchel. Kromě humanitního vzdělání absolvovala také umělecky zaměřený obor, díky kterému se v programu Sar-El zapojila do procesu vytváření armádního PR. Pouze u Ráchel jsem se tak setkal s tím, že mohla uplatnit své specifické dovednosti, zatímco jiní dobrovolníci a dobrovolnice vykonávali spíše pomocné práce bez nutnosti speciální kvalifikace.¹⁸³ Sama Ráchel popisuje, jak jí výsadní role pomohla i k vyšší pozici ve vojenské hierarchii:

(..) že já jsem vlastně pracovala na těch propagačních aktivitách, tak oni si o mně mysleli (že jsem velitel, moje pozn.) a já jsem pak měla tu uniformu paradoxně, která byla ještě jako i velitelská. Protože ono se to pozná, že máš jako vlajku na pravý nebo levý straně. A když ji máš na levý, myslím, tak to znamená, že seš nějaký velitel.¹⁸⁴

Zároveň jí tento specifický úkol umožnil se lépe zařadit do chodu IDF, protože byla pro ostatní méně snadno identifikovatelná jako dobrovolnice:

Ze začátku jsem se bála ptát se těch lidí při rozhovorech na něco nepatřičného, že mně tam někdo vynadá, že dělám něco, co nemám. Takto, tak prostě oni si třeba mysleli, že já jsem někdo, kdo má na starosti PR. Protože tam jakoby jsou lidé na PR, kteří dělají tu propagaci a jezdí po těch základnách a jsou to normálně vojáci (...).¹⁸⁵

U Sáry a Ráchel je ještě jedna zajímavá podobnost v tom, že obě svou zkušenost využily jako benefit ve vzdělávání, kdy jim absolvování programu bylo ve škole uznáno jako stáž související s oborem.

Waste: The Unexpected Consequences of Permanent War Readiness. Oakland, California: University of California Press, 2019. ISBN 9780520316010.

¹⁸³ Výjimkou v tomto směru je také narátorka Sára, která při práci ve zbrojnici mohla využít své znalosti a schopnosti vyplývající z držení zbrojního průkazu a práce se zbraněmi. Na druhou stranu na práci ve zbrojnici byl bez předchozí zkušenosti s palnými zbraněmi vybrán také Eitan.

¹⁸⁴ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

¹⁸⁵ Tamtéž.

K tématu práce ještě mohu doplnit, co jsem se dozvěděl díky e-mailové korespondenci s Lailou, což je organizátorka programu Sar-El v jedné z postkomunistických zemí a v této funkci působí více let. Přes e-mail mi poskytla řadu informací o programu Sar-El a jeho fungování ve východoevropském kontextu, které považuji za užitečné. S ní jsem si psal o významu práce dobrovolníků a dobrovolnic pro chod IDF i pro funkčnost programu: „Práce je nutná, ale není hlavní. Účelem je přátelství mezi národy, respektive mezi lidmi. Jeden z hlavních důvodů existence programu je vzájemné poznávání se s izraelskými vojáky základní služby.“¹⁸⁶ Zároveň mi na mou otázku, zda je se zájemci o dobrovolnictví komunikováno, že se jedná o službu beze zbraně, sdělila, že ona to tak komunikuje vždy, aby bylo jasné, že nedochází ke konfliktu s právními normami dané země, ve které jako organizátorka působí, a obdobné to podle ní bude i v České republice.

Závěrem kapitoly tedy zopakuji, co jsem se od narátorů dozvěděl o povaze vykonávané práce. Pracovní činnosti, kterým se dobrovolníci a dobrovolnice věnovali, byly různorodé a lze je rozdělit do tří skupin. Zprvce to byly činnosti, při kterých dochází ke kontaktu s výzbrojí a bojovou technikou. Ty byly vesměs hodnoceny jako nejatraktivnější a generovaly u narátorů silné vzpomínky. Zadruhé to byly činnosti, které také souvisely s vojenským prostředím a generovaly silné, někdy i emočně zabarvené vzpomínky, jako příklad práce s vojenskými mapami nebo příprava balíčků první pomoci. U těchto činností narátorky a narátoři nejčastěji zmiňovali pocit smysluplnosti. Třetí skupinou byly pomocné práce různého charakteru, například v kuchyni nebo při třídění odpadků, které byly narátory hodnoceny jako méně prestižní, ale zároveň se pojily s menší kontroverzí. Z hlediska Portelliho vrstev času se většina vyprávění pohybovala na osobní úrovni, kdy narátorky a narátoři vyprávěli o své účasti v pracovních aktivitách. Někteří přitom přecházeli také na komunitní/kolektivní úroveň, když vyprávěli o základně, na které sloužili, a o jejím účelu. Jediné vyprávění, které bych přiřadil k institucionální úrovni dle Portelliho, byla Arielova narace, která se týkala jeho služby na základně poblíž Pásmo Gazy. V ní nepřímě popisoval možnost izraelsko-palestinské vojenské konfrontace a také blíže nespecifikovaný mezinárodní konflikt, do nějž směřovaly jím připravované balíčky první pomoci, čímž vyprávění zasadil do rámce mezinárodních vztahů.

¹⁸⁶ E-mail od Laily, 2023, přeloženo z angličtiny, z bezpečnostních důvodů více detailů pouze v šifrovacím klíči.

Jako na táboře – gamifikace vojenské zkušenosti

V některých naracích se objevuje proces gamifikace, tedy zavádění herních prvků do dobrovolnické vojenské zkušenosti.¹⁸⁷ Ten má dvojitou podobu – spontánní, kdy herní prvky začleňují do svého jednání sami narátorky a narátoři, a organizovanou, kdy tyto prvky zavádějí madrichy. Jako příklad spontánní gamifikace můžu uvést soutěž mezi narátorkou Adinou a dalším dobrovolníkem:

My sme tam měli jednoho pána, kterej tam byl několikrát, a hned první den mi pověděl o hře, kterou hraje, že sbírá (..) vystřelený náboje, který se tam prostě válí na zemi. Takže já si pamatuju, že mi tehdy říkal: „Schválně, kdo jich pobere víc!“ Jestli já nebo von. Tak na konci druhého dne on měl plnou ruku a já jsem přišla s (celým, moje pozn.) pytlím... (smích). S ním byla sranda, to sme pak hráli, třeba teď nevím jestli šachy, nebo nějakou podobnou hru takhle společně.¹⁸⁸

Z vyprávění není jasné, jestli sesbírat prázdné nábojnice bylo úkolem dobrovolníků, který museli tak jako tak plnit. Jestli ano, tak bychom hru mohli považovat za způsob, jak učinit zadaný úkol zábavnějším. Pokud ne, pak by jejím cílem bylo spíše narušení nudy a rutiny dne. Zároveň ale můžeme ve hře vidět ještě hlubší, psychologickou rovinu, kdy prostřednictvím gamifikace dochází k odtržení předmětu (náboje, ačkoliv vypáleného) od svého smrtícího účelu. Takové praktiky mohou zmírňovat potenciální kontroverzi, kterou cítí člověk vykonávající dobrovolnickou vojenskou službu, byť boj proti určitému nepříteli považuje za legitimní a v praxi je fyzickému střetu vzdálen. Tento účel, tedy přimět účastníka hry k činu nebo rozhodnutí, které by jinak mohl považovat za kontroverzní nebo přímo amorální, zmiňují např. Goethe a Palmquist.¹⁸⁹ V jedné z prací, na kterou se tito autoři odkazují, je z tohoto hlediska analyzována kampaň IDF z roku 2012, ve které mohli čtenáři vojenského blogu získávat odznaky za šíření informací o vojenské operaci proti hnutí Hamás.¹⁹⁰ Je ovšem sporné,

¹⁸⁷ První užití termínu gamifikace je připisováno vývojáři Nicku Pellingovi v roce 2002 a dnes se využívá pro využívání herních prvků mimo herní kontext. Viz FIALA, Jan. Gamifikace ve výuce. In: NÁRODNÍ PEDAGOGICKÝ INSTITUT. *Metodický portál RVP.CZ*. [online]. 31. 1. 2019 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <https://spomocnik.rvp.cz/clanek/21961/GAMIFIKACE-VE-VYUCE.html?nahled=>

¹⁸⁸ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

¹⁸⁹ GOETHE, Ole a Adam PALMQUIST. Broader Understanding of Gamification by Addressing Ethics and Diversity. In: STEPHANIDIS, Constantine. *HCI International 2020 – Late Breaking Papers: Cognition, Learning and Games*. Cham: Springer, 2020, s. 688-699, citováno ze s. 692. ISSN 1611-3349. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-60128-7>

¹⁹⁰ KIM, Tae Wan a WERBACH, Kevin. More than just a game: ethical issues in gamification. *Ethics and Information Technology* [online]. 2016, 18(2), s. 157-173, citováno ze s. 167. [cit. 2023-08-24]. ISSN 1388-1957. Dostupné z: [doi:10.1007/s10676-016-9401-5](https://doi.org/10.1007/s10676-016-9401-5)

zda lze jako manipulativní nahlížet moment, kdy herní prvek ve vztahu ke smrtícímu předmětu zavádějí sami účastníci.

Jinou formu gamifikace popsala narátorka Ester, která zkušenost dobrovolnice přirovnala k zážitku z tábora:

(..) bylo to zaprvé velice zajímavý tým, že jsme zažili něco jako my starší kdysi dávno na nějakých pionýrských táborech, že vlastně jsme byli ubytováni v takových normálních (ubikacích, moje pozn.), není to žádná Hilton že, je to armádní základna, ženy zvlášť, muži zvlášť.¹⁹¹

Tím se odkrývá jedna z možných motivací starších účastníků, mezi které patří právě Ester. Pokud Sar-El přijmeme jako možnou formu přechodového rituálu pro mladší účastníky, pak starší lidé si mohou jeho prostřednictvím vyvolat vzpomínky na své zážitky z přechodových rituálů, kterými prošli. Právě zkušenost z pionýrského či obecněji letního tábora byla pro řadu lidí ze starší generace zásadním přechodovým rituálem, který v sobě spojoval dobrodružství, motiv překonávání překážek a navázání nových přátelství.¹⁹² Ester zdůrazňuje spartánskost pobytu, tedy absenci luxusu a pohodlí, jako něco imponujícího, v čemž můžeme spatřovat právě motiv překonání sebe sama.¹⁹³ Zajímavý je v této souvislosti též odkaz na genderový řád, oddělení žen a mužů v prostoru ubikací. Ten už odpovídá společenství dospělých jedinců, kdy jsou od sebe obě pohlaví striktně oddělena, přičemž uvědomění a přijetí své genderové role je taktéž důležitý prvek přechodových rituálů. Sociální antropolog Malina uvádí, že při obřadech přechodu „dochází ke změně sociálního stavu účastníka – z dívek se stávají ženy, z chlapců muži“.¹⁹⁴ Zároveň upozorňuje na to, že podle klasika teorie o přechodovém rituálu, britského antropologa Victora Turnera, člověk podstupující přechodový rituál zažívá hraniční zkušenost, která mu umožňuje dočasně uniknout ze svého sociálního statusu a pohybovat se v nestrukturované komunitě, což je „typická nestrukturovaná a relativně nediferenciovaná jednota vzájemně si rovných jednotlivců“.¹⁹⁵ Na dočasné společenství dobrovolnic a dobrovolníků, které se během programu Sar-El vytváří, lze nahlížet jako na takovou komunitu, ve které nezáleží na povolání či statusu

¹⁹¹ Rozhovor s Ester, 7.3.2023 vedl Martin Zelinka.

¹⁹² Průzkum společnosti NMS Market Research z roku 2017 například ukázal, že 81 % Čechů a Češek má na letní tábor dobré vzpomínky a považují jej za neodmyslitelnou součást letních prázdnin. Viz NMS Market Research. Letní průzkum: Češi mají táborového ducha v krvi. U táboráku zpívali naši rodiče, my a teď tam ve velkém posíláme naše děti. In: FEEDIT.CZ [online]. 24. 7. 2017 [cit. 2024-02-16]. Dostupné z: <https://feedit.cz/2017/07/24/letni-pruzkum-cesi-maji-taboroveho-ducha-v-krvi-u-taboraku-zpivali-nasi-rodice-my-a-ted-tam-ve-velkem-posilame-nase-deti/>

¹⁹³ Zároveň také sdílením nekomfortu dochází k utužení společenství, viz výše.

¹⁹⁴ MALINA, Jaroslav a kol. Heslo „Obřady přechodu.“ In: *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, c2009, s. 2874. ISBN 978-80-7204-560-0.

¹⁹⁵ Tamtéž.

jednotlivců „v civilu“. Právě strohost vybavení, společně s nošením uniformy jako nivelizujícím prvkem, může pomoci tuto rovnostářskou komunitu vytvářet.

Jako druh tábora označila svou zkušenost i mladší narátorka Ráchel:

Asi bych to popsala jako (...) takovej brannej kemp. (...) Pracovali jsme tam, ale jako asi to hodně dělala ta zkušenost, že my jsme byli prostě skupina těch mladých lidí, fakt nám všem bylo kolem dvaceti, tím pádem jsme se dobře integrovali do skupiny těch mladých izraelských vojáků.¹⁹⁶

Narátorka zde zdůrazňuje věkovou blízkost jak uvnitř skupiny, tak s izraelskými vojáky základní služby. To můžeme interpretovat tak, že právě věková blízkost umožňuje intenzivnější sdílenou zkušenost, protože komunikace probíhá na základě generačního předporozumění. V české společnosti je běžná zkušenost s pionýrským, obecněji letním, táborem, kterým projde mnoho mladých lidí a zároveň se svou strukturou (výlety, organizovaný program, vzdělávací přednášky, společná práce)¹⁹⁷ podobá základní struktuře programu Sar-El. Narátorkám se tak nabízí odkaz na letní tábor jakožto univerzálně pochopitelnou kulturní konstantu, pod kterou si český posluchač dokáže něco konkrétního představit. Dle práce Lucie Štanglerové, která se zabývala vztahem dětí k letním táborům, většina zúčastněných dětí vyzdvihuje na své táborové zkušenosti prvek dobrodružství, pobyt s kamarády a zábavu.¹⁹⁸ To jsou opět zajímavá pojítka s tím, co zmiňují narátorky.

Vyjádření Ráchel jakožto jedné z mladších účastnic je také zajímavé z důvodu, že mu předcházela formulace určitého odstupu, až mírně ironické distance:

Jsem tam zažila, že jsme měli „day off“. A jeli jsme do nějakýho zábavního parku a chodili jsme tam po atrakcích. A my jsme tam seděli, tak jsme se tam osvěžovali, že bylo strašný horko, to bylo prostě v srpnu, že jo, a tam chodili nějakí ti Amíci, kteří přijeli prostě do Izraele a úplně: „My jsme na vás pyšní, jak sloužíte naší zemi!“ A my jenom tam s tím ledňákem (míněna zmrzlina, moje pozn.) prostě: „Jo, jo, jasný, jasný, vaší zemi!“ (smích)¹⁹⁹

¹⁹⁶ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

¹⁹⁷ HOŘÁKOVÁ, Lucie. *Letní tábory totality a dneška z pohledu účastníka*. České Budějovice, 2014, s. 18-21. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

¹⁹⁸ ŠTANGLEROVÁ, Lucie. *Postoje dětí a jejich rodičů k letním táborům*. Olomouc, 2012, s. 33. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. K velmi podobným výsledkům dospěla také Dana Kateřina Topolářová, viz TOPOLÁŘOVÁ, Dana Kateřina. *LETNÍ TÁBOR – prostředek socializace a edukace nebo pouze zážitek?* Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2017, s. 26-28.

¹⁹⁹ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

Narátkorka líčí své vnímání pobytu jako spíše zábavného branného tábora v kontrastu s tím, jak byl vnímán lidmi z odlišného kulturního prostředí. Zatímco pro narátkorku samotnou byla účast v programu Sar-El dobrodružstvím, pro lidi enkulturované v americkém prostředí byl vyjádřením vlasteneckých hodnot.

Druhý typ gamifikace, tedy organizovaný madrichami, se odehrával především během večerního skupinového programu. Ten měl různorodou povahu, účastnice a účastníci nejčastěji zmiňovali různé kvízy, soutěže, přednášky, ale také lekce izraelského bojového systému krav maga nebo izraelských, respektive židovských, tanců. Přednášky se dle vzpomínek nejčastěji týkaly moderních dějin Státu Izrael, často i konkrétních vojenských operací. Narátkor Ariel jako součást večerního programu zažil přednášku s tématem operace Entebbe, významného symbolického centra izraelské militární kultury, nebo výuku hebrejského vojenského slangu.²⁰⁰ Narátkor Eitan zase zmínil společné čtení otevřeného dopisu „osamělého vojáka“ Joela Chasnoffa z roku 2014, ve kterém tento stand-up komik narozený v USA a tehdejší aktivní příslušník IDF vysvětluje, proč mladí Židé a Židovky bez rodiny v Izraeli nastupují službu v izraelské armádě.²⁰¹ Nutno poznamenat, že celý text je psán v otevřeně propagandistickém duchu a očividně cílí na dvojí publikum – na vojáky a vojačky IDF mající pochybnosti o významu své služby a zároveň, zřejmě také daleko více, na světovou veřejnost, protože se zabývá legitimizací činnosti IDF.

Herní prvky rovněž umožňují kontakt s izraelskými vojáky, jak se dozvídáme od narátkorky Sáry:

Potom nám (madricha, moje pozn.) dala třeba papíry a měli jsme běhat po základně a plnit úkoly. Vždycky tam bylo něco v hebrejštině a my jsme se šli těch vojáků zeptat, ať nám to trochu vysvětlí, co to je a tam bylo třeba, já nevím, udělejte pyramidu z šesti lidí, tak nám museli sehnat šest lidí, udělat pyramidu a udělat fotku a vždycky udělat fotku ke každému tomu úkolu a vyhrál ten, kdo prostě měl nejvíc splněnejch úkolů. No a takovýdle – jako touhle hravou formou nás jako vzdělávala, že jo.²⁰²

²⁰⁰ Operace Entebbe, známá též jako Operace Blesk, je velmi silným narativem v rámci izraelské militární kultury. Únosci z Lidové fronty pro osvobození Palestiny a jejich němečtí sympatizanti unesli letadlo Air France, se kterým přistáli v ugandském Entebbe. Nežidovští pasažéři byli propuštěni, zbylých 105 izraelských rukojmích bylo osvobozeno izraelským komandem. Jediným příslušníkem IDF, který během operace zahynul, byl Jonathan Netanjahu, bratr pozdějšího izraelského premiéra Benjamina Netanjahua. Viz GAL, Reuven. *A Portrait of the Israeli Soldier*. Praeger, 1986, s. 24. ISBN 978-0313243158.

²⁰¹ CHASNOFF, Joel. Why You're Over There And Not Back Home. In: *JTA.org*. [online]. 5. 8. 2014. [cit. 2023-08-25]. Dostupné z: <https://www.jta.org/2014/08/05/ny/why-youre-over-there-and-not-back-home-2>

²⁰² Rozhovor se Sárou, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

Sára vzpomínala i na přednášky o dějinách Izraele. Zajímalo mě, jestli se jednalo o moderní, nebo starší dějiny.

Moderní a určitě jako ve stylu „IDF je nejlepší“ a ve stylu jako těžké, ne těžké, to bych řekla blbě, těžké je špatný slovo, ale takový jako hezké propagace Izraele, takové až jako mírně sluníčkové a probírali jsme dost takových těch hrdinů z té moderní historie, jako co udělali a tak, pak jsme třeba měli říct, jací jsou naši osobní hrdinové.²⁰³

V této části narátorka reflektuje nejen to, že historické události jsou líčeny z izraelského pohledu, ale také skutečnost, že hra nemusí být samoučelná, a naopak může od začátku sledovat určitý smysl. Tím může být například zaujmout ty dobrovolnice a dobrovolníky, kteří mají právo návratu a jsou tedy potenciálními branci IDF. Zároveň je opět zajímavé, jak narátorka velmi přesně popisuje očividnou jednostrannost výkladu, aby své vyjádření vzápětí mírnila. Domnívám se, že právě v této chvíli se projeví její myšlenky na hypotetické publikum, kterému jsou její slova určena, a svůj názor tak v průběhu věty upravila, čímž se projevila intersubjektivita jako klíčová vlastnost orálních pramenů.

Narátorka Adina vzpomíná, jak ji večerní přednášky jako náctiletou účastnici inspirovaly k myšlenkám na život v Izraeli a její možné uplatnění v IDF:

Jednotky v armádě v Izraeli se odlišují barvou baretu, takže nám ukazovali, jak vypadají ty barety a popisovali nám rozdíly mezi těma jednotkama. Tehdy mě právě napadlo, jakože možná bych mohla sem přijet a být v armádě. A vím, že tehdy se mi nejvíc líbila jednotka s oranžovým baretem, což (...) je domobrana, „home front“. To znamená, že voni se starají v zásadě o civilisty. A já si pamatuju, že ta madricha nám vyprávěla, že oni choděj taky do škol a učej děti o bezpečnosti, což tehdy, když jsem se starala o děti, tak mě to zajímalo.²⁰⁴

Jelikož Adina se programu účastnila ve věku, kdy člověk zvažuje různé kariérní a životní možnosti, večerní kvíz se snadno proměnil z edukační aktivity v aktivitu rekrutační. Zároveň je zajímavé, jak se možnost vojenské služby u Adiny prolнула s jejími tehdejšími osobními zájmy. Armáda je tedy vnímána nikoliv jako instituce, která má za úkol mladého člověka disciplinovat a jeho či její životní cestu spíše zúžit, ale jako místo, kde může naopak rozvinout svůj potenciál a věnovat se tomu, co ho baví. Zajímavé mi také přijde, že si na nadšení své neteře touto konkrétní přednáškou pamatuje i narátorka Judita:

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

Já si pamatuju jednu přednášku, která byla o struktuře izraelské armády, že to bylo velice zajímavé. Jaké jsou tam jednotky, co dělají. Víím, že Adině se to strašně líbilo, že tehdy chtěla jít (...) do toho pomocného pluku, který zasahuje při katastrofách.²⁰⁵

Jelikož tehdy Judita ještě nebyla občankou Izraele, nadšení neteře z možnosti uplatnění v IDF na ni mohlo působit pozitivně a přispívat k jejímu rozhodnutí zažádat o izraelské občanství.

Narátor Daniel, několikanásobný účastník, projevil ve vzpomínce na večerní kvízy únavu z aktivit, které se na jeho pobytech opakovaly:

Vždycky po večeri je taková debata, buďto nám někdo přednáší, nebo se debatuje, nebo nám zadávají různé úkoly soutěžní, třeba jsou to takové soutěže všelijaké, co vííme o armádě a o Izraeli, je to takový docela pestrý. Samozřejmě, když už tam jste podevátý, tak už je to trochu takový jako omšelý, ale já tomu rozumím, musí se to dělat, no.²⁰⁶

Podobně zkušená narátorka Hana dokonce na večerní program vzpomíná velmi vágně: „Po večeri tam byly různé programy, třeba přednášky o tý armádě, o těch hodnotech. Různě prostě se tam soutěžilo a tak dál.“²⁰⁷ Narátor Eitan zmiňuje situace, ve kterých skupina vůči snahám madrichy o kolektivní zábavu projevila odpor:

Někdy ty aktivity byly zajímavější, někdy míň no. Záleží vždycky taky, jak ta skupina spolupracovala samozřejmě. Protože třeba se stalo párkrát, že když jako nechtěli spolupracovat, tak to ta madricha prostě ukončila, že to nemá smysl, pokračovat.²⁰⁸

Odpor skupiny tedy nevyplýval z nesouhlasu s formou či obsahem programu, ale z nezájmu.

Závěrem kapitoly tedy můžu zhodnotit, že zavádění herních prvků do programu Sar-El se ve vzpomínkách objevovalo poměrně často. Někdy bylo přítomné v reflektované, někdy v nereflektované formě. Zdá se, že herní prvky posílily paměťovou stopu konkrétního zážitku a poskytly záchytný bod v každodennosti na základně, o který se narátorky a narátoři mohli opřít. U účastníků, kteří se Sar-El účastnili opakovaně, ztrácel herní prvek zajímavost. Bez ohledu na věk gamifikaci hodnotili absolventky a absolventi vesměs kladně jako příjemné zpestření programu, přičemž někteří reflektovali také záměr a účel hry z hlediska organizátorek, tedy madrich, respektive IDF.

²⁰⁵ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁰⁶ Rozhovor s Danielem, 19. 5. 2023, vedl Martin Zelinka.

²⁰⁷ Rozhovor s Hanou, 14.4.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁰⁸ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

Obrazy nepřítele a mentalita obležení

Obraz nepřítele je analytická kategorie, jejíž existenci jsem v naracích svých vypravěček a vypravěčů předpokládal vzhledem k tomu, že se rozhodli pro dobrovolnictví v armádě, a nikoliv například na farmě nebo ve volnočasovém klubu. Kapitulu chci uvést metodologickou poznámkou, že otázky směřované právě k obrazu nepřítele jsem úmyslně nekladl hned zpočátku rozhovorů. Očekával jsem, že narátorky a narátoři, kteří nemají s orálně-historickými projekty zkušenosti, budou nervózní už z té skutečnosti, že poskytují nahrávaný rozhovor. Proto jsem otázky ohledně nepřítele, které jsou z povahy kontroverzní a nepříjemné, nechával na později. Ne všechny úryvky z rozhovorů, které v této části práce zmiňuji, jsou odpověďmi na přímo či nepřímo položenou otázku na nepřítele. Obraz nepřítele se totiž čas od času objevil v naracích, které se původně týkaly jiného tématu. V této kapitole jsem také učinil výjimku a cituji i sebe jako tazatele, aby byla patrná dynamika rozhovoru a metodická obtížnost vedení části rozhovoru, která se zabývá eticky kontroverzním tématem.

Jak jsem již zmínil výše, narátorka Hana například obecně neprojevovala velké nadšení z armádního prostředí a podobně nejevila emoční zaujetí ani při mých otázkách na potenciálního nepřítele. Z následující pasáže je patrná komplikovaná povaha této části našeho rozhovoru.

Tazatel: „No, možná ještě k té armádě, jestli jako myslíte, protože jste vlastně byla nějakým způsobem její součástí, tak má ta izraelská armáda dnes jako spíš funkci ve smyslu obrany vůči těm okolním státům, nebo ve smyslu v rámci nějakého izraelsko-palestinského konfliktu s Hamásem, nebo právě jako na Západním břehu?“

Hana: „Spíš to druhý.“

Tazatel: „Je to teda vlastně nutný spíš z důvodu nějak jako tady té situace?“

Hana: „Ale nedovedu to posoudit, nejsem odborník.“²⁰⁹

Z úryvku rozhovoru jde vidět, že téma není obtížné jen pro narátorku, ale taky pro mě jako tazatele, což je patrné z těžkopádně formulovaných a návodných otázek. Možná i kvůli tomu se mi nepovedlo více porozumět tomu, proč si Hana vybrala pro dobrovolnictví armádu, a to dokonce opakovaně.

U dalších už byl obraz nepřítele mnohem plastičtější, narátor Daniel si například vzpomněl na ukázkou nácivku bojové akce, kterému přihlížel.

„(..) v té vesnici, která byla uměle vytvořená právě s téma dírama ve zdech a vybitejma okna, prostě dokonale to simulovalo nějakou

²⁰⁹ Rozhovor s Hanou, 26.5.2023, vedl Martin Zelinka.

takovou vesnici po přepadu nějaký těžký techniky a pěchoty, no a tam nám předvedli takovou, no, takový simulovaný střetnutí s teroristama. Já říkám s Palestincema, prostě s Palestincema. No, a to bylo velmi zajímavý. (..) bylo to někde úplně mimo jakoukoliv aglomeraci, nějakou civilizaci, někde prakticky na zelený louce, teda na písku, dalo by se říct, no. Tak to bylo hodně zajímavý (..) No, tak to se nám líbilo, tak v uvozovkách líbilo, když jde o boj, tak není to, aby se co líbilo.“

Tazatel: „(..) to nebyla jako nějaká opuštěná třeba arabská vesnice, ale vyloženě jako vybudovaná uměle?“

Daniel: „Od A až do Z umělá, včetně vystavený mešity, čili to bylo sakum prásk, taková typická, možná palestinská vesnice.“²¹⁰

Palestinci jsou prostřednictvím popisu nácvičku protipovstaleckého boje označeni jako nepřátelé. Díky přítomnosti mešity jsou také ztotožnění s islámem. Palestinci v naraci nevystupují pouze jako nepřátelé, ale jako *teroristé*, tedy nikoliv jako vojáci účastníci se konfliktu na druhé straně, ale jako zločinci. Takové normativní označení nepřítele Holmes považuje za jeden z důležitých prvků v procesu vytváření abstraktního obrazu nepřítele, který je součástí vojenského výcviku a umožňuje vojákovi účastnit se boje proti takto dehumanizovanému nepříteli.²¹¹ Nepravidelné oddíly s nejasným právním statutem jsou také historicky vystaveny tvrdšímu zacházení, než příslušníci regulérní armády.²¹² Zároveň zde opět vidíme příklad toho, že narátor si uvědomuje přítomnost tazatele a potenciálního publika, když své vyjádření koriguje a původní výraz „líbilo“ zmírní na „v uvozovkách líbilo“, protože reflektuje, že boj, zejména ten protipovstalecký, je vždy kontroverzní, a přestože na místě jistě cítil nadšení z přítomnosti na takovéto akci, při přenosu této zkušenosti během vyprávění raději zasadil celou věc do etického rámce prohlášením, že boj se nemůže líbit. Samotný zážitek však pro něj byl nepochybně fascinující, jak sám vyjádřil slovy:

„Předvedli nácvik a jak útočej a ty povely a ty komunikace, taková ta neverbální no, to bylo zajímavý, jak vnikají do těch děr, do těch domů. Vypadalo to velmi dramaticky, včetně nějakých oslepovacích granátů a barevných kouřů. Pro člověka, který to nezažil, což nás tam byla určitě většina, ne-li všichni, tak to působilo velmi dramaticky.“²¹³

Proč měl tedy narátor potřebu doplnit, že boj se nemůže líbit? Zde se pohybují na interpretační rovině, která je vždy do jisté míry spekulativní, ale chci se zde opět zaměřit na povahu orálních pramenů. Během vyprávění se narátor snaží přiblížit tazateli svůj zážitek a činí tak většinou pouze za pomoci slov. Zatímco během skutečného zážitku na narátora působily vjemy různé povahy – hluk výbuchů a výstřelů, pachový vjem dýmu, možná také

²¹⁰ Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.

²¹¹ HOLMES, R. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*, s. 316.

²¹² Tamtéž, s. 336-337.

²¹³ Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.

horko – které vytvářely jeho celkový dojem ze situace, tedy zmíněnou fascinaci. Na mě v roli posluchače dopadají pouze narátorova slova a těmi nelze fascinace tak jednoduše dosáhnout. Proto narátor může sáhnout po zdůvodňování a vysvětlování, jehož účelem je propojit vzdálenou vzpomínku s přítomným okamžikem vyprávění a vysvětlit své tehdejší chování či pocity.

Co se týká nepřímého pojmenování Palestinců jako nepřítelů, objevilo se například u Judity, která v rámci služby dostala za úkol organizaci různých map, jak jsem již zmínil výše: „Nechtěli nám říct, čeho to jsou mapy. Byly to vojenské mapy, ale já si myslím, že to byly různé arabské vesnice na Západním břehu (..)“²¹⁴ Nepřímé pojmenování může probíhat také zprostředkovaně přes vyprávění příběhů dalších lidí, u kterých sám narátor nebyl, ale přesto mu utkvěly v paměti. Narátorka Ráchel, která v Izraeli nějakou dobu žila a měla také izraelského partnera, například zaznamenala tento příběh: „(..) on (partner, moje pozn.) přesně dostal nějaký území, jakože část pouště, a to musel chránit. (..) on mi o tom říkal, že třeba žil prostě v nějaký maringotce nebo v něčem takovém, jo, a byl tam.“²¹⁵ Na příběhu je nápadné, že se nedozvídáme, před kým území chránil, jestli se nacházelo na mezinárodně uznaném teritoriu Izraele, nebo na Západním břehu, a jaké aktivity se skrývají pod vyjádřením „byl tam“. Nepřítel tak v naraci chybí a v abstraktnější rovině je jím spíše vojenský život sám a osamělá služba v odlehlé lokalitě. Přesně je už nepřítel označen v dalším příběhu, který narátorka slyšela od kamarádky:

Ráchel: „Kamarádka mi vykládala, to byla holka a ta mně taky říkala, že třeba měla jakože zkušenosti s Palestinci, že třeba normálně oni tam právě hlídali nějaké území a oni tam třeba do té pouště vodili nemocné děti a vodili je tam jakože umřít. Jo a...“

Tazatel: „Ti Palestinci?“

Ráchel: „Hm, ti Palestinci a oni prostě ti vojáci jako je tam třeba našli jako mrtvý, nebo prostě to. A oni pak z toho udělali kauzu, že jako ‚vy jste je zabili‘.“²¹⁶

Tady už se dozvídáme, že nepřítelem jsou Palestinci, a to nepřítelem velmi zákeřným. Nabývají dehumanizované podoby bytostí, které jsou schopny v boji proti Izraeli obětovat vlastní děti, což je z hlediska evropské kultury důkaz barbarství a civilizační méněcennosti. Podle Holmese je toto opět typické pro vytváření obrazu nepřítelů, který bojuje bez jakýchkoliv omezení, a je proti němu proto možné použít jakkoliv extrémní metody.²¹⁷

Svébytným narativem týkajícím se obrazu nepřítelů, který se v případě Státu Izrael a vyprávění o jeho moderních dějinách zmiňuje, je

²¹⁴ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

²¹⁵ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ HOLMES, R. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*, s. 321

mentalita obležení (*siege mentality*). Jako mentalitu obležení můžeme označit situaci, kdy značná část nějaké skupiny sdílí přesvědčení, že zbytek světa má vůči ní negativní postoje a záměry. Jedná se tedy o skupinovou charakteristiku, která se u jedinců (příslušníků skupiny) může projevit různými konkrétními názory.²¹⁸ Tato mentalita není specifická pouze pro Izraelce či Židy obecně, ale objevuje se u řady etnik, národů, ras či náboženských společenství v různých fázích jejich historie. Mezi historické příčiny související s tím, proč se mentalita obležení projevuje u Židů, řadí Bar-Tal a Antebi řadu diskriminačních opatření namířených proti Židům již v době římské nadvlády, stejně jako evropského středověku, raného novověku a v neposlední řadě i modernity, kdy antisemitské tendence vyvrcholily ve formě holokaustu.²¹⁹ Moderní izraelská mentalita obležení je dle politologů Sheffera a Baraka definována přesvědčením, že Izrael čelí neustálé existenční hrozbě ze strany svých arabských sousedů a zejména Palestinců. Historicky tento stav vychází ze skutečnosti, že již po první izraelsko-arabské válce uzavřel Izrael s okolními státy pouze příměří (a například v případě Iráku nedošlo ani k tomu) a následovaly desítky let dalších, někdy více a někdy méně intenzivních střetů a otevřeně vyjadřovaného nepřátelství.²²⁰

Mentalita obležení se může zaměřit na různé roviny, například vojenskou (obklíčení nepřátelskými ozbrojenými silami), etnickou (obklopení Araby) nebo kulturní (obklopení islámem). Některé narátorky a narátoři hovoří o Izraeli při představě této země jako o součásti euroatlantického prostoru nebo tzv. judeo-křesťanské kultury a jako o výspě naší civilizace nebo její předsunuté pevnosti. Zcela otevřeně to zaznívá například v naraci Sáry:

Tak to já vnímám jako pořád za mě, nebo jako samozřejmě ona ta mezinárodní situace se různě vyvíjí, ale za mě to určitě, že je to taková, bohužel, když to tak řeknu, tak je to jako taková první nárazníková zóna jako ten Izrael, který v uvozovkách tak trochu chrání Evropu.²²¹

²¹⁸ BAR-TAL, Daniel a ANTEBI, Dikla. Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality. *Political psychology*. 1992, 13(4), s. 633-645, zejména s. 633-634. [cit. 2024-01-30] ISSN 0162-895X. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3791494>.

²¹⁹ Autoři studie zároveň upozorňují, že míra projevující se mentality obležení se významně liší mezi různými skupinami v izraelské společnosti. Popisují například její korelaci s mírou zbožnosti nebo tzv. „jestřábím“ postojem v izraelsko-arabském konfliktu. Mentalita obležení také variuje v čase a reaguje na mezinárodněpolitické události, jako například šestidenní válku nebo odsouzení sionismu jako formy rasismu v OSN. BAR-TAL, D. a ANTEBI, D. Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality, s. 634-635.

²²⁰ SHEFFER, Gabriel, BARAK, Oren. *Israel's Security Network: A Theoretical and Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press, 2013, s. 36-37. ISBN 978-1107034686.

²²¹ Rozhovor se Sárou, 8.6.2023, vedl Martin Zelinka.

S narátorem Eitanem jsme na mentalitu obležení narazili při rozhovoru o významu základní vojenské služby v Izraeli:

Takže to podle mýho je jako důvod, proč voni to maj. Protože těch Arabů, co je chtěli zničit, je x-násobně víc, že jo? A Izrael má nějakých deset milionů, necelej osm milionů, jestli se nepletu, tak to zas není tolik a potřebujou mít tu připravenou společnost (...) ²²²

Ještě přímějí se vyjadřuje narátor Daniel, když odpovídá na mou spekulativní otázku, kdo je nepřitelem IDF a jestli se domnívá, že zůstane v Izraeli zachovaná povinná vojenská služba: „Tam musí zůstat, protože jakýkoliv ústupek by byl smrtící pro Stát Izrael. (...) To je strašná situace, přitom ta země je obklopená tou, to nechci vyslovit, abych neurazil – tou hrůzou arabskou, tak musí být obranyschopní.“ ²²³ Pro kontext považuji za zajímavé zmínit, že i v této naraci se objevují ultraortodoxní komunity jako svého druhu vnitřní oponent, který sekulárním Izraelcům stěžuje boj s arabským nepřitelem svou pasivitou: „S těma ultraortodoxníma, který nejdou do armády, to je strašná situace, to oslabuje tu zemi, oslabuje to tu armádu.“ ²²⁴ Obležení se stává o to intenzivnějším, protože se stát nemůže spolehnout ani na všechny své židovské obyvatele. Mentalita obležení se projevila i v naraci Ariela, kterou podával jako názor zaznívající od Izraelců:

Oni to často vnímají tak, že vlastně téměř všichni kolem nich jsou jako nepřátelé a že jako spoléhají sami na sebe a strašně je potěší, když vidí, že prostě tam někdo jako z Český republiky, tak jako podporuje ten jejich stát. ²²⁵

Obležení tak není pouze tíživou situací pro Izrael, ale je také příležitostí pro skutečné přátele, aby projevili svou podporu. Čeští narátoři a narátorky svým postojem k mentalitě obležení přebírají spíše postoje tzv. „jestřábů“, tedy Izraelců zastávajících tvrdší pozice v izraelsko-palestinském konfliktu. Zároveň se tak ocitají v této věci blízko konzervativnější a nábožensky zaměřené části izraelské společnosti, ačkoliv se vědomě s touto skupinou neidentifikují, zejména ultraortodoxní komunity někteří dokonce odsuzují za jejich neochotu podílet se na obraně země.

V této kapitole jsem poodhalil složitost vnímání obrazu nepřitele izraelské společnosti a to, jak různí jednotlivci interpretují tento koncept v závislosti na svých zkušenostech a kontextu. Obecně se dá říct, že většina narátorů a narátorek se k tématu vyjadřovala rezervovaně. Plastický a konkrétní pohled na nepřitele se objevil ve chvíli, kdy byl odpovědí na jinou otázku, případně narátor tento názor ilustroval příběhem někoho jiného

²²² Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

²²³ Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.

nebo jej rámoval jako názor izraelského vojáka, se kterým mluvil. Častěji se objevil také koncept mentality obležení, která se projevila u narátorek a narátorů různého věku i vzdělání.

5. INTERPRETAČNÍ ČÁST – HISTORICKÁ SUBJEKTIVITA DOBROVOLNIC A DOBROVOLNÍKŮ V PROGRAMU SAR-EL

Důležitou rovinou mojí práce je zabývání se historickou subjektivitou narátorek a narátorů. Jak jsem zmínil v úvodní metodologické kapitole, podle Lynn Abram jsou hlavními pilíři subjektivity myšlenkový svět a vzpomínky narátorů, Luisa Passerini ji zase definuje jako vnímání sebe sama. Zároveň platí, že subjektivita není něco pevně ukotveného a neměnného, protože člověk a jeho osobnost se nevyvíjí ve vakuu, ale naopak v interakci s prostředím, které je také proměnlivé. Proto se při pátrání po subjektivitě často zabývám tím, jakým vztahem je v dané situaci ovlivněna či utvářena. Jiným pojmem, který je taktéž využíván v historiografii jako analytická kategorie, je identita. Ta jako pojem prošla poměrně složitým vývojem od kolektivně-sociálních kategorií typu třídy či konfese až po poststrukturalistický konstruktivistický přístup, podle nějž je identita proměnlivá, nestabilní a silně ovlivněná diskurzem, tedy způsobem užívání jazyka. Některé badatelky a badatelé hovoří dokonce o komunikativních či narativních identitách, které jsou konstruovány až v konkrétní komunikační situaci.²²⁶ Pokud bychom identitu vnímali takto, rozdíl mezi ní a subjektivitou by v podstatě zmizel. V rámci dnešního pohledu se také na identitu nahlíží jako na mnohovrstevnatou a komplexní záležitost (tzv. *patchwork* či *multiple identity*). Člověk se tedy může vnímat zároveň jako příslušník určitého etnika, genderu, třídy, konfese a podobně.²²⁷ Ve své práci hovořím o historické subjektivitě tehdy, pokud popisuji myšlenkový svět a vnímání sebe sama v případě narátorů a narátorek, zatímco pojem identita používám ve strukturalistickém smyslu pro kolektivní kategorie typu náboženského vyznání, národnosti a podobně.

Vyprávění o rodinné historii a jejich vztah k subjektivitě

Díky příběhům vztahujícím se k rodinné minulosti můžeme poodhalit část narátorovy historické subjektivity. Jak píší autorky a autoři v klasické publikaci zabývající se rodinnou pamětí *Můj děda nebyl nácek*, rodinná paměť nepředstavuje ucelený a přesně předávaný soubor faktů, ale skládá se z „komunikativního zpřítomnění epizod“. Zpřítomnění rodinné minulosti prostřednictvím vyprávění pak buduje společné vědomí rodiny jako specifické skupiny, přičemž minulé události mohou nabývat nových

²²⁶ ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. Identita/alterita. In: ŠTORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 233-243. ISBN 978-80-87271-87-2.

²²⁷ HORSKÝ, Jan. Historický aktér. In: ŠTORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 95-101. ISBN 978-80-87271-87-2.

významů zejména díky mezigeneračnímu přenosu.²²⁸ Zajímavým příkladem toho, jak může být subjektivita utvářena interakcí rodinné paměti s okolím, je příběh narátorky Adiny. Ta popisuje svou zkušenost s reakcí školního prostředí na to, že je Židovka:

A na tý základní škole jsem dvěma nejbližším kamarádům řekla, že jsem Židovka a že jdu na židovskou školu. Druhej den jsem přišla na poslední den a většina školy už to věděla (smích). Přišla za mnou učitelka dějepisu, vzala si mě stranou a říkala „Proč tady šíříš lži?“ A já nechápu, že jo, mně je třináct, jsem celá zmatená. A učitelka historie mi řekla, že Židi už nejsou. Židi umřeli za války. A já jsem si chvilku říkala, tak asi nejsem Židovka v tom případě.²²⁹

V narátorčině vyprávění se střetává subjektivita aktérky jako člověka se židovským původem a zažitý společenský narativ, že Židé v českých zemích byli vyvražděni v průběhu holokaustu. Zjištění, že v Česku stále židovská komunita žije, organizuje se a vyvíjí, pak může být pro řadu lidí překvapující. Konkrétně v této naraci je vypravěčkou zdůrazněna absurdita takové neznalosti ze strany učitelky dějepisu.

Také další narátorky a narátoři hlásící se ke svým židovským kořenům mi vyprávěli zajímavé příběhy týkající se jejich rodinné historie, ve kterých je zakotvena jejich historická subjektivita. Narátorka Judita říká:

(..) moji příbuzní z Izraele (...) mají informace, že v 18. století, koncem 18. století, Marie Terezie, když vyhnala Židy z Prahy, tak naše rodina odešla do Libně, což ještě tehdy nebyla součást Prahy. Pak už se nevrátili, když Marie Terezie zase povolila Židům se vrátit, už se nevrátili. Tam pak žili, pak jich část odešla do Písku a část do Izraele. Teda strýček odešel do Izraele, který tady založil rodinu. Prastrýček. V roce '24. (...) naši předci byli vlastně koheni, nebo jedna linie byli koheni, to znamená potomci těch kněží z jeruzalémského chrámu, ale ta linie vlastně nepokračuje až doteďka. Nepokračuje proč, protože to se dědí po otci a ten poslední kohen, který byl asi čtyři, pět generací zpátky přede mnou, mám pocit na přelomu 19. a 20. století, tak měl jenom dceru a ta dcera si vzala někoho, kdo nebyl kohen. Takže vlastně jako by to skončilo.²³⁰

Narátorka odkazuje na vyhnání Židů z Prahy, které nařídila habsburská panovnice Marie Terezie 18. prosince 1744. Učinila tak navzdory radám svého okolí, protože byla přesvědčená, že Židé představují bezpečnostní hrozbu pro monarchii. V důsledku tohoto rozhodnutí muselo Prahu opustit

²²⁸ WELZER, Harald, MOLLER Sabine a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010, s. 17-19. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

²²⁹ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

²³⁰ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

více než 15 000 Židů (mužů, žen i dětí), přičemž po cestě se část z nich ukryla v Libni, kterou zmiňuje narátorka, a dalších městech a vesnicích v okolí Prahy.²³¹ Že se narátorka odkazuje právě k tomuto příběhu považuji za velmi zajímavé, protože ostatní narátoři a narátorky se ohledně svých židovských předků odkazovali nejvíce dvě generace zpět, a nikoliv až k událostem ranného novověku. To může být dáno jak narátorčinou nadstandardní znalostí historie, tak silným symbolickým významem této události. Drakonické protizidovské opatření Marie Terezie se vymykallo i v rámci různých přetrvávajících dobových forem diskriminace Židů napříč Evropou. Paušální vypovězení Židů již v polovině 18. století nebylo běžné, k poslednímu předchozímu vyhnání Židů z Prahy došlo za panování Ferdinanda I. roku 1557. Již v době vydání dekretu byl tento příkaz kritizován jako krutý i s ohledem na to, že k realizaci vyhnání došlo ve velkých mrazech v lednu a únoru 1745.²³² Příběh nese i silné symbolické poselství, že židovská komunita si nikdy nemůže být jistá svým osudem, protože pohroma může přijít zcela nečekaně i po mnoha letech zdánlivého klidu a může nabývat velmi kruté podoby. Tuto interpretaci podporuje i vyjádření Juditiny neteře Adiny, že podobný závěr je častým námětem v židovské historii i náboženství:

A to není ani o tom, že jsme přežili holokaust, ale... (..) velká část judaismu je založená na tom, že my (důrazně) jsme todle všechno (míněny různé útrapy, moje. pozn.) přežili. Hodně židovských svátků v zásadě oslavuje nebo připomíná, že tohle se událo a oslavuje, že jsme přežili ne jenom holokaust.²³³

Ve vyprávění o kořenech své rodiny zmínila Judita také vzdáleného příbuzného, který se narodil v Čechách a ve 20. letech minulého století emigroval do britské mandátní Palestiny, kde se živil jako stavitel. Judita svého prastrýce ještě stihla osobně poznat, když začátkem 90. let přicestovala do Izraele. O kontaktu s izraelskou částí své rodiny říká:

(..) moje babička, než umřela, tak ona s ním (prastrýcem, moje pozn.) byla v kontaktu. Psali si. My jsme dostali pak kopie celé řady dopisů, z nichž, což je zajímavé, je část německy a část česky, protože oni mluvili oběma jazyky a za války tedy používali němčinu a potom po válce používali češtinu. Kvůli těm, jak se říká, cenzorům, protože ty nacistický, nacističtí cenzoři vlastně to chtěli přečíst jo, takže to muselo být jazykem, který oni přečtou. Občas tam i zaškrtali nějakou pasáž a potom vlastně po válce, nevím, jestli to také ještě cenzurovali. Asi leda až po

²³¹ MILLER, Michael L. Absolutismus a kontrola: Židé v Českých zemích v 18. století, s. 82-83. In: ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. *Židé v českých zemích*. NLN, 2022, s. 73-101. ISBN 978-80-7422-815-5.

²³² Tamtéž, s. 80.

²³³ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

komunistickém převratu možná, že pak zase byla cenzura po čtyřicátém osmém.²³⁴

V tomto vyprávění narátorka odkrývá starší kulturní vrstvu, konkrétně česko-německou jazykovou identitu řady židovských rodin. Dvojjazyčnost byla v předválečných českých zemích běžným jevem obecně a mezi Židy byla ještě obvyklejší, takže například lidé židovského původu často vyučovali češtinu na německých středních školách.²³⁵ Německý prvek, který je v mnoha jiných naracích mých vypravěček a vypravěčů předkládán jako protipól židovského, je i zde narátorkou prezentován jako něco, co musí být v příběhu zdůvodněno potřebou zvenčí, tedy tlakem německých cenzorů. Judita nicméně narozdíl od jiných narátorek a narátorů sama bez mého přímého dotazu reflektuje dvojjazyčnost svých příbuzných. Dochází zde tak k zajímavému obratu, kdy německá jazyková identita je ve všech spontánních vyprávěních, která jsem sesbíral, reprezentována pouze touto zmínkou.²³⁶ Naopak židovsko-německé nepřátelství jako polární vztah, respektive německá diskriminace namířená proti Židům vrcholící jejich genocidou, je reprezentována v mnoha vyprávěních. Příběh Juditina prastrýce a rodinného shledání po Sametové revoluci je nejen popisem historie jedné rodiny, ale i symbolickým příběhem diaspory v Česku, která byla v době socialistického Československa izolována od svých izraelských příbuzných. O této izolaci mluví Judita následovně: „(..) protože za komunistů to absolutně nešlo. My jsme ani nemohli mluvit vo tom, že máme v Izraeli příbuzný. Neměli jsme s nimi ani kontakt, neměli jsme na ně ani adresu. Tu jsme vlastně získali až po revoluci.“²³⁷ Zajímavé je, že čistě v ohledu možnosti písemné korespondence s izraelskými příbuznými z vyprávění vychází období nacistické okupace českých zemí jako benevolentnější než období komunistické vlády. Zároveň se mi nepodařilo ověřit, zda byl korespondenční styk mezi britským mandátním územím Palestiny a protektorátem možný a z jakého období pochází narátorkou zmíněná korespondence. Po německé invazi do Polska a vypuknutí války mezi Británií a Německem to nepovažuji za pravděpodobné. Otázka je, z jakého období ona cenzurovaná korespondence mohla pocházet. Teoreticky to mohlo být mezi 15. březnem 1939 a 1. zářím 1939 a předmětem mohla být i možnost emigrace do Palestiny. Tím by šlo vysvětlit ony cenzorské zásahy. Pokud korespondence pocházela z dřívějšího období, tak by šlo dopisování v němčině vysvětlit prostou dvojjazyčností rodiny, kdy němčinu obě strany korespondence přirozeně volily jako univerzálně srozumitelný jazyk. To, že komunikace po válce probíhala v češtině, jde nazírat i z výše zmíněného

²³⁴ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

²³⁵ ČAPKOVÁ, K. *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*, s. 14.

²³⁶ Dvojjazyčnost své rodiny zmínil také narátor Eitan, viz dále, ale až na můj přímý dotaz.

²³⁷ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

dobového kontextu, kdy poválečná situace německy mluvících Židů v Československu byla tristní a používání němčiny mohlo vést k jejich diskriminaci.

U dalších narátorek a narátorů nebyly přítomné tak dobře strukturované rodinné příběhy týkající se jejich židovského původu, které by se odvolávaly na konkrétní události. Přesto se na svou židovskou identitu odkazovali i jiní, jako například Ester:

(..) vyrůstala jsem s tím (vědomím židovského původu, moje pozn.) od malička, protože je lepší to vědět od dětství, když samozřejmě ví to všichni kolem vás (..) a je to dobře vědět, že aspoň víte, jak se k tomu máte postavit.²³⁸

Při dotazu na komplikace spojené s židovským původem v době komunismu se Ester zmínila o nemožnosti důstojně připomínat židovské oběti holokaustu jako specifickou skupinu (viz dále). Jako určitý akt zadostiučinění zmínila umístění pamětní tabulky na budovu školy v dnešní Merhautově ulici v Brně:

Měla jsem to neobyčejné štěstí, celá naše rodina, že vlastně u tohoto aktu (osazení pamětní tabulky, moje pozn.) byl všemi milovaný rabín Richard Feder v roce '65 a sázel u toho dva stromky. Tak je to takové, že po letech jsem se dostala k tomu, že vlastně Židovský národní fond, především v dnešní době zalesňuje Izrael a máme v Izraeli už několik lesů, jako Český les v poušti Negev a obnovený Masarykův les nahoře v Galileji.²³⁹

Podobně jako u Judity, v jejímž příběhu o izolaci se vyskytuje šťastný konec v podobě shledání české a izraelské části rodiny, také u Ester vidíme narativní strukturu, která vypovídá o renezanci české židovské komunity. První záblesk naděje se v příběhu objevuje v 60. letech a má podobu jednak osazení budovy pamětní tabulkou, jednak vysazení dvou stromů. Vrcholem příběhu jsou zalesňovací aktivity, kterým se po revoluci začaly věnovat české pobočky mezinárodních židovských institucí, pro něž Ester krátkou dobu pracovala. Důležitá je i postava Richarda Federa, významného českého rabína, který se narodil roku 1875. V průběhu života vystudoval filozofii, z níž získal doktorát na Vídeňské univerzitě. Před druhou světovou válkou zastával funkci rabína v Kolíně, za okupace byl roku 1942 deportován do Terezína, kde zahynula jeho žena. Jeho děti se svými rodinami pak byly zavražděny ve vyhlazovacích táborech. Po válce se na nějaký čas opět stal rabínem v Kolíně, ale již v roce 1953 byl jmenován rabínem pro Moravu a

²³⁸ Rozhovor s Ester, 7.3.2022, vedl Martin Zelinka.

²³⁹ Tamtéž.

Slezsko a v roce 1960 se stal dokonce zemským rabínem.²⁴⁰ Čapková dále uvádí, že rabín Feder, spolu s předcházejícím zemským rabínem Sichrem, byli osobnosti uznávané i mimo okruh židovské komunity a mnoho lidí na ně vzpomíná s obdivem, láskou a úctou, zejména však Židé z poválečné generace. Zajímavé je, že narátorkou použitý termín „všemi milovaný“ se objevuje i v básni, kterou Čapková slyšela od jedné z narátorek v rámci svého výzkumu.²⁴¹ Tento termín se objevuje také ve vzpomínkovém článku Českého rozhlasu při příležitosti 40. výročí úmrtí rabína Federa, takže se zdá, že jde o velmi hluboce uložený způsob vyjádření úcty tomuto člověku, který sedimentoval v kolektivní paměti židovské komunity v Čechách a na Moravě.²⁴² Ve druhém rozhovoru jsem se na rabína Federa ještě jednou zeptal a Ester mi k jeho osobě sdělila: „Byl to vznešený pán – s úžasným charismatem a bohužel několik let poté už zemřel. Byl velmi starý a to, co zažil a tak. Ale ta vzpomínka prostě dodneška je ve mně.“²⁴³ Vzpomínka na konkrétní charismatickou osobnost je tak pro narátorku klíčovým momentem ve vzpomínání na úrovni kolektivní/komunitní vrstvy času dle Portelliho kategorizace. S podobně silnou personifikací dějin jsme se setkali u narátora Daniela při vzpomínce na generála Aharona Davidiho.

Narátorka Ráchel při vyprávění o svém rodinném původu zmínila, že židovství je z hlediska etnicity jedna z mnoha identit, ke kterým by se mohla hlásit:

Moje židovské kořeny jsou ze strany mojí mamky a jakoby takovej ten poslední, dejme tomu pravej Žid, tak to byl (smích) můj praděda (...) já mám vlastně tu rodinu takovou strašně rozmanitou, že dejme tomu každý můj děda a každá moje babička vlastně byli nějaké jiné národnosti nebo z nějaké jiné země. Takže to, že se tam objevují právě ti Židé, tak to je asi jenom takový jakože střípek toho všeho.²⁴⁴

Mozaiková identita tak zde kromě své vertikální podoby (etnicita, gender, třída a podobně) nabývá ještě horizontálního rozměru, kdy v rámci narátorky etnicity existuje také řada možností, ke kterým by se mohla přihlásit.²⁴⁵ Zajímalo mě, jestli narátorka zná nějaké detaily ze života zmíněného pradědečka.

²⁴⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina. Periferie a centrum: Židé v Českých zemích od roku 1945 do současnosti, s. 320-321.

²⁴¹ Tamtéž, s. 321-322.

²⁴² ŠALOM ALEJCHEM (REDAKCE POŘADU). Vzpomínka na oblíbeného českého rabína Richarda Federa. In: *iRozhlas.cz* [online]. 7. 10. 2010. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/vzpominka-na-oblibeneho-ceskeho-rabina-richarda-federa-8009404>

²⁴³ Rozhovor s Ester, 5.4.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁴⁴ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁴⁵ Na tomto příkladu lze demonstrovat, jak pracují s pojmy identita a subjektivita. Kolektivní identita předků, zde konkrétně národnost, je pro narátorku daná a také ona s ní v rámci narace pracuje jako s daností. Zároveň reflektuje, že její subjektivita je proměnlivá a volitelná a závisí na okolnostech, ke kterým z identit se bude v konkrétní situaci vztahovat.

Já vím, že právě v naší rodině to bylo takové stigma, protože oni konvertovali ke křesťanství, takže nás se nějak jakoby, jak to říct jednoduše, no prostě, ten můj děda byl z takové, dejme tomu jako taky bohatší rodiny. Oni měli obchodní dům, ale pak se tam staly nějaké rodinné tragédie a na základě toho ta rodina dejme tomu přišla o to jmění a vlastně ten můj děda se stal sirotkem už jako v poměrně dětském věku (...) já jsem to zkoumala, třeba tak on už pak byl pokřtěnej. Takže tím, jak byl třeba vychovávaný i v jiné rodině a takhle, tak se nás vůbec nedotklo nějaké šoa, (..), že bysme měli jako nějakou minulost v koncentráku nebo takhle. Takže a na základě toho, tím jako že on byl sirotek, tak vlastně to bylo takový tajemství no, v té rodině.²⁴⁶

Z vyprávění se dozvídáme několik důležitých věcí. Zaprvé, narátorka se o svou rodinnou minulost aktivně zajímala. Zadruhé, naznačuje jeden z možných zdrojů svého komplikovaného a do určité míry vzdálenějšího a ironičtějšího postoje k židovství, když mluví o křtu svého židovského dědečka jako o rodinném tajemství. Zatřetí, mluví o šoa a koncentračních táborech jako o něčem, co se její rodiny přímo nedotklo. To vše dohromady může vysvětlovat větší odstup narátorky od židovství, protože prožitek holokaustu v rodině je pro mnoho Židů jedním ze silných legitimizačních momentů (viz následující kapitola) jejich původu.

Narátor Eitan už vyprávění o rodině rovnou propojuje se svým zájmem o Izrael, když na mou otázku, zda ví o nějakých židovských předcích, odpovídá: „Ano, to byl jako jeden z důvodů, proč jsem se začal zajímat o Izrael. To bylo kvůli tomu, že moje babička z otcovy strany, tak ta byla napůl Židovka.“²⁴⁷ Později k babiččině identitě ještě dodává: „Ani nebyla praktikující židovka. To její rodiče byli nějakým způsobem asi praktikující, ale to už bych trošku motal, ale ani ona nebyla praktikující židovka, jenom to měla v rodném listě.“²⁴⁸ Narátor tak konstruuje svou subjektivitu na základě rodinné historie, u níž si je vědom určité míry nejistoty. Na tom není nic zvláštního, vezmeme-li v úvahu, že v případě tradované rodinné paměti s mnohoznačností a nejistotou pracují také sami nátoři, kteří o prožitých událostech vypráví.²⁴⁹ Mladší generace tuto nejistotu a mnohoznačnost naopak mohou vnímat kladně, protože jim umožňuje přidávat rodinným příběhům nové významy, které se ve vyprávění původních mluvčích nevyskytovaly.²⁵⁰

Historická subjektivita narátorek a narátorů spojená se židovským původem nabývá různých a rozmanitých forem. Pokud hodnotíme

²⁴⁶ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁴⁷ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ WELZER, H., MOLLER, S. a TSCHUGGNALL, K.. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*, s. 37-38.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 45-47.

subjektivitu ukotvenou v příbězích, tak vidíme, že sice vychází z židovství jako etnicko-náboženské identity předků, ale je také formována interakcí s okolím, které v příběhu vystupuje jako v lepším případě nedůvěřivé (vyprávění Adiny), v horším jako nepřátelské (vyprávění Ester a Judity týkající se jejich dospívání za komunismu). Co se týká vrstev času dle Portelliho, nejčastěji se vyprávění pohybovala na kolektivní/komunitní úrovni, přičemž komunitou byla sama rodina. Zejména u mladších narátorů a narátorek chyběla osobní rovina, protože historické události a epochy, které popisovali, sami nezažili. Typickou narativní strukturou bylo, jak na rodiny narátorek a narátorů dopadaly velké historické události typu holokaustu, vyhnání Židů z Prahy za panování Marie Terezie nebo diskriminace židovské komunity a lidí s židovským původem za komunismu.

Němci, (ne)přátelé Židů

Motivem, na který jsem opakovaně narážel, bylo zvláštní postavení Němců a německví ve vztahu k Židům a židovství. Jako paradoxní vylíčil přátelský vztah mezi svou židovskou babičkou a jejím německým kamarádem narátor Eitan:

Její nejlepší kamarád byl paradoxně Němec a nebyl vůbec jakoby nacista, ale jelikož mu prostě nedali na výběr, tak musel a byl řidič tanku a byl jedinej člověk, co se s ní v Deštný jakoby ještě bavil a to byl ten paradox, že vona nosila tu židovskou hvězdu a bavil se s ní řidič tanku.²⁵¹

Postava Němce je zajímavá ve dvou ohledech. Zaprvé, není nacista, což narátor považuje za žádoucí zdůraznit spojením „nebyl vůbec nacista“, čímž rozporuje archetyp Němce jako nacisty. Zadruhé, pokračování přátelského chování ze strany Němce vůči Eitanově babičce odpovídá velmi starému narativnímu typu známému už z Bible v podobě vyprávění o dobrém Samařanovi.²⁵² Tento narativ spočívá v morálním ponaučení, které archetypálně negativní či opovrhovaná postava udělí ostatním tím, že se jako jediná zachová správně – Samařan se ujme oloupeného a zraněného člověka, Němec se nepřestane bavit s Židovkou. Jde o podvědomou kritiku lidského pokrytectví a ukázkou nečernobílosti historie, kterou narátor zmiňuje i později v izraelsko-palestinském konfliktu, a proto se domnívám, že jde o významný příběh pro konstrukci jeho subjektivity.

²⁵¹ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

²⁵² Lk 10, 25-37. Podobnoství o milosrdném Samařanovi. In: *Bibleserver.com*. [online]. [cit. 2024-01-24]. Dostupné z: <https://www.bibleserver.com/CEP/Luk%C3%A1%C5%A110%2C33>

S Eitanem jsme se o německém jazyce ještě bavili v jazykovém smyslu, když mě zajímalo, jakým jazykem rodina jeho židovské babičky mluvila:

Ale babička byla Schwarzová a rodiče předtím to byli nebo jakoby za svobodna maminka byla Svítlová a byli to jakoby, mluvili německy a třeba babička máho otce, jakoby matka mojí babičky, tak ta uměla jenom německy, proto třeba můj otec umí německy úplně krásně rozumět, neumí teda zas tolik mluvit, ale vlastně celý jeho dětství na něj babička mluvila jenom německy.²⁵³

Tím se opět dostáváme k německé jazykové identitě řady Židů žijících v Československu, která je ale v kolektivní paměti zamlčená.²⁵⁴ To, že Židé a křesťanští nebo sekulární Němci sdíleli obcovací řeč, totiž narušuje polaritu vztahu mezi Němci-pachateli a Židy-oběťmi. Narátor zmínil, že jeho babička pocházela z obce Deštné v Orlických horách (německy Deschnei im Adlergebirge). Ačkoliv Orlické hory byly oproti jiným pohraničním oblastem mnohem méně německé, i zde vedle sebe žili Češi a Němci, respektive česky a německy mluvící, nicméně národnostní rozmíšky zde až do konce 30. let nebyly veliké.²⁵⁵ Samotná obec Deštné byla převážně německá a v důsledku mnichovské dohody byla postoupena Německu.²⁵⁶ Přítel Eitanovy babičky tak nebyl Němec paradoxně, jak vyplývá z vyprávění, ale protože v Deštné žila německy mluvících lidí většina. Že je narátor přesvědčen o důležitosti morální pointy příběhu svědčí i to, že jej vyprávěl na základně během své služby v Sar-El a setkal se s nepochopením. Na základě toho se domnívám, že příběh pro narátora není jen jedním z příběhů o rodinné historii, ale důležitým vyprávěním reprezentujícím jeho přístup k dějinám.

A mě to strašně zarazilo, já jsem tam vyprávěl tu historku s tím kamarádem babiččiným a oni úplně jako nechápali, že přece (...) Já jsem to vyprávěl těm hasičům právě tam (a) ještě jedny ty holčičky, která tam jako uměla relativně normálně anglicky, tak jsem to vyprávěl. Oni to vůbec nepochopili. Oni nebyli schopný akceptovat fakt, že Němec, voják, řidič tanku a kamarádil se s babičkou, která byla v Terezíně. A vůbec nebyli schopný akceptovat, že vlastně jako ten život nebyl černobílejší.²⁵⁷

²⁵³ Rozhovor s Eitanem, 17.2.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁵⁴ Jazykové rozdělení židovských komunit víceméně kopírovalo obecné rozdělení česko a německojazyčných území v českých zemích včetně tzv. jazykových ostrovů, jako Brno, Praha, České Budějovice a podobně. Viz ČAPKOVÁ, K. *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*, s. 13-14.

²⁵⁵ NOVÁK, Michal. *Příspěvek k divokému odsunu v Orlických horách*. Bakalářská práce. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2021, s. 15-18.

²⁵⁶ KEPKOVÁ, Veronika. *Působení Národní jednoty severočeské na Orlicku během první poloviny 20. století*. Diplomová práce. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2015, s. 39 a 69.

²⁵⁷ Rozhovor s Eitanem, 17.2.2023, vedl Martin Zelinka.

Z jiné perspektivy, ale v podobném smyslu se o německé části své rodiny vyjadřuje narátorka Sára:

Moje babička de facto od mojí mámy, tak to je Němka a ta si teda za války zažila svoje, jako výrazně, protože ona zůstala v Sudetech. Ona se vlastně nevrátila do Německa – a to z toho důvodu, že její rodiče byli odborníci v určitém oboru a oni je tady potřebovali udržet, protože nikdo jiný je to v těch Sudetech neuměl naučit. Takže oni tam zůstali, nechali si je tam jako Němce, protože jako byli, byla to jakoby dobrá rodina, ale prostě ta skvrna té války se tam jako podepsala a nadávali jí „hitlerovko“ a prostě do nacistů a podobně jí nadávali. Už když byla dítě, tak jí šikanovali a měla to fakt jako těžký, přitom prostě s tím režimem extrémně jako nesouhlasila, nesouhlasila s tím, co udělal Hitler, když pak byla starší a chápala to, ale asi jako zažila fakt velkou bídu (..) ²⁵⁸

Právě u Sáry jsem se setkal s nejvíce protikladným pojetím židovství a německví, když v odpovědi na dotaz po židovských předcích říká: „Ne, já jako mám spíš jako německé kořeny. Spíš na takovou tu opačnou stranu. (..) Kdybych to tak jako řekla, takže bezpečně vím, že je to přesný opak. (smích). ²⁵⁹ V Sárině narativu je obsažen zajímavý paradox, kdy narátorka na jednu stranu silně odmítá kolektivní německou vinu, na druhou stranu popisuje německo-židovský vztah jako polární, když hovoří o opačných stranách.

Německo-židovský antagonismus se nemusel nutně týkat jen rodinných kořenů samotných narátorek a narátorů. V rozhovoru s Arielem přišla řeč na německého dobrovolníka Sar-El, jehož historická subjektivita se přímo prolínala s motivací se programu zúčastnit:

(Ten dobrovolník, moje pozn.) neměl židovský předky. Když jsme seděli vlastně v kroužku a ty madrichotky se nás ptaly, jako proč jsme se rozhodli jít do Sar-El, tak (..) řekl, že je Němec a že se zkrátka jako stydí za tu jeho historii, ale on chce být příkladem toho, že prostě ne všichni jsou jako stejný, nebo že už to tam prostě není tak silný, takže prostě bere jako svoji povinnost to teďko nějakým svým dílem odčinit, i když ví, že je to nic proti tomu, co se stalo. Zkrátka začal tou větou, že vlastně se stydí za tu historii jeho země a že teďko bere jako svoji povinnost a nějakým způsobem se snažit jako Němec odčinit no. ²⁶⁰

Zde vidíme, kromě opakované role Němců jako nositelů kolektivní viny, zajímavý prvek, kterým je odčiňování historie. Tento koncept vychází z představy kolektivně sdílené identity ve strukturalistickém smyslu, která nás jako jednotlivce činí odpovědnými za činy našeho etnika a zároveň

²⁵⁸ Rozhovor se Sárou, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Rozhovor s Arielem, 2.6.2023, vedl Martin Zelinka.

počítá s možností dobrým skutkem odčinit tragédie minulosti, čímž také předpovídá možnost aktérství jednotlivce v dějinách.

Z této kapitoly vyplývá kontrast mezi obrazem německo-židovských vztahů v české kolektivní paměti a historickou složitostí těchto vztahů. Kolektivní paměť zdůrazňuje polaritu, antagonismus a holokaust jako jejich krajní podobu. Historická realita se ovšem často projevovala také formou vzájemného ovlivňování a prolínání německé a židovské kultury, ačkoliv německý antisemitismus má samozřejmě také hlubší historické kořeny a neobjevuje se až se vzestupem nacionálního socialismu. U narátorů a narátorek jsem pozoroval tendence tyto komplexní německo-židovské historické vztahy zjednodušovat tak, aby odpovídaly zvolené narativní struktuře. Na druhou stranu morální ponaučení vyplývající z příběhů často upozorňuje na nečernobílou a složitost historie. Nelze tedy říci, že by si komplexity dějinných procesů narátoři nebyli vědomi, ale spíše narážejí na limity vyprávění, když ji chtějí vyjádřit. Z hlediska vertikálních vrstev času se zde narátoři pohybovali většinou na komunitní/kolektivní úrovni, přičemž touto komunitou byla rodina. Institucionální vrstva se projevovala odkazováním na události druhé světové války, holokaust a odsun německého obyvatelstva. Tyto události byly líčeny z hlediska toho, jaký dopad měly na jejich rodiny.

Trauma holokaustu v rodinné a komunitní paměti

Řada narátorek a narátorů v rozhovorech zmínila, že jejich rodina byla postižena antisemitskou politikou během německé okupace českých zemí. Pro některé z nich to znamenalo přímo vyvraždění části rodiny v průběhu genocidy Židů známé jako holokaust nebo šoa.²⁶¹ Narátor Eitan zmiňuje:

Moje babička z otcovy strany, tak ta byla napůl Židovka. Z tatínkovy strany měla v rodném listu židovské předky a na základě toho byla taky v roce '44 odvezená do Terezína, přestože ze začátku se jí to dlouho vyhejbal, ty norimberský zákony, ale potom se jí nějak domáklí a vodvlekli ji do Terezína. Ji a její dvě sestry. A ty dvě sestry, ty byly deportovaný dál a myslím, že zemřely v Buchenwaldu, teď si nejsem jistej v jakým koncentračním táboře.²⁶²

Narátor dále zmiňuje konkrétní příběh, který se týká útěku babičky z terezínské internace, takže příběh se zdá být pevnou součástí rodinné

²⁶¹ Nacistickou rasovou politikou nebyli postiženi pouze lidé z jejího hlediska považovaní za Židy, ale i další etnické skupiny. Např. Ari Joskowicz se ve své knize zabývá romským holokaustem a vývojem vnímání holokaustu právě také jako genocidy Romů. Více viz JOSKOWICZ, Ari. *Rain of Ash: Roma, Jews, and the Holocaust*. Princeton: Princeton University Press, 2023. ISBN 9780691244044. Vzhledem k tématu práce se zabývám pouze genocidou židovského obyvatelstva Evropy.

²⁶² Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

paměti a také významným prvkem narátorovy historické subjektivity. Jelikož Eitan se aktivně hlásí k židovskému původu své rodiny, je tento příběh legitimizačním vyprávěním, které zesiluje jeho nárok se k tomuto původu hlásit. Významem holokaustu pro konstrukci subjektivity Židů se zabývala řada studií. Ve studii týkající se amerických Židů, kterou publikovala Altman a kol., autoři zmiňují rodinnou paměť na holokaust jako jeden z faktorů, který mladým lidem hlásícím se k židovské identitě umožňuje její personalizaci. Abstraktní historický jev (holokaust) dostává skrze rodinné vyprávění podobu příběhu a případně také získává tváře konkrétních lidí, pokud jsou příběhy vyprávěny samotnými přeživšími. Zároveň se tato vyprávění stávají součástí rodinné tradice a posilují mezigenerační vazby.²⁶³ Na prosociální funkci vzpomínek upozorňuje také studie O'Rourkeho a kol., v níž autoři hovoří o tom, že vzpomínání umožňuje vyprávějíci předat životní lekci a zároveň prohloubit emocionální sílu rozhovoru.²⁶⁴ Pokud tyto poznatky vztáhneme na Eitanovo vyprávění, tak to zřejmě prohlubovalo vazbu vnuk – babička a umožňovalo také babičce předat svému vnukovi některé prvky jejího morálního kréda, o kterém mi vyprávěl ve druhém rozhovoru:

Co je jako zajímavý, tak ona nikdy neměla nějaký nenávistný pocitu vůči Německu nebo takhle, ale jako ty, co jí něco provedli, tak ty samozřejmě musela nějakým způsobem mít odsouzený v tý svojí hlavě, ale já jsem v životě nezažil někoho tak přejícího jako byla babička (...)²⁶⁵

Významem holokaustu pro konstrukci židovské identity v případě československé židovské komunity se zabývala například Ela Klementová. Ta upozorňuje na odlišnou situaci druhé a třetí generace přeživších. Pro druhou generaci bylo podle ní typické vyrůstat v prostředí mlčení o holokaustu a židovském původu rodiny obecně. K prolomení ticha dochází často na základě otázky mladších členů rodiny po chybějících příbuzných, odpovědi starší generace však přesto zůstávají nejednoznačné.²⁶⁶ Tento typ zamlčované rodinné paměti se projevil u narátorky Hany, která prožila mládí bez vědomí o židovském původu své rodiny:

Babička prostě mlčela. Když jsem se ptala, kde jsou její sourozenci, tak mně říkali, že prostě zahynuli za války, ale proto, že se tam našly na

²⁶³ ALTMAN, Abbey N. a kol. Exploration of Jewish Ethnic Identity. *Journal of counseling and development* [online]. 2010, 88(2), 163-173, zejména s. 167. [cit. 2023-07-29]. ISSN 1556-6676. Dostupné z: doi:10.1002/j.1556-6678.2010.tb00005.x

²⁶⁴ O'ROURKE, Norm a kol. Holocaust Survivors' Memories of Past Trauma and the Functions of Reminiscence. *The Gerontologist* [online]. 2016, 56(4), 743-752, s. 744 [cit. 2023-07-29]. ISSN 0016-9013. Dostupné z: doi:10.1093/geront/gnu168

²⁶⁵ Rozhovor s Eitanem, 17.2.2023, vedl Martin Zelinka

²⁶⁶ KLEMENTOVÁ, Ela. Postholokaustová židovská identita. *Sociální studia* [online]. 2008, 5(3/4), 193-209, s. 196 [cit. 2023-07-29]. ISSN 1214-813X. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/download/5654/4750/8641

půdě nějaký zbraně, no, jako o nějakých koncentračních táborech vůbec (nemluvili, moje pozn.), no, asi nechtěli ..²⁶⁷

Hana se také aktivně hlásí ke své židovské identitě, což vyplývá i z jejích deníků. V těch se tématem holokaustu opakovaně zabývá.

V souvislosti s rodinnou pamětí na holokaust jsem zaznamenal zajímavý generační posun významu téhož příběhu, který mi nezávisle na sobě popsaly jako zkušenost své rodiny Judita a Adina. Dopad protizidovské politiky popisuje Judita takto:

Moje maminka se narodila v roce '43 a tím, že vlastně její tatínek nebyl Žid, její maminka měla jít do transportu. Máme dokumenty, že byla vysána do transportu i se svojí dcerou, starší než je maminka, přestože maminka už byla na světě, tak na těch dokumentech není uvedena. Jestli o ní nevěděli, nevíme, ale ona tam nenastoupila, přišlo si pak pro ně domů gestapo, ale když zjistili, že otec není Žid, tak ji neodvedli a odvedli toho otce do pracovního tábora pro nežidovské manžele židovských žen, kde on pracoval v dole na uhlí a spad' tam na něj vozík a vrátil se domů jako částečný mrzák. Ale přežil tu válku a babička vlastně, když ji odvedli, tak byla ve vysokém stupni těhotenství se svým třetím, respektive čtvrtým, dítětem. Jedno jí umřelo, tak z těch, co přežili, tak s tím třetím dítětem a když ji vzali do, teda oni ji neodvedli, ale odvedli toho jejího manžela.²⁶⁸

Její neteř Adina pak o stejném příběhu tradovaném v rodině mluví takto:

Protože prababička si vzala nežida, tak by šla v druhý, třetí vlně a my máme příběh, kdy ona a babičky sestra, nebo vobě sestry, teď si nejsem jistá, starší, dostaly ty lístky na to, že mají nastoupit do vlaku v Praze a oni nenastoupily a přišli si pro ně odnož policistů nebo něco takhle, přišli si pro ně, s tím, že pradědeček je usmlouval, že místo toho, aby oni šli do vlaku, tak on půjde do pracovního tábora a zázrakem to přežil, zničil si, teď si nepamatuju přesně jakou část těla, ale vim, že pak kulhal, měl něco se zády, nevím, nejsem si jistá, ale fyzicky ho to zničilo, ale díky tomu to v zásadě ta naše strana přežila.²⁶⁹

Vyprávění Adiny je více neurčité – z tetou přesně určeného gestapa se stává blíže nespecifikovaný policejní útvar, také utrpěné zranění už narátorka nedokáže upřesnit. Jako nejzajímavější prvek se mi zde ovšem jeví přenesení aktérství. V příběhu Judity o tom, zda budou židovská žena a její dcera odvedeny do transportu, rozhoduje gestapo na základě nežidovského původu otce. Jsou tedy vydáni na milost a nemilost úřední mašinérii a jen „díky“ tehdejší rasové politice vyvážnou, respektive perzekuce je přenesena

²⁶⁷ Rozhovor s Hanou, 14.4.2022, vedl Martin Zelinka.

²⁶⁸ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁶⁹ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

právě na manžela, ale nikoliv jejich aktivním přičiněním. Naopak v příběhu Adiny se jedná právě o nežidovského manžela, který v roli vyjednavče aktivně „usmlouval“, že půjde do pracovního tábora.

Zdánlivě ne příliš odlišný příběh tety a neteře tak získává docela jiný rozměr. V tomto případě může jít o potřebu narátorky Adiny heroizovat svého pradědečka tak, aby byl vykreslen alespoň jako aktivní oběť, tedy někdo, kdo se dobrovolně nabídne za druhého. Janet Jacobs přitom hovoří o zdůrazňování „agency“, tedy možnosti aktivně jednat jako o důležitém narativu objevujícím se ve vyprávěních potomků přeživších holokaust. Jako specifický subtyp pak označuje vyprávění, které „připomíná malé, ale smysluplné činy, které rozporují vnímání přeživších jako pasivních a bezmocných“.²⁷⁰ Podle Jacobs mají tato heroická vyprávění pevné místo v konstruování rodinné paměti v rodinách přeživších, protože potomkům poskytují možnost morální identifikace se svým předkem.²⁷¹ Generačním posunem významu se zabývali také Welzer a kol., když popsali tzv. kumulativní heroizaci. Tímto termínem označují příběhy, které v podání generace dětí a vnuků nabývají výrazně odlišné, případně zcela opačné polarizace a z pachatele se může stát oběť nebo člověk, který pomáhal Židům či jiným perzekvovaným skupinám. Podle autorů se tak děje proto, že poválečné generace přijímají normativní hodnocení nacionálně-socialistického režimu jako špatného a nemorálního a zároveň cítí potřebu vnímat a prezentovat svou rodinu jako dobré lidi. Tyto „příběhy o všedním, nenápadném odporu“ pak podle knihy umožňují sjednotit celospolečenský narativ s potřebou vnímat své příbuzné jako ty, kteří stáli na správné straně historie.²⁷² Proč by ovšem docházelo ke změně podstaty příběhu u pravnučky pocházející z rodiny, která byla vystavena skutečné perzekuci? Zde se můžeme opřít o narativ, který se po válce vyskytoval i v samotném Izraeli a populaci evropských Židů vyčítal, že šli na smrt „jako ovce na porážku (sheep to the slaughter)“.²⁷³ Přenesení aktérství z příslušníků gestapa na svého pradědečka tak pro narátorku může být kompenzačním mechanismem, který v rámci příběhu ponechává jejímu předkovi alespoň malou možnost iniciativy. Navíc také oběť zdůrazňuje charakter a morální sílu postavy pradědečka, který nabízí svůj život výměnou za život své těhotné manželky.

²⁷⁰ JACOBS, Janet. *The Holocaust Across Generations: Trauma and Its Inheritance Among Descendants of Survivors*. New York: New York University Press, 2016, s. 30. ISBN 978-1479833566.

²⁷¹ Tamtéž, s. 30 a 34.

²⁷² WELZER, H., MOLLER, S. a TSCHUGGNALL, K.. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*, s. 43-45.

²⁷³ Jak ve svém článku podotýká Yael S. Feldman, tento termín, ač tradičně připisován židovskému partyzánovi Abba Kovnerovi, může být mnohem staršího data. Pro náš kontext je ovšem důležité, že v poválečném Izraeli se ujal narativ „ovcí (jdocích) na porážku“ jako dehonestující. Viz FELDMAN, Yael S. „Not as Sheep Led to Slaughter“? On Trauma, Selective Memory, and the Making of Historical Consciousness. *Jewish Social Studies*. 2013, 19(3), 139-169. ISSN 1527-2028.

Trauma holokaustu nemusí být přítomné jen v rodinné paměti, může se vyskytovat i v té kolektivní či komunitní. Na této úrovni se projevilo v rozhovoru s narátorkou Ester, která vzpomínala, jak jako malá musela procházet kolem místa, které je spojeno s místními dějinami Brna:

Jen si představte, že jsem chodila v Brně do školy na Merhautovu ulici, kde vlastně bylo shromáždění Židů z jižní Moravy před nástupem do Terezína. A teprve dvacet let po válce, až v roce '65, se mohla na tuto budovu dát pamětní vlastně tabulka, kolik tisíc Židů tam bylo během těch deportací shromážděno.²⁷⁴

Nejen, že došlo k tragédii jako takové, tedy transportu Židů do koncentračních a vyhlazovacích táborů, kde byli zavražděni, ale přítomno je ještě ponížení komunity a její sekundární traumatizace tím, že komunistický režim neumožnil si tuto tragédii důstojně připomínat. Michal Frankl, který se zabýval historiografií holokaustu mezi lety 1948 a 1989 v komunistickém Československu, upozorňuje mimo jiné právě na skutečnost, že holokaust musel být v této době vtělen do vyprávění o třídním boji, což umožnilo popírat specifické utrpení Židů pod nacistickou okupací.²⁷⁵ Konkrétní místo spjaté s dějinami genocidy, respektive nutnost kolem něj procházet, je pro narátorku evidentně citlivé téma a zdroj značně různorodých pocitů.²⁷⁶

Co se týká míst spjatých s vyvražďováním populace evropských Židů, ptal jsem se cíleně také na vztah narátorů a narátorek k místům paměti a vyhlazovacím táborům. Specificky pak k místu, které se stalo symbolem této tragédie – nacistickému vyhlazovacímu táboru Osvětim-Březinka. Vraťme se v této chvíli k narátoru Eitanovi, který říká:

Já se tomu možná trochu vyhejbám, já jsem nikdy nebyl ani v tý Osvětimi. (...) Já ten výlet do Osvětimi odkládám už strašně dlouho, že to asi úplně nechci vidět. Dost jsem o tom četl, dost jsem o tom slyšel, viděl, ale asi to není jedna z věcí, které bych potřeboval vidět jako, že... na to asi nemám úplně nějak.²⁷⁷

²⁷⁴ Rozhovor s Ester, 7.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁷⁵ FRANKL, Michal: Die „Endlösung der Judenfrage“ und die Narrative der Tschechischen Geschichte 1945–1989. In: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik Karl – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (ed.): *Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert: Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse*. München, Oldenbourg 2006, s. 255–277.

²⁷⁶ Narátorka hovoří o budově bývalé obecné a měšťanské školy v dnešní Merhautově ulici, tehdejší Senefeldergasse. Od 16. listopadu 1941 do 1. července 1943 bylo z Brna odvečeno 10 080 osob židovského původu ve 12 transportech, válku přežilo pouhých 841. Viz: ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE. Shromaždiště Brno. In: *Pinkas.jewishmuseum.cz* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: <https://pinkas.jewishmuseum.cz/cs/cesty-bez-navratu/shromazdiste/brno>

²⁷⁷ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

Na této krátké výpovědi je pozoruhodných několik věcí. Vyplývá z ní totiž, že narátor cítí, že by se do Osvětí podívat měl, což implikuje povinnost se na toto místo podívat. Bohužel se nedozvídáme, jestli je to podle něj povinnost obecně lidská, specificky evropská, nebo dokonce židovská. Naopak zcela přímo se to dozvídáme u narátora Daniela, který v Osvětí sám zatím nebyl: „Tam se chystám, to si říkám, to by člověk měl. To patří k všeobecnému vzdělání. Zažít návštěvu tý hrůzy v Auschwitzu, no, tam se chystám, snad se tam ještě dostanu.“²⁷⁸ Návštěva vyhlazovacího tábora Osvětim-Březinka tak nabývá podoby sekulární poutě či kulturní povinnosti člověka. Vzhledem k tomu, že narátor Daniel sám židovské předky nemá a ani se jako Žid neidentifikuje, usuzuji, že se v jeho pojetí jedná o povinnost vyplývající z evropské poválečné kultury. Sniegoň přímo hovoří o tzv. europeizaci holokaustu, kterou označuje historicko-kulturní proces, jehož účelem je vytvořit společný evropský narativ podporující proces evropské integrace.²⁷⁹ Za zajímavou skutečnost považuji, že tento trend (europeizace holokaustu) začal českou společnost ovlivňovat až v 90. letech, a přesto je jím ovlivněn narátor, který se narodil ve 40. letech a jeho enkulturace tedy probíhala v úplně jiném kontextu a jeho vzdělání týkající se moderních dějin se neslo v duchu československého komunistického narativu. V dalším Danielově vyprávění se objeví vysvětlení jeho internalizace europeizované podoby holokaustu a také osobní motiv k takovému postoji:

Nejlepší kamarádka (narátorovy maminky, moje pozn.) byla Židovka, která přežila Osvětim, to byla její opravdu nejvěrnější kamarádka. (...) v těch dobách, za toho socialismu, to nám to Rudý právo neřeklo všechno, jak bylo ve skutečnosti, tak to jsme věděli všichni, ale já jsem se ani o tu mezinárodní politiku tolik nestaral. (..) Ale čas oponou trhnul a po listopadovém převratu se začaly objevovat bohaté materiály, mimo jiné i jaksi o Izraeli, o celé té oblasti tam.²⁸⁰

V životě narátora, který sám židovské předky nemá, se objevuje osobní motiv pro zájem o holokaust skrze životní příběh kamarádky jeho maminky. Zároveň sám narátor reflektuje, že se o Izrael a téma holokaustu začal více zajímat až po změně režimu, tudíž v době, kdy i česká diskuze již byla ovlivněna europeizací holokaustu, což více rozvedl ve druhém rozhovoru:

Byl jsem v pubertě, těsně po pubertě, když jsem se dozvěděl tu základní informaci, že teta Lilka je Židovka. Ale mě to vůbec nějak nepřišlo něco ohromujícího nebo zvláštního, prostě Židovka, no, a že přežila Osvětim, to jsem už teda aspoň věděl to minimum, že jsem věděl něco o existenci vyhlazovacích německých táborů. To jsem si uměl představit. Ale to, že

²⁷⁸ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁷⁹ SNIEGOŇ, T. *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*, s. 27-28.

²⁸⁰ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

to přežila, tak to jsem čím dál víc oceňoval, teprve když jsem byl starší a dostávaly se mi do ruky informace.²⁸¹

Schopnost narátora nahlédnout a pojmenovat odlišnost svého tehdejšího postoje k určitým událostem od nynějšího je podle Portelliho vcelku obvyklá, vypravěči jsou totiž „často schopni rekonstruovat své někdejší postoje, i když už se neshodují s nynějšími.“²⁸² Někteří narátoři pak volí jako narativní strategii ironii, pomocí níž překlenují rozpor mezi různými hodnotovými systémy.²⁸³ V Danielově naraci můžeme stopy ironického odstupu vidět ve využití literárního nerudovského vyjádření „čas oponou trhnul“ nebo v proklamaci všeobecné nedůvěry k Rudému právu jako režimem kontrolovanému zdroji informací.

Ještě příměji se k případné návštěvě vyhlazovacích táborů vyjadřuje narátorka Hana: „(Kromě Terezína) jsem nikde nebyla a ani se mi tam moc nechce ..“²⁸⁴ Zde je zajímavé, že na moji otázku, jestli se Hana byla podívat v některém z táborů, odpovídá nejdříve negativně, ale na přímou otázku na terezínské ghetto odpovídá, že ho navštívila. To může souviset se zaužívaným pojmoslovím, kdy Terezín je běžně označován spíše jako ghetto než jako internační či koncentrační tábor. Zároveň se ale nabízí hypotéza, že Terezín není vnímán tak traumaticky, jelikož se nejedná o místo, kde docházelo k systematickému vyvražďování jako ve východoevropských vyhlazovacích táborech. Jiné vysvětlení může vycházet z toho, že právě o Terezín se během komunismu vedla „historiografická bitva“, v níž se jednalo o možnost připomínat československé občany židovského původu jako specifickou skupinu obětí německé okupace.²⁸⁵ Díky dalšímu doptávání se jsem zjistil, že Hana při svém pobytu v Izraeli navštívila jeruzalémský památník Jad Vašem, kde se expozice o vyhlazovacích táborech nachází, dále například četla známou knihu *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky* od Richarda Glazara.²⁸⁶ Můžeme tedy vidět, že dochází k symbolickému přibližování k traumatickým místům pomocí literatury a návštěv míst paměti, ačkoliv fyzické návštěvě se narátorka vyhýbá. Ještě zajímavější je vztah k těmto místům u narátorky Judyty, která zcela explicitně říká: „(Ve vyhlazovacích táborech jsem) nebyla, protože já se tomu zásadně vyhýbám, tím, že se mě to dotýká. Byla jsem v Terezíně jenom jednou, ale ne

²⁸¹ Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁸² PORTELLI, A. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy: Forma a význam v orální historii*, s. 82.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Rozhovor s Hanou, 14.4.2022, vedl Martin Zelinka.

²⁸⁵ Tento spor víceméně kopíroval politický vývoj komunistického režimu v Československu, kdy dočasná liberalizace v 60. letech umožnila vznik návrhu na důstojnější připomínání židovských obětí, který ale v důsledku nastupující normalizace nebyl v plném rozsahu realizován. Viz HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holokaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*, s. 62-68.

²⁸⁶ Není ovšem specifikováno, jestli památník navštívila při pobytu souvisejícím se Sar-El.

v expozici.²⁸⁷ Zároveň ale několik let pracovala pro jednu z kulturních židovských institucí a v rámci této práce se také setkávala s příběhy přeživších a dějinami holokaustu. Dále blíže vysvětlila, že do Terezína se podívala během natáčení historického filmu, kdy její děti hrály židovské děti posílané z Terezína do vyhlazovacího tábora. Na jednu stranu tedy narátorka kategoricky odmítá osobní návštěvu vyhlazovacího tábora, na druhou stranu s tématem opakovaně přichází do kontaktu, a dokonce umožní svým dětem, aby se jich téma dotklo prostřednictvím filmového natáčení.

Ve vyprávěních na téma holokaustu se objevily dva zajímavé narativní prvky. Zaprvé, potřeba nějak se k této historické události vztáhnout. Zadruhé, určitá hierarchie míst souvisejících s průběhem genocidy, kdy vyhlazovací tábory jsou více tabuizované, zatímco terezínské ghetto není tak traumatickým místem. Zároveň se narátoři a narátorky s rodinnou pamětí na holokaust tématu věnují prostřednictvím četby či sledování filmů, čímž také dochází ke zpracování tématu. Jak se dají tyto skutečnosti interpretovat? Alena Heitlingerová hovoří o tom, že vztah přeživších ke svému židovství v důsledku zážitků z koncentračních táborů různě varioval, u některých mohlo dojít k plné identifikaci, u jiných naopak k popírání identity.²⁸⁸ Každopádně se ale jednalo o téma, které jejich identitu jako Židů ovlivňovalo. U mladších narátorů může hrát roli i to, že téma holokaustu bylo po revoluci odtabuizováno a získalo pevné místo v české kolektivní paměti a veřejném prostoru. Vztahování se k tomuto veřejně známému historickému tématu tak může být nápomocné při legitimizaci a vysvětlení židovské identity jejich okolí, pro které mohou být další její aspekty, jako například židovské svátky nebo obřady, neznámé a obtížně pochopitelné. Zároveň musíme mít na paměti, že narátorky a narátoři byli enkulturováni v českém prostředí, které je součástí prostředí evropského. Právě o holokaustu totiž hovoří Harald Schmidt jako o „*negativním zakládacím mýtu Evropy*“.²⁸⁹ Vztahování se k holokaustu tedy také může souviset s českou, respektive evropskou, složkou jejich identity, v níž zamezení opakování hrůz druhé světové války a holokaustu je jedním z klíčových prvků její transnacionální povahy. Co se týká pocítovaného rozdílu mezi „pouhým“ internačním táborem a vyhlazovacími tábory, důvodem může být to, že v Terezíně sice mnoho internovaných zahynulo v důsledku nemocí, nedostatečné stravy, krutého zacházení nebo poprav, ale

²⁸⁷ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁸⁸ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holokaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*, s. 78.

²⁸⁹ Akcent na zabránění opakování holokaustu jako na evropskou povinnost se podle Schmidta přidal jako důležitá složka evropské transnacionální identity až v 70. letech 20. století, mimo jiné díky impulzům přicházejícím z USA. Citováno z: LEGGEWIE, Claus. Sedm kruhů evropské paměti: Holokaust jako negativní zakládající mýtus Evropy. In: KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd*. Praha: Akropolis, 2015, s. 257-279. ISBN 978-80-88069-12-6.

nedocházelo tam k masovým vraždám. Právě masovost a organizovanost vraždění, onen moderní prvek, může být tím největším tabu, které je spojeno s vyhlazovacími tábory na východě Evropy a které jej činí děsivějším. Tato „prokletá“ místa proto narátorky a nárátoři odmítají navštívit, zároveň se jim ale pokoušejí přiblížit pomocí literatury a umění obecně nebo naslouchání příběhům přeživších.

V této kapitole jsem zjistil, že holokaust představuje hned pro několik mých narátorek a nárátorů důležitou historickou událost, ke které se vztahují. Nejintenzivněji se pochopitelně tato potřeba projevila u těch, jejichž rodina byla holokaustem postižena. Zároveň se ale nemusí jednat výlučně o židovský prvek v jejich identitě, který je k takovému postoji motivuje, protože šoa se stalo také významným pilířem evropské nadnárodní identity. Vyprávění se zde často pohybovala na institucionální úrovni, kdy narátorky a nárátoři hovořili o holokaustu, tedy události vyplývající z politických dějin Evropy.

„České“ zbraně pro Izrael a (T.G.) Masaryk

Jednou z klíčových křižovatek československo-izraelských dějin, od které jsem očekával silné narace, je role Československa při vzniku Státu Izrael. Do jedné řady s T. G. Masarykem ji například zasadil Ariel:

(...) v Tel Avivu je vlastně i Masarykova ulice, je tam ten Masarykův les, je tam Český les a tím, že jsme opravdu od, dá se říct, raného začátku nebo budování Státu Izrael, jsme je podpořili, ať už tím, že jsme jim dodali zbraně a tak, takže nás jako berou jako spojence (...).²⁹⁰

Na této naraci je pozoruhodné, že zbrojní dodávky pro Izrael popisuje v duchu pokračování odkazu první republiky a myšlenkového odkazu jejího prvního prezidenta a nezasazuje ji do kontextu počátku studené války, který ji ovlivnil zcela zásadně (viz kapitola o kulturně-historickém kontextu). Nárátor se tak drží národně-liberálního narativu ve smyslu česko-židovských sympatií, nikoliv internacionální pomoci potenciálně lidově demokratickému státu. Na rovině historické kontinuity mezi filosemitismem T. G. Masaryka a zbrojními dodávkami po roce 1948 popisuje vzájemné vztahy také Ester, podle níž jsou historické vazby jedním ze základů současných dobrých vztahů:

Co se bavím s lidma, kteří tam byli a opakovaně tam jezdí, tak samozřejmě všichni jsou nadšení z toho, jak nás Izraelci přijímají, protože dodneška vlastně Čechoslováci, když to řeknu takhle, mají

²⁹⁰ Rozhovor s Arielem, 22.4.2023, vedl Martin Zelinka.

vysoký kredit nejen už díky prezidentu Masarykovi, ale té pomoci po tom osmačtyřicátým.²⁹¹

Postava T. G. Masaryka je podle Sniegoně pro národně-liberální narativ naprosto klíčová, protože první československý prezident ztělesňuje jeho ideály.²⁹² Wein dokonce píše o „tégémánii“ a kultu TGM, kterému již za prezidentova života podléhali česky a slovensky mluvící občané republiky včetně Židů. Podle něj Masarykova dobově nepřiliš typická filosemitská orientace spolu s jeho aktivní kampaní proti pověře rituální vraždy položila reálné základy k obdivu k jeho osobě, který ale narostl do absurdních rozměrů. Zároveň připomíná, že kult TGM je spojnicí mezi českou a izraelskou kolektivní pamětí, ačkoliv v té izraelské někdy splývají postavy a aktivity Tomáše G. Masaryka a jeho syna Jana Masaryka. To je umožněno i tím, že jsou oba vnímání jako přátelé Židů a filosemité.²⁹³ K hlubšímu kontextu jsme se dostali s narátorem Danielem, který nejprve zmínil, že „(...) byli i důchodci, takový vysloužilci u těch útvarů, který tam taky pracovali manuálně, tak ti všichni věděli, kdo je Československo, co byly československý letadla koncem čtyřicátých let. Tak ti to věděli všichni a dokázali to ocenit.“²⁹⁴ Zde je zajímavé, že stroje jsou narátorem jednoznačně označeny jako československé, ačkoliv se jednalo o upravené messerschmidty, jak je uvedeno výše. Když jsem se Daniela dále doptával na různé etapy vývoje československo-izraelských vztahů, tak události konce 40. let zasadil do rámce studené války:

Baťuška Stalin zjistil s definitivní platností, že prostě ten Izrael neuchopí, ačkoliv tam byly teda z dnešního pohledu velmi, velmi socialistický tendence, že jo, ty kibucy, to byl, to byl socialismus jak řemen. (...) Tak když ten Stalin, kdy to bylo, já nevím, '52 nebo '50, zjistil, že Izrael mu nebude dělat předvoj na Blízkém východě, tak tehdy se to změnilo, že jo. Samozřejmě my jsme poklonkovali a okamžitě s nima rozvázali diplomatický styky. No a pak byla doba temna do roku '89.²⁹⁵

Z Danielovy narace vyplývá, že pomoc Československa vznikajícímu Izraeli byla naší svobodnou vůlí, zatímco přerušení vztahů pak vyplývalo z rozhodnutí Sovětského svazu personifikovaného diktátorem Stalinem. Přitom vojenská pomoc Izraeli se již plně odehrávala ve schématech vznikajícího bipolárního uspořádání světa s požehnáním Sovětského svazu a měla složité ideologické a mezinárodněpolitické pozadí. Pokud vezmeme Danielovo vyprávění jako reprezentativní vzorek české kolektivní paměti, vidíme zde zajímavý příklad, jak některé vrstvy historického dění –

²⁹¹ Rozhovor s Ester, 5.4.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁹² SNIEGOŇ, T. *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*, s. 51-52.

²⁹³ WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 108-114.

²⁹⁴ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

²⁹⁵ Tamtéž.

konkrétně mezinárodněpolitický kontext – mizí v případě začátku pomoci Izraeli, aby naopak byly velmi silně reflektovány v případě ochlazení vztahů. Patrná je také výrazná asymetrie, kdy relativně krátké období konce 40. let 20. století je v naraci silně reprezentováno, zatímco období od 50. let až do roku 1989 se proměnilo v jednolitou a blíže nepopisovanou „dobu temna“. Ačkoliv se dá obecně říct, že až do roku 1990 skutečně československo-izraelské vztahy už nikdy nebyly tak intenzivní jako po druhé světové válce, tak i další dekády měly své vrcholy a propady. Například v souvislosti s pražským jarem můžeme vzpomenout plánované oslavy tisíce let židovského osídlení v českých zemích.²⁹⁶ Zajímavý moment nastal ještě během druhého rozhovoru s Danielem, na který z mého podnětu fotoalbum se snímky ze svých pobytů v Izraeli spojených se službou v Sar-El. Na jedné z fotografií, kterou dle svých slov narátor pořídil v muzeu Palmachu v Tel Avivu, se nachází vitrina nadepsaná *Czechoslovakia*, kde jsou vystaveny exponáty související se zbrojní pomocí Československa. České vzpomínání na tuto epochu jako na „zlatý věk“ vzájemných vztahů tedy rozhodně není jednostranné a neopětované, naopak dochází k jeho posilování i ze strany izraelských paměťových institucí. Zároveň je třeba mít na paměti, že se tak děje až od roku 1990, neboť připomínání této kapitoly historie bylo během studené války nežádoucí jak pro Československo, tak pro samotný Izrael.²⁹⁷ Na připomínku společné minulosti narazil také narátor Eitan, který se setkal s technickým exponátem československého původu v leteckém muzeu a na základě toho zapředel rozhovor s izraelskou vojačkou:

(..) když jsme byli v muzeu leteckejch sil izraelskejch (...) u Beerševy (..) A tam nás prováděla mladá vojanda, (...) a ona strašně se zajímala, co to jako je za jazyk, jestli jsme z Ruska nebo co, že mám takovej přízvuk. A já říkám ne, že jsme z Česka. A ona, že to zná, že tady odcaď maj letadlo, a já říkám no to máte, to máte ty Avie, co jsme vám dodali. A vona (..) si to najednou spojila, když jsem to najednou řek' a říkám „no my jsme dřív byli Československo“ a ona hnedka jako věděla, že jsme jim dodali ty první letadla i spousty jakoby kulometů a tohlencto, tak to bylo třeba jedinkrát, že se mi tohlencto zadařilo, že by to jako někdo věděl a ocenil. Kolikrát to ale třeba nevěděli ani ti dobrovolníci Sar-El, co byli třeba z Anglie, nebo z Francie.²⁹⁸

Narátor tak na základě osobních zkušeností reflektuje, že příběh, který je v Česku pokládán za ústřední motiv česko-izraelského přátelství, ve světě a v samotném Izraeli tolik známý není. Zároveň může posloužit jako styčný bod v kolektivní paměti, když je potřeba a vůle najít společnou řeč.

²⁹⁶ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holokaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*, s. 44-46.

²⁹⁷ WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 255.

²⁹⁸ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

U některých narátorů pak měly odkazy na společnou minulost spíše obecnou podobu a nezmiňovaly konkrétní historické události. Například narátorka Ráchel na mou otázku, zda považuje česko-izraelské vztahy za speciální, odpověděla:

Setkáš se tam třeba s někým, kdo ani neví pořádně, kde je Česká republika (...) anebo se tam setkáš s lidmi, kteří toho fakt ví hodně. A úplně tě to překvapuje. A já nevím, jestli je to skrz to, že třeba mají nějaké české předky nebo třeba někdo z rodiny byl Čech? (..) A spíš si myslím, že to je jako hlavně nějak jako na té politický rovině, že ti politici to vědí, znají a tak třeba na základě toho nějak operují.²⁹⁹

O narátorčině kritickém náhledu na historii jako nástroj moci a schopnosti rozlišovat mezi symbolickou a reálnou politikou svědčí i její dovětek: „Ale nějak v té běžný společnosti jsem nepociťovala, že by Česko a Izrael byl nějaký speciální vztah. Spíš jako Izrael a Amerika. V té době, když byl Trump prezidentem, takhle jsem to cítila já.“^{300 301}

Již jsem zmínil T. G. Masaryka jako klíčovou osobnost historie česko-izraelských vztahů. V naracích je často zmiňován pouze jako Masaryk, tudíž narátoři předpokládají, že je jasné, o koho jde. Jako příklad můžeme uvést zmínku Adiny: „Protože Masaryk vopravdu jako toho udělal hodně pro nás a za mě velkej bonus je to taky, že byl velmi proizraelskej, v zásadě založil jako kulturu toho, že Češi a Izraelci se vopravdu maj rádi politicky (...)“. Z hlediska historické subjektivity je zajímavá její reflexe toho, proč se vztahuje právě k TGM: „Já sem ze skupin jako ‚pražská kavárna‘, obecně buď Havel nebo Masaryk, a Československo.“³⁰² Narátorka si je tedy dobře vědomá, že vztahování k historii je závislé i na tom, v jakých společenských kruzích se člověk pohybuje.

Z kapitoly o představách narátorů o česko(československo)-izraelské minulosti a jejích důsledcích pro česko-izraelské vztahy vyplynulo několik zajímavých poznatků. Jako převládající obecný narativ se projevil národně-liberální s T. G. Masarykem jako ústřední postavou a s národnostní optikou

²⁹⁹ Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023 vedl Martin Zelinka.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Jako příklad instrumentalizace dějin v česko-izraelských politických vztazích Wein zmiňuje projev tehdejšího ministerského předsedy Benjamina Netanjahua z roku 2011, tedy v době před hlasováním o uznání Palestiny za nečlenský pozorovatelský stát OSN. Netanjahu se obsáhle a zároveň velmi výběrově rozhovořil o historii česko-izraelských vztahů a zdůraznil trvající spojení mezi Českou republikou a Izraelem. Zmínil přitom i „české zbraně“ pro Izrael a osobnost Tomáše G. Masaryka. V následujícím roce byla Česká republika jedním z devíti států (a jediným státem EU), který hlasoval proti přijetí Palestiny za nečlenský stát OSN. Viz WEIN, M. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael*, s. 324-325. Informace o hlasování v OSN čerpána zde: UNITED NATIONS. General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine 'Non-Member Observer State' Status in United Nations. In: *Press.un.org*. [online]. 29. 11. 2012. [cit. 2023-01-17]. Dostupné z: <https://press.un.org/en/2012/ga11317.doc.htm>

³⁰² Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

nahlížení na podporu Československa Izraeli. Dokonce i narátor, který zmiňoval vliv komunismu jako dobové ideologie, s tímto vlivem v rámci narace pracoval selektivně – zmínil jej při ukončení podpory Izraeli, ale ne jako jeden z motivů této spolupráce. Obecně se československá zbrojní pomoc Izraeli projevila jako silný ústřední mýtus společné historie, který je součástí subjektivity narátorek a narátorů. Dále jsem pozoroval, že některé vrstvy historické paměti jsou v naracích v poměru k jejich trvání nadreprezentovány (konec 40. let), zatímco jiné jsou silně upozaděny a zjednodušeny (50. léta až rok 1989).

Od Treblinky k Faudě – vztah umění a subjektivity

V rozhovorech s narátorkami a narátory jsem se zaměřil také na literaturu, filmy a seriály, které čtou či sledují a souvisejí s tématem vzniku a existence Izraele, izraelsko-arabského konfliktu, šoa či židovské kultury a komunity v Československu. Zajímalo mě také, jestli výše zmíněné formy umění pomáhaly vytvářet jejich vztah k Izraeli. Narátor Daniel zmínil četbu knihy Collinse a Lapierra *Ó, Jeruzaléme* jako jeden z důležitých momentů v tomto smyslu:

Pak jsem se dostal ke knize pánů Lapierra a Collinse „Ó Jeruzaléme“, slavná to kniha, ta mě dost taky nasměrovala. No a od té (..) jsem se začal zajímat o Izrael, a to takovou měrou, že jsem se opravdu stal tím velkým sympatizantem. Čtu izraelský autory, kupuju si všechno, co se týká Izraele, sleduju na serverech současný život v Izraeli, současný politický, no, situaci a všechno, ten vývoj.³⁰³

Jako konkrétního oblíbeného autora dále zmínil izraelského spisovatele a dlouholetého aktivistu v mírovém hnutí Amose Oze: „(Ovlivnil mě, moje pozn.) prozaik, dnes už bohužel nežijící, a to byl Amos Oz. Velkej člověk, teda spisovatel úžasnej. Toho mám kompletního, co tady vyšlo teda.“³⁰⁴ Dále v rozhovoru jsme se s Danielem dostali k veřejnému vystupování Amose Oze jako levicového autora, kde se střetává obdiv narátora k tomuto spisovateli z literárního hlediska s nesouhlasem s jeho politickými názory: „(..) já oceňuju jeho literaturu, ale tím to hasne, no. Jsem rád, že čtu jeho knížky, který mi v mnohém otevřely oči.“³⁰⁵ Zde bych měl reflektovat svou roli tazatele, kdy moje námitka („Vy jste zmiňoval, že máte jako váš oblíbený autor je Amos Oz. Ten byl poměrně aktivní vlastně v tom mírovém hnutí a v Izraeli vnímaný teda spíš jako levicový autor.“) je zpětně viděna jako příliš návodná a tlačící narátora k vymezení se proti svému oblíbenému autorovi na základě politického postoje. Vycházím z toho, že lidé se většinou snaží o

³⁰³ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Tamtéž.

vnitřně soudržný narativ a jelikož jsem svou otázkou upozornil na jistý rozpor, tak se ho narátor snažil vysvětlit. Na druhou stranu o příslušnosti Amose Oze k levici v rámci izraelské politické scény se sama od sebe zmínila také Judita: „Amos Oz je vynikající spisovatel. On teda má dost levicové názory, ale jako spisovatel (je vynikající, moje pozn.).“³⁰⁶ Podobně jako Daniel staví do protikladu jeho umělecké kvality a politické postoje, přičemž za první zmíněné si ho váží, za druhé spíše kritizuje. Z klasických knih, které dále Daniel zmínil, můžu jmenovat ještě publikaci *Zaslíbená země* od Ariho Šavita.

Mezi další literaturu, která se vztahuje k pionýrským dobám sionistického hnutí, lze zařadit také *Jeruzalémské povídky* od Viktora Fischla, o kterých narátorka Adina prohlásila:

(..) já vim, že tehda to sem četla právě kolem toho času, kdy sem se zajímala o ten Izrael jakožto sionista, řekněme, tak Jeruzalémské povídky (..) který popisují (..) příběhy třeba z šestidenní války, vo jako prodavači v Jeruzalémě, jak čeká na svoje tři syny až se vrátí z války a je to strašně smutný, ani jeden z nich se nevrátí, ale v zásadě to popisuje každodenní zkušenost a mně to strašně připomíná hodně českých příběhů.³⁰⁷

V další pasáži Adina přirovnává zmíněnou knihu k novele Josefa Škvoreckého *Lviče*, nicméně srovnává obě z hlediska toho, jaké pocity v ní probouzely: „No a ten začátek v Praze, jak jdou na koupaliště a pak ještě je ještě zima a tma v Praze, je to prostě, je to stejnej pocit.“³⁰⁸ K *Jeruzalémským povídkám* se tedy Adina na jednu stranu odvolává jako k sionistické literatuře, zároveň ale mluví spíše o estetické rovině obou děl a srovnání atmosféry dvou měst, Prahy a Jeruzaléma. Do kategorie sionistických, budovatelsky laděných knih můžeme zařadit taky knihy *Zloději v noci* a *Exodus*, o kterých se zmínila narátorka Judita:

No, mně se strašně líbí kniha, která vyšla i česky. (..) Jo, Arthur Koestler: *Zloději v noci*. Ta je moc pěkná. (..) Tak to je taky moc pěkný. Pěkný, je to krutý, obě ty, samozřejmě všechno v tomhle období, je tam jako strašně, plno těch hlavních hrdinů je zabitých, zavražděných a tak dále. Takže je to poutavý, ale je to těžký to číst.³⁰⁹

³⁰⁶ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Marin Zelinka.

³⁰⁷ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Marin Zelinka.

Narátoranky a narátoři také zmiňovali knihy týkající se holokaustu, například narátorka Hana mluvila o knize Richarda Glazara *Treblinka, jak slovo z dětské říkanky* takto:

(Čtu, moje pozn.) třeba Treblinku že jo, Glazar, myslím, že to je. Protože někteří (zřejmě míněno příbuzní, moje pozn.) taky zahynuli v Treblince, druzí (nesrozumitelné) zase, no, třetí se neví, a tak dál, no, jako četla nebo čtu průběžně, mě to jako zajímá.³¹⁰

Zájem o knihy a filmy s tematikou holokaustu, respektive druhé světové války obecně, zmínila i Sára:

Tak já jsem toho viděla fakt hodně (smích). Jako to bych ani nedopočítala. Ale teďka přemýšlím, jako co by mi vyloženě jako utkvělo v hlavě (...). Pamatuju si, když jsem jako první knížku, kterou jsem četla, když jsem byla mladší, a to bylo *Byl jsem asistent doktora Mengeleho*. To si pamatuju jako hodně, protože jsem byla fakt puberták, nebo úplně prostě, fakt jsem to četla strašně jako mladá. A dost mně to jako, dost mě to tehdy poznamenalo, že se tam jako děly takový zvěrstva.³¹¹

Zde se dozvídáme, že pro samotnou narátorku je těžké si vybavit přímo knihy nebo filmy spojené s holokaustem, ale dobře si vybavuje samotný fakt, že jich četla a viděla mnoho a že v ní v té době zanechaly velmi silnou stopu. Dokonce četbu zmíněné knihy *Byl jsem asistent doktora Mengeleho* od Miklóse Nyiszliho považuje za velmi důležitý formativní moment. Sám mám v tomto smyslu podobnou zkušenost, protože si jako svůj formativní moment pamatuji četbu knihy *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* od Arnošta Lustiga. Vzhledem k tomu, že o židovském vlivu v české společnosti a kultuře jsem se jinak ve škole příliš nedozvěděl, byla tato novela, odehrávající se během cesty a příjezdu do koncentračního tábora, jedním z prvních momentů, kdy jsem si šoa jako aspekt českých a evropských dějin uvědomil. Tento, domnívám se, běžný postup v českém školství může zároveň posilovat narativ židovské komunity v Československu jako prvku, který se zdánlivě odnikud vynoří během holokaustu, aby v jeho důsledku definitivně zmizel z našich dějin. Korunou tohoto narativu je pak zážitek narátorky Adiny, Češky s židovskými rodinnými kořeny, která se od učitelky dějepisu dozvěděla, že Židé už v české společnosti nežijí, protože všichni zemřeli během holokaustu (viz kapitola *Vyprávění o rodinné historii a jejich vztah k subjektivitě*).

³¹⁰ Rozhovor s Hanou, 14.5.2023, vedl Martin Zelinka.

³¹¹ Rozhovor se Sárrou, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

Šoa je zároveň významným symbolickým centrem dějin evropských Židů a jeho paměťová stopa je posilována mnoha paměťovými institucemi, včetně samotných židovských paměťových institucí. Proto narátorka Judita zmiňuje, že jako zaměstnankyně jedné z nich používala ke vzdělávacím účelům knihu *Hanin kufřík*:

Pak samozřejmě, když mluvíme o holocaustu, Hanin kufřík třeba, to jsme používali v (jméno instituce vynecháno, moje pozn.) pro přednášky na ilustraci příběhů židovských dětí, což byla ta holčička Hana, která vlastně nepřežila, ale našel se její kufřík a na základě toho kufříku pak vlastně někdo, nějaká Japonka dokonce pátrala, či ten kufřík je a našla, našla celý příběh a našel se i bratr té Hany. Hana byla zabitá v Osvětimi, ale našel se její bratr, který ještě donedávna žil v Kanadě a zemřel ve vysokém věku. Jezdil taky do (jméno instituce vynecháno, moje pozn.) přednášet, takže Hanin kufřík je také moc pěkná kniha.³¹²

Další kategorií knih, které narátoři zmiňovali, byly publikace českých zpravodajů působících v Izraeli. Například narátorka Ester vysloveně zmínila Břetislava Turečka, Jakuba Szántó i Davida Borka:

„(..) (konflikt, moje pozn.) brali, obě ty strany, ať to byl Szántó, Jakub Szántó. U Břetislava Turečka si nejsem jistá (..). Teď vyjde knížka Davida Borka, kterého si zase velice vážíme, i tak jako Jakuba Szántó, že pravdivě informovali o akci.“³¹³

Narátorka zde skutečně používá první osobu v množném čísle, to znamená, že nehovoří pouze za sebe, ale obecněji za židovskou komunitu. Zpravodaje Jakuba Szántó zmiňuje také Judita, přičemž umísťuje tohoto novináře na pravo-levou osu vymezenou nikoliv na ekonomickém základě, typickém pro Evropu, ale na základě pozice k izraelsko-palestinskému konfliktu, přičemž toto členění je typické spíše pro izraelskou politickou scénu:

Tedka v poslední době vyšla ta kniha, já si nepamatuju jména, jak se jmenuje ten novinář český, vydal knihu a (..) něco v Izrastině. Jo, Szántó, no. Von je taky dost levicový, takže se strašně moc snaží se nepostavit ani na stranu Izraele, ani na stranu Palestiny. Strašně moc se snaží být vyrovnaný, ale ta kniha je pěkná až na několik nepřesností, který tam píše. Já jsem ji dostala od klientů. Mně ji jedni klienti přinesli jako dárek, já jsem si ji přečetla a jako je to hezky napsaný, ale je tam pár věcí, které nejsou teda pravda úplně.³¹⁴

³¹² Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Marin Zelinka.

³¹³ Rozhovor s Ester, 5.4.2023, vedl Martin Zelinka.

³¹⁴ Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.

Z českých osobností, které se k Izraeli a případně Palestině vyjadřují ve veřejném prostoru, vzpomenu ještě narátor Daniel také Benjamina Kurase a Irenu Kalhousovou.³¹⁵

Byl jsem překvapený, když mi narátor Eitan řekl, že čte také knihy Ilana Pappého nebo Avi Šlaima. Zřejmě také vnímal, že mi to jako tazateli úplně nesedí do jeho předchozího vyprávění a k jeho postojům, proto se pokusil, podobně jako narátor Daniel u tématu Amose Oze a jeho politických postojů, tento rozpor pojmenovat a překlenout:

A abych doplnil, jakoby, člověk aby si dělal ten vobrázek, tak má naslouchat, ale i oboum stranám konfliktu, takže nejenom proizraelský, takže jsem četl, i Avi Šlaim, *Izrael a Palestina: Přehodnocení, revize, vyvracení*. (..) ještě mám vod toho Ilana Papého *Deset mýtů o Izraeli*. Tak to jsou ty novodobí kritici tý historie, toho Izraele a je to takový jako, třeba ta, třeba zrovna ten Avi Šlaim, tak je to prostě (..) čistě zaujatý, protiizraelská rétorika, ta knížka prostě je vod začátku do konce, kdy to má 370 stránek, tak je jenom prostě proti tomu a házení špíny a vopravdu mi nepřijde jako třeba důležitý, (..) že Golda Majerová měla X mileneckejch vztahů a kouřila strašně moc cigaret denně (..), přeci se řeší její politická rozhodnutí a jak prezentovala Izrael a jak dopadly ty její rozhodnutí, že jo (..) To bylo jako vopravdu, to mi přišlo fakt jako brak. A pak jsem četl vod českýho Jiřího Kaláta *Všichni tady lžou. Velké zmatky ve Svaté zemi*. (..) mně zas přijde, že to je takový jako hodně levicový, že prostě je fakt, tihne jakoby spoustu lidí k tomu jako, že ty Palestinci jsou tam největší chudáci, za nic nemůžou, tak jako já neřikám, že to je černobílý, ale říkám prostě, že ne vždy tomu tak musí bejt (..)³¹⁶

V tomto momentu připomenu důležitý prvek historické subjektivity Eitana, kdy intenzivně vnímal přátelství své židovské babičky s německým tankistou. Můžu tedy usuzovat, že je v něm silně zakotveno rodinné vyprávění o nečernobílosti historie a pocituje potřebu nenálepkovat jednotlivce na základě etnické příslušnosti. Díky četbě literatury, která je ke Státu Izrael kritická, se tak může snažit naplnit toto rodinné krédo a životní motto své babičky, ačkoliv tuto literaturu vnímá velmi kriticky a má problém přijmout její závěry.

Co se týká audiovizuální produkce, tak několik narátorů či narátorek, převážně mladších, zmínilo světový fenomén *Fauda* od společnosti Netflix. V tomto seriálu, který pojednává o izraelsko-palestinském konfliktu, divák sleduje osudy izraelské protiteroristické jednotky, která provádí výzvědnou a protipovstaleckou činnost na Západním břehu Jordánu a v Gaze, jejíž součástí jsou i sabotáže a diverzní akce namířené proti palestinským ozbrojeným skupinám. Zároveň však seriál odhaluje také příběhy a

³¹⁵ Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.

³¹⁶ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

motivace palestinských aktérů jednajících v rámci svých cílů a životních zkušeností. Mnoho situací a dějových linek končí tak, že nikdo ze zúčastněných nemůže výsledek považovat za své vítězství. Narátorka Sára zmiňuje Faudu bez toho, aby blíže specifikovala, proč se jí líbí: „Mám ráda Faudu. Hodně. Ta Fauda nás vyloženě jako bavila, když jsme se vlastně koukali na tu poslední sérii.“³¹⁷ Narátor Eitan se vyjadřuje konkrétněji a pochvaluje si zachycení různých perspektiv:

Fauda. To je super seriál. I jako se tam nahlíží na tu problematiku Palestinců taky trochu jinak, že jako je tam taky vykreslujou, že to není zase úplně černobílý, vykreslili je tam jako normální lidi. A kolikrát třeba jedna ta série prostě se odehrávala tak, že to bylo celý jakoby souhra nešťastnejch náhod a toho kluka do té extrémní situace jakoby dotlačil ten vlastně jako systém a ta série špatnejch rozhodnutí ale pod tlakem, kdy von by třeba normální člověk moh' zareagovat úplně stejně jako jo, že prostě samozřejmě, když člověk žije v nějakých nuznej podmínkách, tak je to jako rašeliniště toho fundamentalismu muslimskýho.³¹⁸

Eitan také zmínil seriál *Údolí slz* z produkce HBO, pojednávající o izraelských tankových jednotkách rozmístěných na Golanských výšinách, které čelí syrské přesile během říjnové/jomkipurské války. Ten ho zřejmě mohl oslovit jako člověka, který se zajímá o dobovou vojenskou techniku. Zároveň, podobně jako *Fauda*, tento příběh problematizuje mýtus izraelské neporazitelnosti tím, že proti sobě staví vítězství a cenu, kterou za něj musí izraelská společnost platit. Třetí narátorka, která zmiňuje *Faudu*, je Adina, která dostala doporučení se na ni podívat, ale sama ji neviděla, nicméně také ji popisuje jako seriál zachycující kontext a příčiny vzájemné nevraživosti:

„(..) nevim, jestli je to na Netflixu nebo kde, asi jo, že vyšel nějaký nový film, kterej mluví o izraelsko-palestinským konfliktu, ale snaží se to ukázat víc na příbězích lidí a tak. Jeden je zabitej omylem, pak se nasere, a tak zabije další skupiny ..“³¹⁹

Čtvrtým a posledním narátorem, který seriál *Fauda* zmínil, byl Ariel:

Jak byl seriál Fauda, že jo, který to ukazuje, že v těch tajných službách Izraele tak je i spousta jako Arabů, kteří inklinovali k Izraeli a mají tam ten vztah, umějí vlastně jako rodilí mluvčí arabsky, tudíž můžou nejlíp sbírat ty informace na tom cizím nepřátelským území.³²⁰

³¹⁷ Rozhovor se Sárrou, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.

³¹⁸ Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.

³¹⁹ Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.

³²⁰ Rozhovor s Arielem, 2.6.2023, vedl Martin Zelinka.

Ten tedy také seriál zmiňuje jako umělecké zpracování komplexní povahy konfliktu, tentokrát v tom smyslu, že narušuje vnímání arabské populace jako jednoznačných a nesmiřitelných oponentů existence Státu Izrael.

Seriál *Fauda* tedy zmínili čtyři z pěti narátorek a narátorů mezi 20 a 35 lety, které jsem pro svou diplomovou práci zpovídal. Interpretuji to tak, že globální kultura produkovaná společnostmi jako Netflix nebo HBO se stává určující pro historickou subjektivitu a představy mladších lidí, a vytěsňuje tak v této roli klasická díla, jako výše zmíněné knihy *Ó, Jeruzaléme*, *Exodus* nebo *Zloději v noci*, díky kterým vztah k Izraeli získávali starší narátorky a narátoři. Vizuální produkce je pro mladší generaci ve srovnání s mnohastránkovými knihami dostupnější svou formou, atraktivnější je také způsob zachycení izraelsko-palestinského konfliktu, kdy *Fauda* sice také zobrazuje především příběhy izraelských postav a jejich perspektivu, palestínští aktéři ovšem pro své konání mají také lidsky pochopitelné důvody a přestávají být bez příčiny vraždícím, dehumanizovaným nepřítelem. Seriál tak může více odpovídat zkušenosti mladších narátorek a narátorů obecně, kdy díky modernímu válečnému zpravodajství a dostupnosti značného množství internetových zdrojů mohou současně vnímat perspektivu různých účastníků daného ozbrojeného konfliktu. Samozřejmě je nutné dodat, že se opět nejedná o příkrou polarizaci, kdy na jedné straně by stáli starší narátorky a narátoři s jasně vymezenými hrdiny a antihrdiny zobrazenými v literatuře a na druhé straně mladí s postmoderně nejednoznačnými seriálovými postavami, ale určitý trend jsem v tomto smyslu vyznamenal.

ZÁVĚR

V úvodu práce jsem si položil dvě otázky, na které nyní odpovím. První otázka zněla: „Jaké interakce v rámci programu Sar-El probíhají mezi českými dobrovolníky a dobrovolnicemi a prostředím IDF a jak tyto interakce formují jejich vnímání sebe samých jako účastníků a účastnic programu?“ Co se týká interakcí dobrovolnic a dobrovolníků s prostředím IDF, ve vyprávěních se objevily jejich různorodé formy, které můžu rozdělit do tří hlavních skupin. První skupinou jsou vykonávané pracovní činnosti, jejímž prostřednictvím dobrovolník interaguje nejen s vojáky IDF, ale také s prostředím samotným včetně času, prostoru nebo vojenské techniky. Druhou skupinou jsou různé podoby účasti na organizovaných aktivitách a rituálech, jako jsou společné jídlo, nástup nebo vztyčování vlajky. Třetí skupinu představují spontánní interakce ve volném čase, což zahrnuje například účast na sportovních aktivitách nebo neformální rozhovory. Klíčovou roli v procesu interakce sehrávají madrichy, které představují spojovací článek mezi dobrovolníky a prostředím IDF. Co se týká postoje vojáků a vojaček IDF k dobrovolníkům a dobrovolnicím, příslušníci IDF většinou projevují respekt k jejich rozhodnutí pomáhat dobrovolně a bezplatně izraelským obranným silám. Dobrovolníci a dobrovolnice tyto reakce přijímají s povděkem a jejich zkušenost s programem Sar-El to ovlivňuje v tom smyslu, že je vnímají jako smysluplný především v symbolické rovině vyjádření podpory a sympatií ke Státu Izrael, nikoliv nutně ve smyslu důležitosti svěřených úkolů pro činnost IDF. Tento přístup přispívá k jejich chápání vlastní role jako zkušenosti na pomezí vojenského a civilního prostředí, aniž by měli potřebu přiklonit se k jedné z těchto možností.

Pokud jde o druhou otázku, ta zněla takto: „Jaké historické narativy jsou ukotveny v historické subjektivitě narátorek a narátorů a jak s nimi pracují ve svých naracích?“ Ohledně historické subjektivity narátorů a narátorek a jejich využívání historických narativů můžu říci, že zahrnuje vyprávění o dějinách, která se projevují zjednodušující narativní strukturou. Ta umožňuje příběh srozumitelně vyprávět a zasadit jej do předpokládanému publiku známého dominantního historického narativu, kterým byl převážně český národně-liberální narativ. V morálním ponaučení příběhu se zároveň často projevuje narátory a narátorkami pocíťovaná nečernobílost a komplexnost historie, což zajímavým způsobem vyvažuje onu zjednodušující narativní strukturu. Z hlediska historických narativů užívaných narátory a narátorkami ve vyprávění se dominantně projeví zejména dva historické fenomény, a to holokaust a československá role při založení Státu Izrael včetně zbrojní pomoci. Jak mladší, tak starší narátoři vyprávěli příběh holokaustu jako příběh specifického židovského utrpení. Často se také odkazovali k europeizované podobě narativu o holokaustu, který zdůrazňuje evropský závazek zamezit jeho opakování.

Příběh československé pomoci Izraeli vyprávěli narátoři a narátorky dominantně optikou českého národně-liberálního narativu, což se projevilo bagatelizací kontextu vznikajícího bipolárního uspořádání světa. Jako pomocný nástroj při utváření historické subjektivity se projevila také literatura a audiovizuální tvorba, kdy starší generaci ještě více ovlivnily spíše knihy a více schematické příběhy, zatímco představy mladších generací ovlivnila seriálová a filmová tvorba s komplexnějším pohledem na události soudobých dějin, především na izraelsko-palestinský konflikt.

Z hlediska toho, zda se orální historie projevila jako vhodná disciplína pro výzkum programu Sar-El, musím jednoznačně odpovědět, že ano. Jak už jsem zmiňoval v úvodu, umožnila mi společně s narátory a narátorkami vytvořit pramennou základnu k tomuto tématu, které zatím nebylo v češtině akademicky podchyceno. Zároveň se potvrdilo, že právě orální historie je velmi dobrodružným žánrem, u něž není předem nikdy jisté, kam badatele zavede. V rozhovorech s narátorkami a narátory se tak objevila celá řada zajímavých dílčích témat, která sice nebyla nutně důležitá pro zodpovězení mnou stanovených výzkumných otázek, ale poskytovala vhled do myšlenkového světa vypravěčů, nebo načrtávala směry, kterými by se v budoucnu mohl ubírat navazující výzkum. Některá z těchto dílčích témat jsem do práce zahrnul (například kapitolu o vztahu židovství a německví jako polárně vnímaných identit, nebo kapitolu o obrazech nepřítelů a mentalitě obležení), zatímco jiná jsem se rozhodl do finálního textu práce nezařadit, ačkoliv nepochybně ovlivnila její podobu tím, že jsem si jich byl vědom jako důležitého kontextu.

V mém výzkumu se projevily také limity orální historie, kdy z hlediska pozitivistického přístupu k dějinám nebylo možné z rozhovorů spolehlivě ověřit některé faktické údaje v případě absence relevantních písemných pramenů a ve mně známých jazycích také sekundární literatury, podle níž bych mohl svá zjištění triangulovat. I proto se jako dobrý krok ukázalo přistupovat k tématu z hlediska post-pozitivistické orální historie, kdy mě zajímaly především prožitky a vzpomínky narátorů a narátorek jako výpověď o jejich subjektivitě. I zde ovšem panuje omezení, na které upozorňují klasici teorie jako Portelli, Passerini nebo Abrams, že si nemohu nárokovat absolutní či trvale platné poznání vnitřního světa narátorů a narátorek. V důsledku působícího jevu intersubjektivity zůstává tato práce mým osobním nahlédnutím do jejich vzpomínek, které je omezené mou vlastní životní zkušeností a pohledem na témata, která jsme spolu v rozhovorech probírali. Každý a každá z těch, kteří mi laskavě poskytli rozhovor, by svůj příběh sami jistě mohli vyprávět ještě mnohokrát a pokaždé by se tento příběh lišil podle toho, za jakých okolností a komu by byl vyprávěn. Proto prosím všechny, kteří tuto práci čtou, o opatrnost při hodnocení obecné platnosti v ní uvedených závěrů.

V souvislosti s již existující literaturou můžu konstatovat, že má zjištění se nedostala do zásadního rozporu s jejími tvrzeními. Například ohledně vývoje narativu holokaustu v české společnosti víceméně odpovídala tomu, co tvrdí autoři a autorky jako Heitlingerová, Sniegoň či Wein. Zajímavým momentem pro mě bylo, když jsem se dostal na stopu něčemu, co literatura zatím nepokrývá, například vliv dominantního narativu česko-izraelských vztahů na český vztah k islámu, Arabům či specificky Palestincům. Dalším takovým momentem byla již zmíněná pocíťovaná polarita němectví a židovství, která nedopovídá komplexnosti historického vývoje mezi těmito dvěma fenomény v dějinách českých zemí. Pokud mám tedy zhodnotit význam svého výzkumu ve vztahu k již dostupnému vědeckému poznání, neobjevil jsem závažné rozpory, ale spíše jsem poukázal na existenci bílých míst, která dosud nebyla vědecky popsána a jistě by bylo dobré jim věnovat další pozornost.

Jakými směry by se mohl ubírat výzkum, který by vycházel z mojí práce? Další autorky a autoři by mohli pokračovat v bádání v oblasti česko-izraelských vztahů, ale zvolit si jinou skupinu narátorů. Zajímavé by bylo vybrat jako narátory lidi aktivní v českých židovských institucích, včetně mládežnických. Dále by stál za prozkoumání trojúhelník česko-izraelsko-palestinských vztahů, tedy jak sympatie k jedné ze stran sporu ovlivňuje pohled na stranu druhou. Pokud by chtěl někdo navázat na tu část mojí práce věnující se samotnému programu, zřejmě by bylo nutné kontaktovat organizátorky programu Sar-El v Izraeli a mít schopnost bádát v hebrejsky psaných pramenech a literatuře. Zajímavou prací by bylo, pokud by někdo zmapoval historický vývoj programu od 80. let do dnešní doby, případně proměny jeho veřejného obrazu a vnímání v izraelské společnosti, kde by případný autor či autorka mohl zvolit jako vhodný nástroj obsahovou analýzu médií. Přínosné by také bylo podívat se blíže na vztah mezi účastí v programu Sar-El a rozhodnutím k imigraci do Izraele včetně rozhodnutí vykonat řádnou vojenskou službu. V takovém případě by ale badatel zřejmě narazil na nedostatek vhodných českých narátorek a narátorů, výzkum by proto bylo vhodné realizovat mezi mladými Američany či Francouzi židovského původu, kteří představují podstatně širší soubor potenciálních vypravěčů.

Sepsat tuto práci pro mě bylo velkým dobrodružstvím, za které děkuji především svým narátorkám a narátorům. Doufám, že jsem svým zpracováním našich rozhovorů přispěl k zamyšlení nad tím, jak náš vztah k minulosti ovlivňuje přítomnost, a naopak naše současné postoje, hodnoty a život ovlivňují přemýšlení o minulosti. Historie je především vyprávěnou vědou a jelikož vyprávění má potenciál měnit svět, je nezbytné a také zábavné se jím zabývat.

PRAMENY A LITERATURA

Pramenná základna

Rozhovory (soukromý archiv autora)

Rozhovor s Arielem, 28.4.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Arielem, 2.6.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Adinou, 29.11.2022, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Danielem, 24.3.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Danielem, 19.5.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Eitanem, 28.11.2022, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Eitanem, 17.2.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Ester, 7.3.2022, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Ester, 5.4.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Hanou, 14.4.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Hanou, 26.5.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Juditou, 22.2.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Juditou, 1.8.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor s Ráchel, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor se Sárou, 10.3.2023, vedl Martin Zelinka.
Rozhovor se Sárou, 8.6.2023, vedl Martin Zelinka.

Elektronická korespondence (soukromý archiv autora)

E-maily z března a dubna 2023 od Laily.
Odpověď MO ČR (viz Textová příloha č. 3)

Literatura

ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. 2. vydání. New York: Routledge, 2016. ISBN 978-1-315-64076-1.

ALTMAN, Abbey N. a kol. Exploration of Jewish Ethnic Identity. *Journal of BAR-TAL*, Daniel a ANTEBI, Dikla. Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality. *Political psychology*. 1992, 13(4), s. 633-645. [cit. 2024-01-30] ISSN 0162-895X. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3791494>.

během první poloviny 20. století. Diplomová práce. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2015.

CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce: slavná komplexní inspirace vojáků, politiků, intelektuálů, manažerů a organizátorů*. Prameny (Leda). Voznice: Leda, 2020. ISBN 978-80-7335-672-9

counseling and development [online]. 2010, 88(2), s. 163-173. [cit. 2023-07-29]. ISSN 1556-6676. Dostupné z: doi:10.1002/j.1556-6678.2010.tb00005.x

- ČAPKOVÁ, Kateřina a David RECHTER (ed). *Židé, nebo Němci?: Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*. NLN, 2019, 6. ŽIDÉ – DĚJINY – PAMĚŤ. ISBN 978-80-7422-576-5.
- ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. KIEVAL (ed.). *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. První vydání. Praha: NLN, 2022. ISBN 978-80-7422-815-5.
- ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v*
- ČAPKOVÁ, Kateřina. *Periferie a centrum: Židé v českých zemích od roku 1945 do současnosti*. In: ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. KIEVAL (ed.). *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. První vydání. Praha: NLN, 2022, s. 293-346. ISBN 978-80-7422-815-5.
- Čechách 1918-1938*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-718-5695-9.
- ČEJKA, Marek. *Dějiny moderního Izraele*. D (Grada). Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2910-7.
- ČEJKA, Marek. *Historie česko-izraelských vztahů* [online]. In: A2LARM. [cit. 2024-01-29]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/historie-cesko-izraelskych-vztahu/>
- ČEJKA, Marek. *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. 4., aktualizované vydání. Brno, 2015. ISBN 978-80-87474-90-7.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Páté, nezměněné vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-5053-1.
- EASTWOOD, James. *Enabling Militarism? The Inclusion of Soldiers with Disabilities in the Israeli Military*. Online. *International political sociology*. 2019, roč. 13, č. 4, s. 430-446. ISSN 1749-5679. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ips/olz022>. [cit. 2024-02-04].
- FELDMAN, Yael S. "Not as Sheep Led to Slaughter"? On Trauma, Selective Memory, and the Making of Historical Consciousness. *Jewish Social Studies*. 2013, 19(3), 139-169. ISSN 1527-2028.
- FRANKL, Michal a JENŠOVSKÁ, Julie. *Naši nebo cizí? : Židé v českém 20. století*. Praha: Židovské muzeum v Praze - Institut Tereziánské iniciativy, 2013. ISBN 978-80-87366-28-8"
- FRANKL, Michal a SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz lojality a vznik Československa*. Židé - dějiny - paměť. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-422-5.
- FRANKL, Michal. „Konečné řešení židovské otázky“ v současných učebnicích dějepisu. In: *Tereziánské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 338-361.
- FRANKL, Michal: Die „Endlösung der Judenfrage“ und die Narrative der Tschechischen Geschichte 1945–1989. In: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik Karl – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (ed.): *Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert: Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse*. München, Oldenbourg 2006.

FROMMER, Benjamin. Holokaust v Čechách a na Moravě. In: ČAPKOVÁ, Kateřina a KIEVAL, Hillel J. *Židé v českých zemích: Společná cesta dějinami*. Praha: NLN, 2022, s. 241-292. ISBN 978-80-7422-815-5.

GAL, Reuven. *A Portrait of the Israeli Soldier*. Praeger, 1986, s. 24. ISBN 978-0313243158.

GAL, Reuven. *A Portrait of the Israeli Soldier*. Praeger, 1986.. ISBN 978-0313243158.

GOETHE, Ole a Adam PALMQUIST. Broader Understanding of Gamification by Addressing Ethics and Diversity. In: STEPHANIDIS, Constantine. *HCI International 2020 – Late Breaking Papers: Cognition, Learning and Games*. Cham: Springer, 2020, s. 688-699. ISSN 1611-3349. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-60128-7>

HEITLINGEROVÁ, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Přeložil Dagmar LIEBLOVÁ, přeložil Petr LIEBL. Praha: G plus G, 2007. ISBN 978-80-86103-97-6.

HLAVÁČEK, Jiří. *Vzestup a pád ČSLA?: vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru : (1960-1970)*. PDF (Online). Orální historie a soudobé dějiny. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 49-51. ISBN 978-80-246-4440-0.

HOŘÁKOVÁ, Lucie. *Letní tábory totality a dneška z pohledu účastníka*. České Budějovice, 2014, s. 18-21. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

JACOBS, Janet. *The Holocaust Across Generations : Trauma and Its Inheritance Among Descendants of Survivors*. New York: New York University Press, 2016. ISBN 978-1479833566.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8749-3.

JOSKOWICZ, Ari. *Rain of Ash: Roma, Jews, and the Holocaust*. Princeton: Princeton University Press, 2023. ISBN 9780691244044.

KALYNOVSKYI, Yurii Yuriiiovych a kol. Geographical determinism: history and present. *Notas históricas y geográficas*. 2023, č. 31, s. 303-318, zejména s. 307. ISSN 0719-4404.

KAPLAN, Karel, DUFEK Jiří a ŠLOSAR Vladimír, BULÍNOVÁ, Marie, ed. *Československo a Izrael v letech 1945-1956: Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1993. ISBN 80-852-7012-9.

KAPLAN, Karel; DUFEK, Jiří a ŠLOSAR, Vladimír. *Československo a Izrael v letech 1947-1953: studie*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk, 1993. ISBN 80-857-6526-8.

KEEGAN, John. *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme*. Penguin Books, 1983. ISBN 978-0140048971.

KEPKOVÁ, Veronika. *Působení Národní jednoty severočeské na Orlicku*

KIM, Tae Wan a WERBACH, Kevin. More than just a game: ethical issues in gamification. *Ethics and Information Technology* [online]. 2016, 18(2), s. 157-

173. [cit. 2023-08-24]. ISSN 1388-1957. Dostupné z: doi:10.1007/s10676-016-9401-5

KLEMENTOVÁ, Ela. Postholokaustová židovská identita. *Sociální studia* [online]. 2008, 5(3/4), 193-209, s. 196 [cit. 2023-07-29]. ISSN 1214-813X. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/download/5654/4750/8641

KOLEHMAINEN, Pekka M.; BUTTERS, Albion M. a HEISKANEN, Benita. *Up in Arms: Gun Imaginaries in Texas*. Leiden: Brill, 2022. ISBN 978-90-04-51467-6.

KOVÁCS, Mária M. *The Beginnings of Anti-Jewish Legislation : The 1920 Numerus Clausus Law in Hungary*. Budapest: Central European University Press, 2023. ISBN 978-963-386-621-4.

KRAJHANZL, Jan; CHABADA, Tomáš a SVOBODOVÁ, Renata. *Vztah české veřejnosti k přírodě a životnímu prostředí*. Online (pdf). Brno: Munipress, 2018. ISBN 978-80-210-8967-9.

KRUPP, Michael. *Dějiny Státu Izrael*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-295-8.

LEGGEWIE, Claus. Sedm kruhů evropské paměti: Holokaust jako negativní zakládající mýtus Evropy. In: KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd*. Praha: Akropolis, 2015, s. 257-279. ISBN 978-80-88069-12-6.

LIDDELL HART, Basil Henry. *Dějiny druhé světové války*. Druhé vydání. Literatura faktu a military. Brno: Jota, 2020. ISBN 978-80-7565-469-4.

MALINA, Jaroslav a kol. Heslo „Obřady přechodu.” In: *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, c2009. ISBN 978-80-7204-560-0.

TOPOLÁŘOVÁ, Dana Kateřina. *LETNÍ TÁBOR – prostředek socializace a edukace nebo pouze zážitek?* Brno, 2017. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

NEWSOME, Jake W. *Pink Triangle Legacies : Coming Out in the Shadow*

NOVÁK, Michal. *Příspěvek k divokému odsunu v Orlických horách*. Bakalářská práce. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2021.

O'ROURKE, Norm a kol. Holocaust Survivors' Memories of Past Trauma and the Functions of Reminiscence. *The Gerontologist* [online]. 2016, 56(4), 743-752, s. 744 [cit.2023-07-29]. ISSN 0016-9013. Dostupné z: doi:10.1093/geront/gnu168

of the Holocaust. Ithaca: Cornell University Press, 2022. ISBN 1-5017-6550-7.

PASSERINI, Luisa. *Memory and utopia: the primacy of intersubjectivity*. London: Routledge, 2014. ISBN 1-351-55857-9.

PASSERINI, Luisa. Work Ideology and Consensus under Italian Fascism. *History workshop*. 1979, č. 8, s. 82-108. ISSN 0309-2984.

POJAR, Miloš. *Izrael. 2., aktualiz. vyd. Stručná historie států*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-435-7.

- POJAR, Miloš. *T.G.Masaryk a židovství*. Historie (Academia). Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2571-5.
- PORTELLI, Alessandro. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy: forma a význam v orální historii*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, s. 45-63. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-4550-6.
- RENO, Joshua O. *Military Waste : The Unexpected Consequences of Permanent War Readiness*. Oakland, California: University of California Press, 2019. ISBN 9780520316010.
- SEDLÁK, Petr. *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)*. Dizertační práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, 2008.
- SEDLICKÁ, Magdalena. *Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945–1948*. Dizertační práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018.
- SHEFFER, Gabriel, BARAK, Oren. *Israel's Security Network: A Theoretical and Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press, 2013. ISBN 978-1107034686.
- SHERER, Moshe. Rehabilitation of youth in distress through army service: Full, partial, or non-service in the Israel defense forces - problems and consequences. Online. *Child & youth care forum*. 1998, roč. 27, č. 1, s. 39-58.. ISSN 1053-1890. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/BF02589527>. [cit. 2024-02-04].
- SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Vydání 1. (online: pdf). Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2971-1.
- SNIEGOŇ, Tomáš. *Zmizelá historie: Holokaust v české a slovenské historické kultuře*. Historické myšlení. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2265-7.
- STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014. ISBN 978-80-87271-87-2.
- ŠTANGLEROVÁ, Lucie. *Postoje dětí a jejich rodičů k letním táborem*. Olomouc, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci.
- TATEROVÁ, Eva. *Československo a Izrael v letech 1948-1967: Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství*. Druhé, přepracované vydání. Studená válka - nové dějiny. Praha: Epoque, 2022. ISBN 978-80-278-0092-6.
- THOMSON, Alistair. *ANZAC Memories. Living with the Legend*. 2. vydání. Victoria: Monash University Publishing, 2013. ISBN 9781921867583.
- TOPOLÁŘOVÁ, Dana Kateřina. *LETNÍ TÁBOR – prostředek socializace a edukace*
- VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Orální historie a soudobé dějiny. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

WEIN, Martin Joachim. "Masaryk a Židé": konec romantizace? In: KAISEROVÁ, Kristina; NIŽŇANSKÝ, Eduard a SCHULZE WESSEL, Martin (ed.). *Náboženství a národ: Češi, Němci a Slováci ve 20. století*. Ústí nad Labem: Kristina Kaiserová - Albis international, 2015, s. 90-103. ISBN:978-80-86971-59-9.

WEIN, Martin Joachim. *Dějiny Židů v českých zemích: od Hilsnera po Slánského*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021. ISBN 978-80-244-5779-6.

WEIN, Martin Joachim. *Slovanský Jeruzalém: Jak Češi založili Izrael: jak Češi založili Izrael*. Historie (Academia). Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2795-5.

WELZER, Harald, MOLLER Sabine a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010, s. 17-19. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

Internetové zdroje

BARTHELDI, Layla. Destrukce životního prostředí. Páchá Izrael v Gaze a Libanonu „ekocidu“? In: *Voxpot.cz* [online]. 19. 4. 2024. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://www.voxpot.cz/destrukce-zivotniho-prostredi-pacha-izrael-v-gaze-a-libanonu-ekocidu/>

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon o vojácích z povolání. In: *Sbírka zákonů*. 1999, částka 76, číslo 221, s. 3722-3754. [cit. 2024-01-13]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-221>.

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon o službě vojáků v záloze. In: *Sbírka zákonů*. 2016, částka 17, číslo 45, s. 450-459. [cit. 2024-01-13] Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-45>.

FIALA, Jan. Gamifikace ve výuce. In: NÁRODNÍ PEDAGOGICKÝ INSTITUT. *Metodický portál RVP.CZ* [online]. 31. 1. 2019. [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <https://spomocnik.rvp.cz/clanek/21961/GAMIFIKACE-VE-VYUCE.html?nahled=>

CHASNOFF, Joel. Why You're Over There And Not Back Home. In: *JTA.org*. [online]. 5. 8. 2014. [cit. 2023-08-25]. Dostupné z: <https://www.jta.org/2014/08/05/ny/why-youre-over-there-and-not-back-home-2>

ISRAELI DEFENSE FORCES. Nature defense forces. In: *IDF.il* [online]. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://www.idf.il/en/mini-sites/directorates/technological-and-logistics-directorate/nature-defense-forces/>

JEWISH ENGLISH LEXICON. MADRICH. In: *Jel.jewish-languages.org* [online]. [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://jel.jewish-languages.org/words/328>

JEWISH VIRTUAL LIBRARY. Israel International Relations: International Recognition of Israel. In: *Jewishvirtuallibrary.org* [online]. [cit. 2023-12-15]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/international-recognition-of-israel>

KOUBKOVÁ, Karolína. Povinná vojna naučí mladé to, co s telefonem v ruce nepochytí, tvrdí poslanec ANO Brázdil. In: *iRozhlas.cz* [online]. 24. 7. 2023. [cit. 2024-01-13]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/povinna-vojna-sluzba-armada-brazdil_2307242059_har

Lk 10, 25-37. Podobenství o milosrdném Samařanu. In: *Bibleserver.com*. [online]. [cit. 2024-01-24]. Dostupné z: <https://www.bibleserver.com/CEP/Luk%C3%A1%C5%A110%2C33>

NÁRODNÍ ARCHIV ČR. Košický vládní program. [online]. In: *Nacr.cz* [cit. 2023-12-14]. Dostupné z: <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>

NATO. Cyber defence. In: *Nato.int* [online]. [cit. 2024-01-19]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm

NMS Market Research. Letní průzkum: Češi mají táborového ducha v krvi. U táboráku zpívali naši rodiče, my a teď tam ve velkém posíláme naše děti. In: *FEEDIT.CZ* [online]. 24. 7. 2017 [cit. 2024-02-16]. Dostupné z: <https://feedit.cz/2017/07/24/letni-pruzkum-cesi-maji-taboroveho-ducha-v-krvi-u-taboraku-zpivali-nasi-rodice-my-a-ted-tam-ve-velkem-posilame-nase-deti/>

PAVLÁT, Leo. Šoa, nebo holokaust? In: *Rozhlas.cz* [online]. 1. 5. 2016 [cit. 2024-01-29]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/leo-pavlat-soa-nebo-holokaust-7992609>

SAR-EL VOLUNTEERS FOR ISRAEL. History of Sar-El. In: *Sar-el.org* [online]. [cit. 2024-01-17]. Dostupné z: <https://www.sar-el.org/history-of-sar-el/>

ŠALOM ALEJCHEM (REDAKCE POŘADU). Vzpomínka na oblíbeného českého rabína Richarda Federa. In: *iRozhlas.cz* [online]. 7. 10. 2010. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/vzpominka-na-oblibeneho-ceskeho-rabina-richarda-federa-8009404>

ŠVEJDÍK, Jaromír. Nevěř cizím. In: YouTube.com [online]. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=4tFvw_6qDLQ

UNION FOR REFORM JUDAISM. Madrich. In: *ReformJudaism.org* [online]. [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://reformjudaism.org/glossary/madrich>

UNITED NATIONS. Czechoslovakia and Successor States: Czech Republic, Slovakia. In: *Un.org* [online]. [cit. 2023-12-14]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/member-states/czechoslovakia>

UNITED NATIONS. General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine 'Non-Member Observer State' Status in United Nations. In: *Press.un.org*. [online]. 29. 11. 2012. [cit. 2023-01-17]. Dostupné z: <https://press.un.org/en/2012/ga11317.doc.htm>

UNITED NATIONS. United Nations Charter. In: *Un.org* [online]. [cit. 2023-12-14]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ. holocaust/holokaust [online]. In: *Ujc.avcr.cz*. [cit. 2023-07-28]. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0004.html>

ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE. Shromaždiště Brno. In:
Pinkas.jewishmuseum.cz [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z:
<https://pinkas.jewishmuseum.cz/cs/cesty-bez-navratu/shromazdiste/brno>

SEZNAM ZKRATEK

ABS – Archiv bezpečnostních složek
AČR – Armáda České republiky
ANZAC – Australia and New Zealand Army Corps
CDS – Critical disability studies
CMS – Critical military studies
ČSLA – Československá lidová armáda
HBO – Home Box Office (americká televizní stanice)
IDF – Israel Defense Forces
KSČ – Komunistická strana Československa
MZV ČR – Ministerstvo zahraničních věcí České republiky
MO ČR – Ministerstvo obrany České republiky
OSN – Organizace spojených národů

PŘÍLOHY

Textová příloha č. 1 – Zvací e-mail (příklad)

Dobrý den,

jmenuji se Martin Zelinka a jsem studentem oboru Orální historie – Soudobé dějiny na Univerzitě Karlově. Píšu **diplomovou práci na téma izraelského dobrovolnického programu Sar-El**, konkrétně mě zajímá zkušenost českých účastnic a účastníků tohoto programu. Dostal jsem na vás kontakt od paní XXX. Rád bych vás proto požádal o zaznamenávaný rozhovor, který může proběhnout buď osobně, nebo přes některou z online aplikací (ZOOM, MS Teams, apod.). V obou případech budu pořizovat **pouze zvukovou nahrávku bez obrazu**. Ze zvukové nahrávky poté pořídím textový přepis, takže samotná nahrávka nikde zveřejněná nebude, zůstane pouze uložena v archivu.

Dále vám pošlu nebo přinesu k podpisu **dokument vyjadřující informovaný souhlas**, který vám garantuje dodržení domluvených podmínek, a který **můžete kdykoliv odvolat** (i po nahrání rozhovoru), pokud si svou účast na mém diplomovém projektu rozmyslíte. **V práci samotné budou všichni narátoři** (označení pro člověka, který poskytl rozhovor) **anonymizováni**.

Metoda orální historie nepracuje s anketním rozhovorem, to znamená, že nemám připravenou sadu otázek, které bych kladl všem. Naopak, tato metoda je založena na předpokladu, že vaše zkušenost je jedinečná a zajímají mě vaše vzpomínky na službu. **Rozhovor většinou probíhá ve dvou termínech**. Na prvním setkání vás požádám o převyprávění vaší zkušenosti s programem Sar-El. Na začátku tohoto setkání vás také požádám o krátký biografický úvod, tedy kdy a kde jste se narodili, jaké je vaše vzdělání, a tak podobně. Na druhém setkání se vás budu doptávat na otázky, které mě napadnou na základě vašeho prvního vyprávění.

Co se týká samotného vyprávění o vaší zkušenosti Sar-El, zajímá mě váš osobní prožitek. **Na rozhovor se proto nemusíte nijak speciálně připravovat**, ať už písemně nebo jinak. Vůbec nevadí, pokud si nevybavíte faktické detaily. Pokud máte nějaké upomínkové předměty (např. fotografie), které s vaší službou souvisí, rád si je prohlédnu.

V Izraeli jsem rok a půl studoval a žil, proto mám k této zemi vztah a zabývám se jí ve své diplomové práci. Jejím účelem je mimojiné pochopit jedinečný vztah mezi Izraelem a Českem a porozumět tomu, jak Češi a Češky

vnímají Izrael a Izraelské obranné síly, židovskou kulturu a dějiny, a tak dále.

Pokud máte zájem se projektu účastnit, **odepište mi, prosím, na tuto e-mailovou adresu nebo mi volejte na číslo +420 7XX XXX XXX.**

Děkuji za váš čas, ať už se rozhodnete jakkoliv, a mějte se hezky,
Martin Zelinka

Textová příloha č. 2 – Informovaný souhlas

Informovaný souhlas ke zpracování a zpřístupnění osobních údajů

Já, níže podepsaný/podepsaná (dále jen „narátor/narátorka“):

podle zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s nařízením (EU) 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů (GDPR), tímto uděluji svůj výslovný a svobodný souhlas se zpracováním veškerých svých osobních údajů, které jsem poskytl/poskytla během rozhovorů pořizovaných ve zvukové či audio-vizuální podobě pro potřeby diplomové práce a souvisejících vědeckých výstupů studenta:

MARTINA ZELINKY (navazující magisterské studium Orální historie – soudobé dějiny FHS UK)

s pracovním názvem: *„Historická subjektivita českých účastníků*ic izraelského dobrovolnického programu Sar-El“*

Beru na vědomí, že své osobní a citlivé údaje poskytuji pro následující účely:

- vědecký či historický výzkum v oblasti humanitních věd;
- publikační činnost (závěrečné kvalifikační práce, odborné články, studie, sborníky, monografie apod.);
- archivaci ve veřejném zájmu.

Jsem si vědom/vědoma skutečnosti, že správcem těchto údajů se podpisem tohoto souhlasu stává výše uvedený student.

Souhlasím s tím, aby rozhovory a informace v nich obsažené byly poskytnuty v písemné či elektronické podobě také dalšímu subjektu, jímž je Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., a to výhradně pro účely vědeckého či historického výzkumu v oblasti humanitních věd, publikační a vzdělávací činnosti a archivaci ve veřejném zájmu.

Prohlašuji, že jsem byl/byla informován/informována o tom, že podle výše uvedených právních předpisů o zpracování osobních údajů mám právo:

- kdykoliv odvolat udělený souhlas, a to pro každý ze shora uvedených účelů samostatně;
- vyžádat si informaci o tom, jaké osobní údaje jsou o mně zpracovávány;

- vyžádat si opravu nebo doplnění svých osobních údajů;
- žádat výmaz osobních údajů, pro jejichž zpracování již dále není důvod;
- žádat omezení zpracování údajů, které jsou nepřesné, neúplné nebo u nichž odpadl důvod jejich zpracování, ale nesouhlasím s jejich výmazem;
- žádat umožnění přenesení zpracovávaných údajů;
- vznést námitku proti zpracování mých osobních údajů pro přímý marketing, včetně souvisejícího profilování;
- nebýt předmětem automatizovaného individuálního rozhodování, včetně profilování;
- mám právo dostat odpověď na svou žádost bez zbytečného odkladu, v každém případě do jednoho měsíce od obdržení žádosti správcem.

Pro kontaktování správce ve věci zpracování osobních údajů lze využít následující kontakt (telefonní číslo, emailová adresa) na studenta:

+420 7XX XXX XXX, xxxxxxxxxxxxxxxxxxx@xxxxx.com

Individuální požadavky narátora/narátorky, jimiž je správce údajů (a případně další subjekt) povinen se řídit (např. anonymizace dat, požadavek autorizace přepisu před publikací, zákaz využití rozhovorů dalšími subjekty/třetími stranami nebo v rámci jiných výzkumů apod.) – hodící se zaškrtněte:

- nepožaduji
- **X** požaduji, uveďte Vaše konkrétní požadavky:

Rozhovor bude anonymizován a na citace odkazováno pouze iniciálami narátora/ky či speciální signaturou, na vyžádání mohou být z přepisu vynechány některé další citlivé údaje, jako například jména třetích osob.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Datum, místo podpisu:

Podpis narátora/narátorky:

Textová příloha č. 3 – odpověď Ministerstva obrany České republiky

Dobrý den, pane Zelinka,

k Vaší žádosti podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném o přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů, Vám sděluji následující:

Podmínky vstupu občana nebo vojáka v záloze do ozbrojených sil jiného státu jsou podrobně uvedeny v § 34 zákona č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zabezpečování (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Vaše žádost byla konkrétně směřována k Sar-El, znamenající hebrejský akronym pro Sheirut Le' Yisrael, což znamená „služba Izraeli“. Sar-El je dobrovolnický program Izraelských obranných sil v oblasti logistiky, v rámci kterého dobrovolníci z celého světa slouží zpravidla jeden až tři týdny na vojenských základnách. Všichni dobrovolníci nosí pracovní uniformy izraelské armády se speciálními modrými výložkami a jejich práce není placená. Především jde o výpomoc v logistice, údržbě, stravování, zásobování a v lékařských službách. Dobrovolníci v Sar-El tak nejsou považováni za vojáky a nepoužívají zbraně.

Z uvedeného důvodu lze dovodit závěr, že program Sar-El není v rozporu se zákonným předpisem o službě v ozbrojených silách jiného státu (§ 34 branného zákona). Sar-El je služba v „obranných silách“ a tak tento druh služby nenaplnuje skutkovou podstatu trestného činu služba v ozbrojených silách podle § 321 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Pro dobrovolníky z České republiky by údajně měla zprostředkovávat informace agentura: XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Závěrem Vám sděluji, že na Ministerstvo obrany ve věci služby v programu Sar-El v Izraeli se doposud nikdo neobrátil.

XXXXXXXXX XXXXX
podepsáno elektronicky